

**T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**NETFLIX DİZİLERİNDE DİNÎ, KÜLTÜREL, İDEOLOJİK
İNANÇ VE UYGULAMALARIYLA YAHUDİLİK: FAUDA
ÖRNEĞİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

İbrahim VARELCİ

**Danışman
Doç. Dr. Emine BATTAL**

**RİZE
2024**

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din bilimleri Anabilim Dalında, Doç. Dr. Emine BATTAL danışmanlığında, İbrahim VARELCİ tarafından hazırlanan *Netflix Dizilerinde Dinî, Kültürel, İdeolojik İnanç ve Uygulamalarıyla Yahudilik: Fauda Örneği* adlı bu tez çalışması, 22/11/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Unvanı, Adı SOYADI

İmza

Başkan : Prof. Dr. Süleyman TURAN

Üye : Doç. Dr. Emine BATTAL

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Sema Nur UZUN

ETİK BEYAN

Felsefe ve Din Bilimleri Tezli Yüksek Lisans Programından mezun olmak üzere teslim ettiğim “Netflix Dizilerinde Dinî, Kültürel, İdeolojik İnanç ve Uygulamalarıyla Yahudilik: Fauda Örneği” adlı tezim, bilim ve araştırma etiği prensiplerine riayet edilerek tarafımdan yazılmıştır.

Tez çalışmamda, başka kaynaklardan aktarılan bütün bilgi ve alıntılar, Enstitünüz Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak açıkça gösterilmiştir. Kaynağı gösterilenler dışında kalan bütün bilgiler uygun araştırma yöntemi kullanılarak tarafımdan edinilmiş ve esere bu şekilde yansıtılmıştır. Şahsıma ait olmayan hiçbir bilgi, kasıt veya kusurlar, şahsıma aitmiş gibi gösterilmemiştir. İnternet kaynakları dâhil, sahibine/kaynağına atıf yapılmaksızın hiçbir bilgi kullanılmamıştır. Aksinin ortaya çıkması halinde doğacak bütün hukuki, idari, akademik ve etik sorumluluk tarafıma ait olacaktır. Eserin tesliminden sonra herhangi bir zamanda, bilim etiğine aykırılık tespit edilmesi ve / veya eserimle ilgili intihal veya intihal şeklinde anlaşılabilecek bir durumun ortaya çıkması halinde; Üniversiteniz ve eğitim kadronuzun hiçbir şekilde sorumlu tutulmayacağını hür irademle kabul, beyan ve taahhüt ederim.

22/11/2024

İbrahim VARELCİ

ÖN SÖZ

Yahudilik, müntesiplerinin sayısı bakımından diğer semitik dinlerin gerisinde kalmasına rağmen yüzyıllardır var olagelen inanç sistemi, geleneği ve kimliğiyle kayda değer bir etki alanına sahiptir. Bu etki alanının küresel çapta siyasi, ekonomik, teknolojik, kültürel ve daha birçok alanı kapsaması, hemen her dönem birçok araştırmacının dikkatini Yahudilik üzerine çekmiştir. Yahudiler, kendi içlerinde birçok farklı mezhebe bölünmüş olmalarına rağmen siyasi otoritenin kabul ettiği inanç doktrinleriyle bir yol haritası edinmişler ve dünyadaki imajlarını bu doğrultuda ortaya koymuşlardır. Yahudilerin inşa ettiği dinî ve kültürel yaşam tarzı, çeşitli film ve dizilere de konu olmuştur. Yahudiliği konu edinen filmler ve diziler, günümüz dünyasında dijital platformlar aracılığıyla çok daha kolay ulaşılabilir bir hâl almıştır. Buradan hareketle tezimizde Yahudilerin inanç, ibadet ve yaşayışlarının dijital platformlardaki dizilerde nasıl temsil edildiğini Fauda dizisi özelinde incelemeye yöneldik.

Tez çalışma sürecinde teşekkür etmem gereken bazı isimler var. Normal şartlarda birçok öğrencinin korkulu rüyası olan tez yazma sürecini çok daha sistemli hâle getirmeme olanak sağlayan, beni her daim yüreklendiren, akademik yazım noktasında her daim yanımda olan ve bana böylesi önemli bir konuyu öneren kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Emine Battal'a hususen çok müteşekkirim. Eleştiri ve yönlendirmeleriyle bu çalışmanın daha nitelikli hâle gelmesine katkıda bulunan hocalarım Prof. Dr. Süleyman Turan ve Dr. Öğr. Üyesi Sema Nur Uzun'a da teşekkürü bir borç bilirim. Tez yazma sürecinin olmazsa olmazı birtakım teknik problemlerin giderilmesinde bana çok yardımcı olan, tezimi okuyup önerilerde bulunan değerli hocam Şeyma Turan'a şükranlarımı sunuyorum. Çalışma esnasında bana sosyoloji ve medya alanında gerek kaynak temini gerekse de konulara yaklaşım biçimi noktasında desteğini esirgemeyen değerli dostum Dr. Öğretim Üyesi Tuba Sütüloğlu'na sevgi ve muhabbetlerimi sunuyorum. Yine içten bir teşekkürü borç bildiğim bir arkadaşım daha var: Gamze Bulgan. Zira kendisinin akademik üslup açısından bana çok yardımcı dokundu. Son olarak sinema alanında ufuk açıcı sohbetler yaptığımız kıymetli mesai arkadaşım Tuğyan Anıl Pehlivan'a sonsuz müteşekkirim.

İbrahim VARELCİ

RİZE/2024

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	I
ETİK BEYAN	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖZET	VI
ABSTRACT.....	VII
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	1
1. MEDYADA DİJİTALLEŞME, NETFLİX VE DİN	13
1.1. Medyada Dijital Dönüşüm	14
1.2. Dijital Platformlarda Bir İçerik Türü Olarak Diziler	19
1.2.1. Dizilerde Temsil	20
1.2.2. Dizilerde İmaj İnşası ve Dinî Motifler	27
1.3. Dijital Bir Dizi Platformu Olarak Netflix	31
1.3.1. Netflix'in Hedef Kitlesi ve Temel Yayın Stratejileri	31
1.3.2. Netflix Dizilerinde Din ve Dinî Semboller.....	35
1.3.3. Netflix Dizilerinde Yahudilik	37
2. FAUDA DİZİSİNDE YAHUDİLERİN DİNÎ İNANÇ VE YAŞANTILARI.....	41
2.1. Fauda Dizisi Hakkında Genel Bilgiler	41
2.2. Fauda Dizisinde Yahudilerin İnanç Esasları	46
2.2.1. Tanrı İnancı	47
2.2.2. Kutsal Kitap Anlayışı	50
2.2.3. Ölüm Sonrası Hayat İnancı	52
2.2.4. Mesih İnancı.....	54
2.2.5. Kutsal Toprak İnancı	55
2.2.6. Seçilmişlik Düşüncesi	58
2.3. Fauda Dizisinde Yahudi İbadet ve Yaşantıları.....	61
2.3.1. Şabat Günü	61
2.3.2. Sinagog ve Dua	63
2.3.3. Kaşer Kuralları	66

2.3.4. Giyim-Kuşam Gelenekleri	68
2.3.5. Evlilik ve Düğün	70
2.3.6. Cenaze Töreni ve Yas Tutma.....	72
2.3.7. Öteki ile İlişkiler	75
3. SONUÇ	82
KAYNAKÇA	86

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Türü : Yüksek Lisans Tezi

Danışman : Doç. Dr. Emine BATTAL

Hazırlayan : İbrahim VARELCİ

Yıl : 2024

Sayfa Sayısı : 95

ÖZET

**NETFLİX DİZİLERİNDE DİNİ, KÜLTÜREL, İDEOLOJİK İNANÇ VE
UYGULAMALARIYLA YAHUDİLİK: FAUDA ÖRNEĞİ**

Dijitalleşen dünyada filmler ve diziler, artık daha çok Netflix gibi dijital mecralar aracılığıyla seyirciyle buluşturulmaktadır. Toplum üzerinde zaten oldukça etkisi bulunan filmler, izleyici kitlesinin bu mecralar sayesinde kolay erişim imkânına kavuşmasıyla mevcut tesirini daha da artırmıştır. Bu vesileyle medyanın, sinema ve dizilerin; sadece eğlendirmek, hoş zaman geçirmek gibi saiklerle hareket etmediği açıktır. Dinler; yapımcı, senarist ve yönetmenlerin ilgi alanına girdiği bir gerçektir. Yapımcı ve yönetmenler dinleri; imajlarını dünyaya tanıtmak, yeni müntesipler edinmek, ideolojilerini empoze etmek, inanç ve tutumlarını temsil etmek için filmlere konu etmektedirler. Bu minvalde, özellikle de son yıllarda, İsrail yapımı sinema filmleri ve diziler ön plana çıkmaktadır. Netflix'te Yahudiliği merkeze alan birtakım diziler bulunmaktadır. Fauda Arap/Müslüman-Yahudi diyalogu açısından önemli temsil öğeleri içermektedir. Yahudilerin inanç, ibadet, ideoloji, kimlik, kültürel yapıları, yaşayış biçimleri ve ötekiyle olan münasebetleri Fauda dizisinde çarpıcı bir biçimde temsil edilmiştir. Fauda dizisi, inanç sisteminden ziyade etnik ve siyasi unsurları merkezine almış ve Yahudiliğin öngördüğü doğrultuda mücadeleye girişmiş bir ekibi mercek altına almıştır. Türkiye'de ve Arap ülkelerinde geniş bir izleyici kitlesine kavuşan dizi, Yahudiliğin ve dolayısıyla İsrail devletinin imaj inşası açısından önemli bir noktada bulunmaktadır. Çalışmanın merkezini bu hususlar teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Medya, Netflix, Dizi, Yahudilik, Fauda

Recep Tayyip Erdogan University Institute of Graduate Studies

Department : Philosophy and Religious Sciences

Thesis Type : Master's Thesis

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Emine BATTAL

Author : İbrahim VARELCİ

Year : 2024

Pages : 95

ABSTRACT

JUDAISM WITH ITS RELIGIOUS, CULTURAL, IDEOLOGICAL BELIEFS AND PRACTICES IN NETFLIX SERIES: THE CASE OF FAUDA

In the digitalizing world, movies and series are now brought to the audience mostly through digital channels such as Netflix. Films, which already have a great impact on society, have increased their current effect even more with easy access of audience to them thanks to these channels. On this occasion, it is clear that media, cinema and TV series do not act solely for reasons such as entertaining or having a good time. Religions are in the area of interest of producers, scenarists and directors much more. Producers and directors continue to make religions the subject of films in order to introduce their images to the world, to acquire new followers, to impose their ideologies, and to represent their beliefs and attitudes. In this way, especially in recent years, movies and TV series produced in Israel have come into prominence. There are some TV series on Netflix making Judaism the focal point. Fauda contains important representational elements in terms of Arab/Muslim-Jewish dialogue. Jews' beliefs, worship, ideology, identity, cultural structures, lifestyles and relationships with others are conspicuously represented in the Fauda series. The Fauda series centers on ethnic and political elements rather than the belief system and puts a team under the spotlight that struggled in the direction designed by Judaism. Reaching a large audience in Türkiye and Arab countries, the series is at an important point in terms of image building of Judaism and therefore the state of Israel. These topics constitute the center of the study.

Keywords: History of Religions, Media, Netflix, Series, Judaism, Fauda

KISALTMALAR

ARPANET	:	Advanced Research Projects Agency Network
bk.	:	Bakınız
çev.	:	Çeviren
ed.	:	Editör
IMDb	:	Internet Movie Database
NSFNET	:	National Science Foundation Network
vb.	:	Ve benzeri
vd.	:	Ve diğerleri

GİRİŞ

Araştırmanın Problemi

Çalışmanın problem durumu, Fausta dizisinin nasıl bir Yahudilik inancı, düşüncesi, yaşayışı ortaya koyduğudur. Bu noktada problem durumu, çalışmanın gidişatı için çok önemli bir noktada bulunmaktadır.¹

Dizilerin de aralarında yer aldığı görsel iletişim araçları, toplumu yansıtmının yanı sıra değiştirip dönüştürme işlevi de görebilmektedir. Sahip oldukları bu özelliklerle diziler; tarihsel, politik, psikolojik, toplumsal, kültürel, ekonomik, ideolojik ve dinî mesajlar taşıma kapısı aralamaktadır.²

Toplumsal yapılara yönelik göndermeler barındıran diziler, dinî konular açısından da insanların algılarını etkileme potansiyeli taşımaktadır. Nitekim bugün çeşitli platformlarda yayınlanan birçok dizide; dinî inançlar, uygulamalar yahut dinî gruplar doğrudan ya da dolaylı olarak konu edilmektedir. Bu durum doğal olarak bu tür yapımları hem izleyici nazarında hem de dinî gruplar nazarında önemli bir konuma getirmektedir. Bu durumu daha da önemli hâle getiren husus; diziler aracılığıyla inanç, ideoloji ve yaşam tarzlarının geniş kitlelere ulaşmasının önünün açılmasından kaynaklanmaktadır.

Burada işaret edilmesi gereken bir başka konu, sinema filmi ya da dizilerin insanın duygusal dünyasında da değişikliğe sebebiyet vermesidir. Film izlemek insanın psikolojik yapısında birtakım değişikliklere yol açtığı gibi, bireylerin gerçeklik algılarında da farklılaşmaya neden olabilmektedir. Bireyler izledikleri diziler sebebiyle, salt bir gerçeklik algısından hareketle meselelere geniş pencereden bakma olanaklarını yitirebilmektedirler. Bu durumun, sinema ve dizilerin kişileri manipüle etme gücünden kaynaklandığı düşünülebilir. Bu noktada sinemayla dizilerin yapımcılarının ve yönetmenlerinin etkisi çok önemlidir. Sergei Eisenstein'ın da ifade ettiği gibi filmler, gerçekliği parçalayıp onu yeniden yapılandırır.³ Film diliyle oluşturulan bu yeni gerçeklik algısı da insanların yönlendirilmesine veya manipüle edilmesine neden olabilmektedir. Böylece kalıplaşmış bazı yargılar ve toplumsal

¹ Türker Baş - Ulun Akturan, *Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2008), 9.

² Emine Battal, *SineMormon* (Ankara: Eskiyei Yayınları, 2023), 16.

³ Sergey M. Eisenstein, *Sinema Dersleri*, çev. Engin Ayça (Ankara: Öteki Yayınevi, 1986), 88.

hafızalarda yer edinmiş birtakım gerçeklikler zamanla etkisini yitirebilir veya değişime uğrayabilir.⁴ Bu durum da dizileri; içinde yaşadığımız çağı okuma, anlama ve yorumlama işlevlerine sahip araçlar haline dönüştürebilmektedir.

Dizilerin gücü, yalnızca kendi kültür havzasındaki izleyicileri etkilemesiyle sınırlı değildir, bunun yanında evrensel değer yargıların değişmesinde de tesiri bulunmaktadır. Birtakım önyargıların yıkılmasında ve onların yerine yenilerinin gelmesinde dizilerin etkili olduğu aşikârdır.⁵ Dizilerin bu denli etkili olması, hiç kuşkusuz çok geniş kitlelere kolaylıkla ulaşabilmesi sayesinde.⁶ Bu yüzden dizi ve sinema filmleri devlet adamlarının da işlevsel olarak kullandığı bir aygıt dönüşebilmektedir. Örneğin 1942 yılında ABD başkanı Franklin Roosevelt, Hollywood yönetmenlerine özellikle bazı konularla ilgili film çekmeleri için talimatlar vermiştir. Bu durum seyircilerin sinema-dizi aracılığıyla yönlendirilebileceği gerçeğini ortaya koymuştur.⁷

Buraya kadar ifade edilenlerden anlaşılabileceği üzere diziler, toplumların dinî inanç ve geleneklerini aktarma açısından oldukça işlevsel yeni medya araçları arasında yer almaktadır. Toplumların kendi dinî geleneklerini anlatmak için yeni medya araçlarına yönelmesi, modern hayatın dili olarak yorumlanabilir. Zira modernleşmeye bağlı gelişmelerden dindar topluluklar da nasibini almış ve kendi inanç, ideoloji ve yaşam tarzlarını kendi perspektifleriyle aktarabilme şansını yakalamış görünmektedir. Kaldı ki Hristiyanlar başta olmak üzere çeşitli dinî topluluklarının genelde bu yeni medya araçlarını daha özelde ise dizileri; inanç sistemlerinin ve dinî yaşam tarzlarının gerek kendi kitlelerine gerekse başka topluluklara ulaştırma aracı olarak kullandıklarını tespit etmek çok güç olmayacaktır. Tam bu noktada dizilerde Yahudilerin temel inanç unsurlarının nasıl işlendiği, dinî ibadet ve uygulamalarla ilgili ne tür unsurların öne çıkarıldığı, toplumsal hayata dair hangi konulara odaklanıldığı gibi meseleler gündeme taşınabilir. Nitekim bu araştırmanın temel probleminin “Dizilerde Yahudi dinî ya da kimliği olarak sunulan veya inşa edilen nedir?” olarak belirlenmesinin çıkış noktası da burasıdır. Bu minvalde Yahudiliğin de misyon gereği

⁴ Bilal Yorulmaz (ed.), *Sinema ve Din* (İstanbul: Dem Yayınları, 2015), 119.

⁵ Oğuz Adanır, *Sinemada Anlam ve Anlatım* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2003), 20-21.

⁶ J. Dudley Adrew, *Büyük Sinema Kuramları*, çev. Zahit Atam (İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2010), 22.

⁷ Yıldız Ramazanoğlu, *Gerçek ve Büyü Arasında Sinema* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), 20.

kendini tanıtmaya, anlatmaya, yaşamış olduğu travmaları öteki dünyanın insanıyla paylaşma çabasına girdiği görölmektedir. Bu sebeple Yahudiler, kendilerini sinema ve diziler aracılığıyla görünür kılmaktadır. Zira özellikle Holokost'tan⁸ sonra Yahudiler, tüm dünyaya yaşadıkları acıları film diliyle gösterme girişiminde bulunmuşlardır. Bunun yanında antisemitizm temalı filmler de üretmişlerdir. Yahudiliği tanımayan, Yahudiliğe önyargılı olan toplumların da önyargılarını kırmak adına filmin imkanlarından yararlanmışlardır. Bu noktada filmin gücü ortaya çıkmaktadır. Yahudilik film sektörü açısından zengin bir kaynak sunmaktadır.

Araştırmanın Amacı

İlk olarak 2015 yılında İsrail'in televizyonu *Yes Oh* kanalında yayınlanmaya başladıktan sonra, üçüncü sezonunda Netflix'in satın aldığı Fauda dizisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bunun yanında dijital bir mecra olan Netflix'in insan ve toplumun üzerinde etkisinin olup olmadığı da incelenmiştir.

Yunanistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Lübnan, Ürdün, Fas, Türkiye, Katar ve Suudi Arabistan gibi ölkelerde izleyicilerin ilgisini çekmiş olan Fauda dizisinin; Yahudilerin inanç, ibadet, ideoloji ve yaşantıları açısından aşikâr ve örtük anlamlarından hareketle incelenip içerik analizi yapılmıştır.

Bu çalışmada; Fauda dizisi özelinde Yahudilerin yaşam biçimleri, inanç esaslarına dair işaretleri, ibadet biçimleri, mabet anlayışları, Yahudiliğin salt dinî bir inanç mı yoksa ideolojik bir biçimde mi ifade edildiği, seçilmişlik anlayışı, kutsal toprak algısı ve Yahudilerin ötekiyle olan ilişkisi incelenecektir. Bu doğrultuda filmin sunduğu sahnelerden, sembollerden ve işaretlerden hareketle, film okuma ve içerik analizinin imkanlarından istifade edilerek Yahudiliğin Fauda dizisindeki temsili ortaya

⁸ Zygmunt Bauman, *Modernite ve Holokaust*, çev. Süha Setabiboğlu (İstanbul: Alfa Yayınları, 2022); Ayrıca, Norman G. Finkelstein'nın çalışmasına da bakılabilir. Sosyal bilimlerde standart yaklaşım olarak Holokost, yalnızca Yahudi tarihinde bir vaka, Yahudilerin başına gelmiş bir "felaket" olarak tanımlanmıştır. Aynı zamanda modernitenin ilerleyişi sayesinde toplumsal hayatın menfur bir çehresi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Fakat Bauman, bambaşka bir bakış açısı önermektedir: Holokost, modernitenin doğasında var. Dolayısıyla her modern toplum Nazi Almanyası gibi örgütlenme eğilimindedir. Norman G. Finkelstein, Holokost Endüstrisi kitabında Holokost farklı bir açıdan da ele alınmıştır: Holokost endüstrisiyle Yahudiliğin hep mağdur olduğu düşüncesi resmedilmektedir. Siyaset, kültür-sanat, gündelik hayatın içinde ve daha birçok yerde Yahudi ve İsraili olmanın dezavantajlı bir durum teşkil ettiği tezi ortaya atılmaktadır. Bunu gerçekleştirmenin siyasilerin işi olduğu kadar medya ve sinema sektörünün de işidir. Özellikle sinema ve dizi sektörü Holokost propagandasının en etkili şekilde yapıldığı bir mecra haline gelmiştir. *Holokost Endüstrisi-Yahudi Acılarının İstismarı*, çev. Utku Umut Bulsun (İstanbul: Kutatdgu Yayınları, 2023).

konulacaktır. Bu çalışmada ayrıca Netflix mecrasının dinî ya da ideolojik açıdan kitleleri şekillendirmede herhangi bir etkisinin olup olmadığı, varsa bunun hangi yöne doğru gerçekleştiğinin ortaya konulması da amaçlanmaktadır. Dinler tarihi açısından geleneksel Yahudiliğin temsiliyetiyle Fauda dizisinin lanse ettiği Yahudiliği film okuma, içerik analizi tekniğiyle anlamak amaçlanmıştır.

Araştırmanın Önemi

Günümüzde dijital platformlar; insanlara boş zaman doldurma, eğlenme ve bilgi edinme gibi önemli olanaklar sağlamaktadır. Dijital dünyada her gün hayatımıza yeni bir mecra katılmaktadır. Netflix bu dijital platformların en yaygın kullanılanlarından biridir. Geniş kitlelere belirli bir meblağ karşılığında dilediği yerde film ve dizi izleme imkânı sunan Netflix, günümüzde sosyo-ekonomik ve kültürel anlamda çok önemli bir noktada bulunmaktadır.⁹

Modern yaşamın adeta merkezî bir yerinde bulunan dijital platformların; dinlerin, ideolojilerin ve devletlerin bir düşüncüyü ve mesajı yayma aracı olarak da kullanıldığı mecralar olduğu gözlemlenmektedir.¹⁰ Dizilerin ve sinema filmlerinin bir tür propaganda¹¹ aracı olarak kullanıldıkları da vakidir. Din ve dine dair inanç, yaşayış ve uygulamalar bir film özelinde temsil edilişi elbette yeni değildir. Sinemanın var olduğundan bu yana kullanılagelen bir yöntemdir.¹² Fakat dijitalleşmenin iyice yükseldiği bu dönemde, Netflix gibi uygulamalar sayesinde her ülkenin kültürüne ve yaşam biçimine yönelik yapımlarda ve içeriklerde çeşitlilik artmış, dolayısıyla izleyicilerin de bunlara ulaşımı kolaylaşmıştır.¹³

⁹ Detaylı bilgi için bk. Kevin McDonald - Daniel Smith-Rowsey (ed.), *The Netflix Effect* (New York: Bloomsbury Academic, 2016).

¹⁰ Mareike Jenner, *Netflix and the Re-invention of Television* (UK: Palgrave Macmillan, 2018), 205.

¹¹ Theodor W. Adorno, *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi*, çev. Mustafa Tüzel vd. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021); Propaganda olgusunun birçok türü bulunmaktadır. Çalışmanın merkez noktasında propaganda kavramı bulunmamaktadır, fakat incelediğimiz Fauda dizisinde propaganda öğelerinin sıklıkla kullanıldığını söylememiz gerekmektedir. Zira Adorno ve Horkheimer'dan bu yana kültür endüstrisi; kültürel, dini kodların bir tür propaganda nesnesine dönüştürüldüğü bilinmektedir. Kişilerin özneliği ortadan kalkmış ve sermayenin özneliği haline gelmiştir. Fauda örneğinde olduğu gibi, İsraili yapımcıların kendi yarattıkları ötekilerin (Filistinliler, Müslümanlar, Araplar) kültürlerine, yaşantılarına ve inançlarına yönelik marjinal temsillerin ekrana taşındığını gözlemliyoruz. Geniş bilgi için bk. Max Horkheimer, *Geleneksel ve Eleştirel Kuram*, çev. Mustafa Tüzel (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005).

¹² Andre Bazin, *Çağdaş Sinemanın Sorunları*, çev. Nijat Özön (Ankara: Bilgi Yayınları, 1966), 19.

¹³ Roman Lobato, *Netflix Nations* (New York: New York University Press, 2019), 114.

Alt metninde dinî unsurları barındıran diziler dijital platformlar sayesinde geniş kitlelere ulaşabilmiştir. Bu durumda dinî hususları ele alan diziler araştırmacıların ilgisini çekmeye başlamıştır. Çalışmanın konusu olan Fauda bahsi geçen diziler kategorisine dahil edilebilir. Bu açıdan bakılacak olursa Fauda hem etki gücü bakımından önemlidir hem de senarist, yapımcı ve oyuncularının tutum ve davranışları, hayat görüşleri, inançları ve İsrail- Filistin savaşına yönelik fikirleriyle de ön plana çıkmaktadır. Bu yüzden Fauda'nın yapımcıları ve senaristleri sadece bir yapımcı ve senarist hüviyetinde değil, aynı zamanda İsrail-Yahudilik temelinde bir misyon da üstlenmişlerdir.

Fauda dizisinin senarist ve yapımcılarından Lior Raz, pek çok açıdan Filistinlilerin adetleri konusunda uzman biridir. Arapça konuşan bir İsrailli olarak tıpkı Fauda'da tasvir edilen özel kuvvetler grubu gibi gerçek hayatta da Filistinliler arasında gizli görev yapmıştır. Aynı zamanda da Hamas hakkında yazı yazan bir gazetecidir.

Fauda dizisini çalışmamızın en önemli nedenlerinden biri de dizi ekibinin 7 Ekim Aksa Tufanı hareketinden sonraki tutumlarıdır. Örneğin Fauda ekibinden Matan Meir, Kasım ayında IDF'de görev yaparken öldürülmüştür. Fauda'nın yıldızlarından olan Idan Amedi, askeri üniformayla çektiği bir görüntüyü sosyal medya hesabından paylaşarak, “Bu Fauda'dan bir sahne değil, bu gerçek hayat” ifadelerini kullanmıştır. Girdiği çatışmada ağır yaralanmıştır.¹⁴ Fauda'nın yapımcılarından Avi'nin kendisi de Hamas saldırısından bu yana birtakım askerî operasyonlara tanık olmuştur. Avi, 9 Ekim'de *Lior ve Silah Arkadaşlığı* adlı gruptan insanlarla birlikte saldırı altında olan sivillerin kurtarılmasına yardım etmek için çaba sarf etmiştir. Avi, hizmete geri dönmek için gönüllü olsa da kendisine hem çok yaşlı olduğu hem de yüksek profilli bir gazeteci ve Fauda'nın yaratıcısı olarak çok faydalı olduğu hatırlatılmıştır. Buna rağmen süreci anlatmaya yönelik konuşmalar yapmakta ve makaleler yazmaya devam etmektedir. Bunun yanında Fauda'nın yapımcıları, dünyada Hamas lehine, İsrail aleyhine yapılan protestoların tam anlamıyla bir antisemitizm olduğunu da dile getirmektedirler.¹⁵

¹⁴ “Netflix Dizisinin Ünlü Aktörü Gazze’de Ağır Yaralandı”, *indyturk.com* (Erişim 03 Şubat 2024).

¹⁵ Nicole Lampert, “A Hamas Terror Attack was Mooted as a Storyline for Fauda but Series Creator Avi Issacharoff Thought it was Outlandish”, *jewishnews.co.uk* (Erişim 15 Mayıs 2024).

Çalışmaya kaynaklık etmesi bakımından literatür taraması yapılmış ve birtakım bulgular elde edilmiştir. Haziran 2024 itibariyle Yök Tez’de Netflix özelinde yazılmış 60 adet tez bulunmaktadır. Bu çalışmaların büyük bir çoğunluğu Radyo Televizyon ve İletişim fakültelerince hazırlanmış tezlerdir. Dinler Tarihi açısından Fausta dizisinin analizinin yapıldığı herhangi bir Yüksek Lisans veya Doktora tezi bulunmamaktadır. Fakat Dinler Tarihi dalında Netflix platformunu araştırma konusu eden bir adet doktora tezi bulunmaktadır: Yasin Öner’in 2023 yılında tamamladığı doktora tezi, 2023 yılında kitaplaştırılmıştır.¹⁶ Bunun haricinde, Erkan Yaman’ın 2023 yılında tamamladığı bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır.¹⁷ Ayrıca Ahmet Hamdi Çınar’ın 2021 yılında nihayete erdirdiği bir Yüksek Lisans tezi de mevcuttur.¹⁸ Bu tezlerin ele aldığımız meseleye bakış açımızı derinleştireceği muhakkaktır, fakat söz konusu çalışmalar Yahudilik bağlamında herhangi bir şey söylememektedirler. Bu çalışma, devam eden şiddetli bir çatışma ile bir TV gerilim filminde tasvirinin üretimi ve ele alınması arasındaki kıvrımlı ilişkiyi inceleyerek önceki çalışmalardan daha farklı bir yol izlemektedir.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Yahudilik temalı dizi ve sinema filmlerinin içinde bazıları öne çıkmaktadır. Bu filmlerin en bilineni hiç kuşkusuz 1956 yılında Cecil b. DeMille tarafından çekilen *The Ten Commandments* filmidir. Ayrıca Yahudilerin II. Dünya Savaşı sırasında yaşadığı Holokost’u anlatan filmler de vardır. Örneğin yönetmenliğini George Stevens’in yaptığı 1959’da çekilen *The Diary of Anne Frank*, 1993’te Steven Spielberg’in çektiği *Shindler’s List* ve Roman Polanski’ye ait 2002 yapımlı *Pianist* bu filmlerdendir.¹⁹

Yahudilikle alakalı olarak düşünülebilecek yapımlardan biri de Krzysztof Kieslowski’nin Polonya televizyonu için 1989 yılında çektiği *The Decalogue* adlı on kısa bölümden oluşan ve her bir bölümde “On Emir”den birinin anlatıldığı mini dizidir.

¹⁶ Yasin Öner, *Sinemada Dinî Sembolizm: Netflix Filmlerinde Hristiyanlık* (Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023).

¹⁷ Erkan Yaman, *Netflix’te Oryantalizm: Orta Doğu Konulu Dizilerde Emperyal İzler* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

¹⁸ Ahmad Hamdi Çınar, *Din ve terör: Netflix Dijital Platformundaki İçerikler Üzerinde bir Din Sosyolojisi Araştırması* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

¹⁹ Asife Ünal, “Uyumlu Bir Dünya İnşası Bağlamında Sinema ve Din İlişkisi: ‘Life of Pi’ Örneği”, *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)* 3/4 (2015), 570.

Bunun dışında tezin merkezinde bulunan Netflix'te de Yahudilikle ilgili diziler bulunmaktadır. Bunlar 2015 yılında çekilmeye başlanan *Fauda*, 2020 yapımı *Unorthodox*, 2021 tarihli *Shtisel* ve 2024 yılında gösterime giren *Ahit: Musa'nın Hikâyesi* adlı dizilerdir. Bir başka yapım olan 2017 yılında izleyiciyle buluşan *One of Us* adlı belgesel filmidir.

Bu çalışma, Yahudiliğin dinî, kültürel, inanç ve uygulamalarını ele almak üzere dijital bir mecra olan Netflix'te yayınlanan *Fauda* dizisiyle sınırlandırılmıştır. Netflix'te *Unorthodox*, *Shtisel* gibi Yahudiliğin inanç ve yaşamlarını merkeze alan diziler de mevcuttur fakat *Fauda* dizisinde; Yahudiliğin inanç meselelerinden ziyade ideolojik tezahürleri ve ötekiyle ilişkiler gibi konulara da değinildiğinden ötürü *Fauda* dizisinin incelenmesi kararlaştırılmıştır.

Günümüzde sinema ve dizi platformları medyada dijitalleşmeyle birlikte artık sinema salonlarından akıllı telefonlara taşınmış durumdadır. Filmler internetin yaygınlaşmasıyla herkesin dilediği yerde ve zamanda akıllı telefon, tablet ve laptoplarıyla izleyebileceği duruma gelmiştir. Sinemanın ve dizilerin etkisi artık çok daha yaygınlaşmıştır. Sinemanın ve dizilerin dijital mecralara taşınmasında Netflix'in öncülük ettiği söylenebilir. Ve pazarın büyük bir kısmını da elinde tuttuğu anlaşılmaktadır.²⁰ Netflix'in mevcut bu konumu onun önemini daha da artırmış görünmektedir. Bu etki başta Hristiyanlık olmak üzere din ve inançlarla ilgili yapımlar dijital mecraların daha çok dikkatini çektiği gözlenmiştir. Yapımcıların ve senaristlerin; Hristiyanlık, Yahudilik, İslamiyet ve Uzak Doğu dinlerine yönelik yapımlarına yöneldikleri, bahsi geçen içeriklere dair üretimin artışına bakılarak gözlemlenebilir. Misyonu olan dinlerin dijitalleşen dünyada kendisini film diliyle anlatma yoluna gitmesi beklenen bir durumdur.

Kültürel, sosyal, dinî ve tarihî faktörler düşünüldüğünde Orta Doğu ile alakalı yapımların çoğunluğunda temsil ögesi olarak dram türü seçilmektedir.²¹ Çalışmaya konu olan *Fauda* gibi dizilerde izleyiciyle özdeşlik kurması açısından yapımcılar, yoğun olarak dramatik yapıya eğilmektedir, ayrıca aşk ve şiddet de yine izleyicinin filmle bağ kurması için özellikle tercih edilen temalardandır. Ancak bu şekilde temsil edilen fikirler, birtakım duyguların tesiri altında cereyan etmektedir. Böylece dizi

²⁰ Lobato, *Netflix Nations*, 87.

²¹ Yaman, *Netflix'te Oryantalizm: Orta Doğu Konulu Dizilerde Emperyal İzler*, 83.

seyircisi, filmi kendi zihin dünyasına daha kolay bir şekilde kabul edecek ve içselleştirecektir. Özellikle Fauda gibi herhangi bir dini, ideolojiyi ve misyonu seyirciye aktarmaya çalışan bir ekip tarafından hazırlanan bir diziyse durum daha da ehemmiyet kazanmaktadır.

Orta Doğu'nun, dinin çok fazla tesiri altında bir bölge olduğu söylenebilir. Gerek Müslümanlığın ve gerekse de Yahudiliğin her alanda toplumu etkisi altına aldığı gözlemlenmektedir. Bu minvalde bölgedeki çatışmaların temelini oluşturan da din faktörüdür denilebilir.²² Sonuç itibariyle Kudüs üç semavi dinin de önemli bir merkezidir, fakat Yahudiler Kudüs'ün daha çok kendilerinin hakkı olduğu inancını benimsemişlerdir.²³

Bu çalışmada, Fauda dizisinin sinematografik anlamda sunduğu imkânlar esas alınarak bir Yahudilik okuması yapılmıştır. Dolayısıyla filmde bahsi geçmeyen Yahudiliğe ait ritüeller, inanç ve yaşayış biçimleri kapsam dışında bırakılmıştır. Örneğin dizide Yahudilikte Peygamberlik inancına dair herhangi bir veri olmadığından bu hususta bir başlık açılmamıştır.

İnanç sistemleri o inancı taşıyan insanların yaşayışlarına sirayet ettiği vakidir. Bu açıdan bakılacak olursa Fauda dizisi nihai olarak Yahudilerin genel yaşayış, inanç ve ötekiyle olan ilişkilerini ana hatlarıyla göstermektedir. Hatta sinema ve dizilerin yaşam biçimlerini görsel öğelerle anlatması kitabi olarak ifade edilmesinden daha açık olabilmektedir.²⁴ Bu da sinemanın imkanlarını kullanılarak, film okuma, çözümleme ve analiz yöntemlerini esas alarak gerçekleştirilmiştir.

Tez iki bölüm olarak düzenlenmiştir. İlk bölümün ismi “Medyada Dijitalleşme, Netflix ve Din”dir. Bu kısımda medyanın tarihi seyri dikkate alınarak medyada dijitalleşme konusu işlenmiştir. Bununla beraber tezin ele aldığı mecra olan Netflix hakkında genel bilgiler verilmiştir. Dinin dijital platformlardaki temsiline değinildikten sonra genel hatlarıyla medya ve dizilerin din temsillerine kavramsal bir çerçeve çizilmiştir.²⁵ Tezin ana kısmını oluşturan ikinci bölümün adı ise “Fauda

²² Yaman, *Netflix'te Oryantalizm: Orta Doğu Konulu Dizilerde Emperyal İzler*, 27-28.

²³ Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik* (İstanbul: İsam Yayınları, 2012), 127-128.

²⁴ Roy Armes, *Sinema ve Gerçeklik*, çev. Zeynep Özen Barkot (İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2011), 20-21.

²⁵ Bu noktada Edward Said'in *Medyada İslam* adlı eserine referans göstermek yerinde olacaktır. Edward Said, başta Oryantalizm olmak üzere, Orta Doğu toplumlarının medyadaki görünüşleri konusunda ayrıntılı araştırmalar yapmış ve kitaplar kaleme almış bir isimdir. *Medyada İslam* adlı

Dizisinde Dinî İnanç ve İbadetler”dir. Bu bölümde önce Fauda dizisi tanıtılmış ve akabinde dizideki olgulardan hareketle Yahudiliğin inanç, misyon, ideoloji, ibadet, kültürel ve sosyal hayatları incelenmiştir.

Yahudiliğin temsili, tek bir dizi üzerinden tam anlamıyla anlaşılması, çözümlenmesi ve analiz edilmesi mümkün görünmemektedir; fakat Fauda dizisi Yahudiliğin ana omurgasını oluşturan unsurlara yer vermektedir. Örneğin dizinin merkez noktasında Yahudilik, Siyonizm fikrinin olduğu gözlenmiştir. Siyonizm, milli bir miras kurmaya çalışan Avrupalı yerleşimcilerin bir hareketidir ve Mesihçilik inancıyla iç içe bir anlayıştır.²⁶ Siyon, ilk zamanlar Kudüs’ün bir bölümü için kullanılan bir terimken, zaman içerisinde Kudüs’ün tamamını ifade etmek maksadıyla kullanılan bir isme dönüşmüştür. Siyonizm, Theodor Herzl tarafından sistemleştirilmiştir. Siyonizm, basit ifadeyle tanımlanacak olursa, dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan Yahudilerin vadedilmiş topraklarda yani Filistin’de bir Yahudi devleti kurma isteğiyle hareket edilen bir akım olduğunu ifade edilmektedir.²⁷

Dizide savaşı, mücadele eden İsrail gizli birimi üyelerinin aslında tek misyonu İsrail’i teröristlerden tamamen temizlemektir. Yahudilikte seçilmişlik anlayışına göre de Yahudiler kendilerini o topraklarda yaşayan Müslümanlardan üstün görmektedirler.²⁸ Ayrıca kutsal toprakların da kendilerine ait olduğu düşüncesini²⁹ dizide her fırsatta ima etmektedirler. Kendilerini oraların gerçek sahibi olarak görmelerini, Gazze ve Batı Şeria dahil olmak üzere, ülkeyi şehir şehir, cadde cadde, sokak sokak hatta gerekirse ev ev uydudan izlemelerinden anlayabiliriz. Ülkeyi tıpkı edebiyatta bir anlatım biçimi olan tanrısal bakışla, yukarıdan bir nazarla tahakküm altına almaktadırlar. İstedikleri zaman diledikleri adrese bir çırpıda gidebilmeleri, herkesin kimliğine tek tuşla ulaşabilmeleri onların bu sahiplik düşüncesinin tezahürleridir adeta.

çalışmasında Orta Doğu toplumlarının başta ABD ve İsrail nezdindeki temsilleri incelenmiştir. Detaylı bilgi için bk. W. Edward Said, *Medyada İslam Gazeteciler ve Uzmanlar Dünyaya Bakışımızı Nasıl Belirliyor?* çev. Alev Alatl (İstanbul: Metis Yayınları, 2008).

²⁶ Bilal Toprak, “İsrail’e Dönüş Miti Bağlamında Kutsal Metnin Araçsallaştırılması”, *Artuklu Akademi Dergisi* 10/2 (2023), 160.

²⁷ Abdulvehap Ballı - Ali Fuat Gökçe, “Yahudi Göçleri ve Yahudi Kimliğinin Oluşumu”, *İletişim ve Diplomasi* 5 (2021), 72.

²⁸ Yasin Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik* (İstanbul: Milet ve Nihal Yayınları, 2021), 93.

²⁹ Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, 99.

Çalışmada, Yahudiliğin ideolojik ve dinî yaşamlarının tezahürleri; filmdeki sembolik, imgesel ifadelerin yanında, somut veriler üzerinden incelenecektir. Yahudiliğin Netflix'teki Fauda dizisi üzerinden nasıl temsil edildiği ve lanse edildiği incelenecektir.

Çağın bir dili olarak sinema ve diziler hiç azımsanmayacak derecede kitlelerin üzerinde etkilidir.³⁰ Bu yüzden ele aldığımız Fauda dizisinin başta Arap ülkeleri olmak üzere daha birçok ülkede en çok izlenen dizilerden biri olması, kuşkusuz Fauda'yı incelememizin ana etkenlerinden biridir.

Araştırmanın Yöntem ve Veri Toplama Tekniği

İnsan bilimleri araştırmalarının konusu doğal olarak insandır ve subjektiftir. Araştırmanın probleminin belirlenmesinden, veri toplanmasına kadar tüm soruların muhatabı esas itibarıyla öznelardır. Problemin belirlenmesi ve soruların sorulması aşamasından sonra ise sıra çözümlmeye gelmektedir. Doğru bir çözümlleme yapılabilmesi için olguların açık ve doğru biçimde betimlenmesi gerekmektedir. Zira insan biliminin yorumu hiçbir zaman tam anlamıyla açık değildir, her daim farklı bakış açılarına ihtiyaç duymakta ve yeni açılımlar gerektirmektedir.³¹ Bu zaviyeden bakıldığında, Fauda dizisi, kendi bağlamında dizinin iç dinamikleri gözetilerek incelenmiştir.

Fauda bir aksiyon dizisidir ve bu akışın sağlanabilmesi için dizide sürekli olarak bir düşman ve onu alt eden iyi bir grubun olması gerekmektedir. Her en kadar düşmanla da empati kurduruyor olsa da daha çok Yahudilerle empati yapılması sağlanmaktadır. Bu şekilde Yahudiliğin, antisemitizmin, yani başka bir ifadeyle, Yahudilerin aslında vatanlarını koruyan zor durumdaki insanlar olduğu düşüncesini seyirciye yaşatmak istemektedirler. Bunu da dizinin dramatik yapısını zirveye çıkarmak suretiyle başarmaya çalışmaktadırlar.³²

³⁰ Kerem Duymuş, *Post-İst Sinema* (İstanbul: Lulu Press, 2016), 101.

³¹ Philipp Mayring, *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*, çev. Adnan Gümüş-M. Sezai Uygun (Ankara: BilgeSu yayıncılık, 2011), 24-29.

³² Raachel Shabi, "The Next Homeland? The Problems with Fauda, Israel's Brutal TV Hit", *The Guardian* (Erişim 02 Haziran 2024).

Netflix'te yalnızca İbranice ve Arapça konuşulan bir filmin bu denli başarılı olacağı ilk etapta kimse tarafından düşünmemiştir. ABD standartlarına göre nispeten daha düşük bütçeyle çekilen Fauda dizisinde Breaking Bad'in New Mexico gökyüzündeki yıldızlı gece gibi romantik manzaralar bulunmamaktadır. Aksine Batı Şeria'nın tozlu yolları ve Nablus'un hain ormanları vardır. Tam olarak Orta Doğu kabusunu resmetmek için filmde her şey düşünülmüştür. Bunun yanında bazı yazarlar, Fauda'nın gerçek bir Yahudi prototipi çizmediğini iddia etmişlerdir. Örneğin *Tablet Magazine*'de yazan Alter Yisrael Shimon Feuerman bunlardan biridir. Fauda karakterlerinin bir Siyonist kahraman olmadığını dile getirmiştir. Ayrıca Fauda'nın ana karakteri olan Batı Şeria'da faaliyet gösteren bir IDF suikast ekibinin üyesi olan Doron'un yalnızca "Shlemiel" olarak nitelenen Yahudiliğin ilginç bir biçimini temsil ettiğini ifade etmiştir. Guardian'da yazan, İsrail doğumlu İsrail eleştirmeni Rachel Shabi de benzer bir bakış açısıyla, Fauda'nın objektiflik çabası gösterdiğini fakat bunun yeterli düzeyde olmadığını iddia etmiştir. Ayrıca Fauda dizisinin ezici bir şekilde Yahudilik ve İsrail bakış açısından anlatıldığı tezini savunmuştur.³³

İbranice'de "ateş etmek ve ağlamak" anlamına gelen bir ifade bulunmaktadır. Edebiyat uzmanı Karen Grumberg'in açıkladığı gibi, "Vicdan sahibi bir Siyonist asker şiddetten nefret eder, ancak hayatta kalmak için şiddete başvurması gerektiğinin farkındadır; bu ikilem tetiği çekerken ağlamasına neden olmaktadır. İç dünyasına baktığında, öncelikle kendi ahlaki yozlaşmasından korktuğundan dolayı uygulamak zorunda hissettiği şiddet karşısında umutsuzluğa kapılmaktadır."³⁴ Bu "vur ve ağla" kültürü sadece edebiyatla sınırlı değildir; Netflix dönemine özel bir 'vur ve ağla' yaratımına Fauda örneği verilebilir. Fauda sayesinde İsrailliler seyircilerin gözünde ahlaki ıstıraplarından kurtulmuş görünmektedir. Fauda hakkında yazarlar, dizinin İsrailli Yahudiler arasında neden bu kadar popüler olduğunu (bir gerilim filmi olmasının ötesinde) araştırırken bazı noktaları kaçırmışlardır. Ayrıca dizinin cazip oluşunu sadece İsrail'in 'insanlığını' tasvir etme biçimine bağlamaktadırlar. Filistinli karakterler ne kadar insanileştirilmiş olursa olsun, Filistinlilere bakış açısı İsrail çerçevesinin tahakkümü altındadır. Bunun yanında Raz'ın Alman gazetesi Jüdische

³³ Josef Joffe, "What Critics Left and Right Get Wrong About 'Fauda'", *tabletmag.com* (Erişim 12 Nisan 2024).

³⁴ Rachel Shabi, "The next Homeland? The Problems with Fauda, Israel's Brutal TV Hit", *www.theguardian.com* (Erişim 12 Eylül 2024).

Allgemeine'e verdiği demeçte Fauda'nın Siyonist bir anlatı olduğunu dile getirmiştir. New Jersey'deki IDF Dostları toplantısında Raz, gururla şunları söylemiştir: "İçimdeki savaşçıyı dışarı çıkaramam. Ben bir Siyonist'im ve ailemi ve arkadaşlarımı korumak zorundayım."³⁵

Yukarıda Fauda dizisiyle ilgili anlatılan hususların dışında konuyla ilgili makaleleri incelediğimizde Netflix, medya, yeni medya, Yahudilik konularında oldukça fazla makale olduğu gözlenmektedir. Fakat sadece Fauda özelinde Yahudiliği konu edinen bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Tezin hazırlanmasında nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada Fauda dizisindeki Yahudilik imajı mevcut hâliyle ve derinlemesine ortaya konulacağı için nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseni kullanılacaktır. Literatür okumaları neticesinde araştırmanın temaları belirlenecek, ardından dizinin tüm bölümleri doküman analizi ile incelenecektir. Elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile belirlenen temalara göre değerlendirilecektir. Çalışmanın yöntemi olarak nitel içerik analizi belirlenmiştir. İçerik analizi, araştırmanın temasına yönelik kalıplaşmış yargıları, temaları, önyargıları ve anlamları belirlemek için yapılan sistematik, derinlikli inceleme ve yorumlamadır.³⁶ Aynı zamanda İçerik analizi; sözel, yazılı ve görsel verilerin belirli bir problem ve amaç doğrultusunda sınıflandırılması, özetlenmesi ve derin bir yoruma tabi tutulması anlamına gelmektedir. İçerik analizinin uygulandığı materyaller; sözel malzeme, yazılı malzeme, sembolik davranış ve resimli belge şeklinde sıralanmaktadır.³⁷

Bunun yanında dizide kullanılan dekor, semboller, mekanlar, kıyafetler, yeme içme kültürü, müzikler de Yahudilikle ilişkilendirilerek tespit edilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda sözler, diyaloglar da dizinin temsil ettiği olgular dikkate alınarak incelenmiş ve yorumlanmıştır. Bu minvalde dizi içeriklerinde elde edilen unsurlardan hareketle yorumlanan olgular, nesneler ve kültürel kodlar günümüzdeki Yahudilik anlayışıyla bütünleştirilerek yorumlanmıştır. Sadece dinin pratik boyutunu değil, kültürel, ideolojik yönleri de dikkate alınmak suretiyle bir incelemeye tabi tutulmuştur.

³⁵ "Fauda Brings Israel's 'Shoots and Cries' Genre to the Netflix Generation", *middleeastmonitor.com* (Erişim 15 Nisan 2024).

³⁶ Ali Baltacı, "Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/2 (2019), 377.

³⁷ Ezel Tavşancıl - A. Esra Aslan, *İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri* (İstanbul: Epsilon, 2001), 21.

1. MEDYADA DİJİTALLEŞME, NETFLİX VE DİN

Dijitalleşme 2000’li yılların başından itibaren hızla yaygınlaşmaya başlamıştır. Dijitalleşmenin alt yapısını web.2 teknolojisi oluşturmuştur. Bilgisayarlar, internet ağları ve diğer dijital teknolojiler tüm dünyada yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum dijitalleşmeyi de hızlandırmıştır. Bilgisayar, dijitalleşmeyi dolayısıyla da geleneksel medyadan yeni medyaya geçişi mümkün kılmıştır.³⁸ Dijitalleşmenin tüm dünyada hızla gelişmesi ve yaygınlaşması dizi ve sinema sektörüne de çok etki etmiştir. Sinemada görüntü kalitesinin ve film yapım aşamalarının kolaylaşmasını sağlamıştır.³⁹

Televizyonun internetle etkileşimini sağlayan dijital platformlarla karşılaşması sonucunda izleyicilerin tutumlarında birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Geleneksel medyanın bir ürünü olan televizyona yüklenen yayın akışına bağlılık, tekrar izleyememe gibi dezavantajlı durumlar, dijital platformlar aracılığıyla bertaraf edilmiştir. İzleyiciler artık uzun süre zaman geçirebilecekleri mecralarla yeni izleme alışkanlıkları kazanmaya başlamıştır.⁴⁰

Dijitalleşmenin aynı zamanda film seyircisi üzerinde de önemli tesirleri olmuştur. Dijitalleşme, film izlemeyi beyaz perdeden, dijital mecralara doğru kaydırmıştır. Böylece filmler sadece sinema salonlarında izlenilir olmaktan çıkmış, cep telefonları, tablet ve bilgisayarlar aracılığıyla istenilen yerde seyredilir hâle gelmiştir.⁴¹

Dijitalleşmenin kendine has bir dili vardır.⁴² Medyada dijitalleşmeyle birlikte geleneksel medya platformları dijital teknolojilerle entegre hâle gelmiştir. Bu durum Netflix gibi dijital medya platformlarının yaygınlaşmasının önünü açmıştır.⁴³ Bunun yanında medyada dijitalleşme; internet yayıncılığı, sosyal medya, dijital reklamcılık,

³⁸ Lev Manovich, *The Language of New Media* (London: The MIT Press Cambridge, 2001), 25-26.

³⁹ Charles S. Swartz (ed.), *Understanding Digital Cinema* (USA: Focal Press, 2005), 41.

⁴⁰ Derya Birincioğlu-Uğur Baloğlu, “Bir Kültürel Tüketim Pratiği Olarak Netflix Dizileri”, *Alanya Akademik Bakış Dergisi* 5/2 (2021), 552.

⁴¹ Swartz, *Understanding Digital Cinema*, 41; Henry Jenkins, *Convergence Culture* (New York: New York University Press, 2006), 142.

⁴² Erol Mutlu, *Globalleşme Popüler Kültür ve Medya* (Ankara: Ütopya yayınevi, 2005), 215.

⁴³ Detaylı bilgi için bkz. Lobato, *Netflix Nations*.

mobil uygulamalar, veri analitiği, hiper bağlantılı içerik gibi medya tüketim alışkanlıklarına da köklü değişimler getirmiştir.

Bu bölümde ilk olarak medyada gelenekselden dijitale doğru yaşanan dönüşüme değinilmiştir. Ardından dijital medya platformlarında da kendine yer bulan dizilerin tarihi sürecine ve imaj inşası ve dinî motiflerin kullanımı açısından dizilerin nasıl bir işlev üstlendiği üzerinde durulmuştur. Son aşamada ise dijital medya platformlarının önde gelenlerinden biri olan Netflix'in tarihi süreci, hedef kitlesi ve yayın stratejilerinden bahsedilmiştir. Netflix'te farklı din ve inanç sistemlerini gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak konu edinen dizilere dair genel bir bilgi sunulmuş, devamında özel olarak Yahudiliği ele alan dizilere işaret edilmiştir.

1.1. Medyada Dijital Dönüşüm

Yazılı, işitsel ve görsel kitle iletişim araçlarını ifade etmek için kullanılan medya⁴⁴ kavramı, İngilizcede “araçlar, özellikle basın ve yayın araçları” anlamına gelen “media” kelimesinden Türkçeye aktarılmıştır. Medya; mesajların, haberlerin, bilgilerin, eğlencelerin ve reklamların üretilip geniş ve heterojen bir izleyici kitlesine yönelik dağıtım ve yayınına olanak sağlayan teknolojik araçların genel ismidir. Kökleri genellikle 1450 dolaylarında Gutenberg'in yazı baskısını ticari bir meta olarak kullanmaya başlamasına yahut da on yedinci yüzyılda yayınlanmaya başlanan gazetelere dayandırılmaktadır.⁴⁵

Medya, ortaya çıktığı ilk günden itibaren değişmeye ve gelişmeye devam etmektedir. Fransız İhtilaliyle birlikte farklı ve yeni düşünce biçimlerinin ortaya çıkması, medyanın yaygınlaşmasına olanak sağlamıştır. On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde artık medyanın bu önü alınamaz gelişimi tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Artık enformasyon ağlarıyla insanlar adeta birbirlerine bağlanmaya başlamışlardır. Sonraki dönemlerde medyanın ilerleyeceği noktayı işaret eden birçok gelişme vuku bulmuştur. Yirmi birinci yüzyıla gelindiğinde medya, hayatın her alanında kullanılmaya başlanmıştır. Medya artık geniş toplumsal yapıları etkilemenin, yönlendirmenin, bilgilendirmenin, tüketimin, siyasetin ve daha birçok konunun en

⁴⁴ Güncel Türkçe Sözlük, “Medya”, (Erişim 17 Mart 2024)

⁴⁵ Daniel Chandler - Rod Munday, *Medya ve İletişim Sözlüğü*, çev. Babacan Taşdemir (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 242.

önemli aracı hâline gelmiştir. Bugün gelinen noktada ise, teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte medyanın toplumlar üzerinde önemli tesirlerinin olduğu gözlenmektedir. Toplumlar arasında sadece enformasyon aracı olarak değil, bir ideoloji ve aynı zamanda bir savunma aracı olarak da kullanılmaktadır.⁴⁶

Medyanın tarihi sürecinde basılı ve analog teknolojilerine dahil edilen döneme ait medya araçları, geleneksel medya olarak ifade edilmektedir. Bu medya araçları en genel örneklerle gazete, radyo ve televizyondur.⁴⁷ Geleneksel medyanın, kendi döneminde geleneksel adıyla kullanılmadığı aşikârdır. Geleneksel isimlendirilmesinin yeni medyadan sonra yapılan bir adlandırma olduğu anlaşılabılır. Zira eski-yeni tanımlaması daha ziyade zamansal bir değerlendirmenin ürünüdür.

Geleneksel medya, etkileşimli bir medya değildir. Kitlesine haberi yahut içeriği doğrudan, dikey olarak iletmektedir. Bu durumda kitle aktif değildir. Geleneksel medyada haberin veya içeriğin kaynağına ulaşmak için mektup, telefon gibi ikincil bir araç gerekmektedir. Bu da çoğu zaman gecikmeli bir geri dönüş sağlamaktadır.⁴⁸ Aynı zamanda geleneksel medyada okuyucu ve izleyici; içerikleri günlük olarak takip etmek durumundadır. Bireyler televizyon veya radyodaki bir haberi, programı yayın akışı içinde takip etmek zorundadır.⁴⁹ Bu ifadelerden hareketle geleneksel medyanın gerek sunduğu içerik gerekse okuyucu ve izleyici etkileşimi açısından yeni medya karşısında zayıf kaldığı sonucuna ulaşılmaktadır.⁵⁰ Geleneksel medyada basılı yahut yayın yapılan içeriklerin düzenlenmesi neredeyse imkânsızdır.⁵¹ Bu imkânsızlığın geleneksel medyanın dijital medyaya göre en önemli dezavantajlarından biri olduğu söylenebilir.

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte dijitalleşme, hayatın her alanında çok etkili ve günden güne daha da ehemmiyet kazanan bir kavram hâline gelmiştir. Zira teknoloji; gündelik hayatta, iş dünyasında, eğitimde, sağlıkta, ulaşımda, iletişimde ve daha birçok alanda kolektif bir değişime sebebiyet vermiştir.

⁴⁶ Hakan Gülçay - Emre Vadi Balcı, “Medya ve Gelişim: Yakın Geleceği Üzerine Öngörüselle Değerlendirmeler”, *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi* 26/3 (Ekim 2018), 240-241.

⁴⁷ Ali Murat Vural vd., *Medya İlişkileri* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi, 2017), 28.

⁴⁸ Jan A.G.M. van Dijk, *The Network Society* (London: SAGE Publications, 2006), 8; Celalettin Aktaş, “İnternet’in Gazeteciliğe Getirdiği Yenilikler”, *Selçuk İletişim Dergisi* 5/1 (2007), 33-34.

⁴⁹ Aktaş, “İnternet’in Gazeteciliğe Getirdiği Yenilikler”, 37.

⁵⁰ Dijk, *The Network Society*, 16.

⁵¹ Haluk Birsen, *Dijital İletişim ve Yeni Medya* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013), 45.

Zaman ve mekân olgusundan ayrı bir bilgi paylaşımı, alışveriş ve haberleşmenin hayatın içine entegre olmasında internetin çok önemli bir katkısının olduğu görülmektedir.⁵² Dahası dijitalleşen dünyada internetin de yaşamın en temel öğelerinden olmasıyla medya da değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Tam bu noktada bazı sorular sorulabilir: Medyanın gelenekselden moderne geçişi nasıl olmuştur? Geleneksel medya hangi özelliklere sahiptir ve yeni medyayla hangi yönlerden ayrılmaktadır? Ve tüm bunları mümkün kılan, belki de son yüz yılın en önemli buluşu olarak nitelenebilecek internet nedir? İnternetle birlikte insan hayatına hangi kavramlar dahil olmuştur? İnternetle birlikte medyada, film sektöründe ve film seyretme mecralarında ne gibi değişiklikler meydana gelmiştir?

İnternet, 1960'lı yıllarda ABD Savunma Bakanlığı İleri Araştırma Projeleri kapsamında, nükleer bir savaşta olası bir Sovyet galibiyetini önlemek ve Amerikan iletişim ağlarının çökertilmesine mâni olmaya yönelik bir planın sonucu olarak doğmuştur.⁵³ ABD savunma bakanlığının kurduğu İleri Araştırma Projeleri Bilgisayar Ağı (Advanced Research Projects Agency Network/*ARPANET*) miadını doldurmuştur. *ARPANET*'in uzaktaki makinalara bağlanma, dosya aktarımı ve elektronik posta gibi temel görevleri vardı. *ARPANET* 1983 yılından itibaren yerini Ulusal Bilim Vakıf Ağı'na (National Science Foundation Network/*NSFNET*) devretmiş ve 1990 yılından itibaren hizmet dışı kalmıştır.⁵⁴ İnternet, artık savaş kaygılarından uzak bir amaçla insanların internet ağını kullanmasına olanak sağlayan bir güce dönüşmüştür. 1996 yılında internet kullanıcı sayısı 20 milyonken 2000'li yıllarda bu sayı 300 milyonu aşmış, bu sayı günümüze kadar artış göstermeye devam etmiştir.⁵⁵ İnternetin ortaya çıkması geleneksel kitle iletişim araçlarının analogdan dijital teknolojiye geçmesine vesile olmuştur. Böylece geleneksel medyayla yeni medya arasında bir köprü vazifesi görmüştür. İkinci aşamada ise internet, cep telefonları ve mesaj teknolojisi, dijital yahut analog tüm medya platformlarını birbirine bağlayan bir sistem kurmuştur. İnternet, bir nevi tüm bu medya sistemlerinin ağ bağlantılı organizasyonudur. Bu

⁵² Dijk, *The Network Society*, 25-26.

⁵³ Lelia Green, *The Internet: An Introduction to New Media* (New York: Berg, 2010), 45-46.

⁵⁴ Barış Bulunmaz, "Yeni Medya eski Medyaya Karşı: Savaşı Kim Kazandı ya da Kazanacak?", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2014), 24.

⁵⁵ Manuel Castells, *Ağ Toplumunun Yükselişi*, çev. Ebru Kılıç (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008), 7-8.

organizasyon da teknolojik boyuttan, ekonomiye, toplumsal yapıya kadar uzanan çok çeşitli bir örgütlenmeye imkân tanımıştır.⁵⁶

İnternetin, bilgi teknolojisi ve telekomünikasyon alanlarında büyük bir gelişmeye imkân sağladığı görülebilir. Zira hizmet ve pazarlardaki büyümeye eski analog yayın teknolojilerine kıyasla bilginin dijitalleştirilmesinin etkisi olmuştur. Ses, video, veri, grafik ve multimedya uygulamalarının tümü dijital bilgileri işlemek için tasarlandığında; ses, video ve veri hizmetleri bilgisayarlar ve telekomünikasyon aracılığıyla manipüle edilebilir, depolanabilir ve iletilebilir hâle gelmiştir.⁵⁷ İnternet, kitle iletişim araçlarını da kökten etkilemiştir. Böylece internet, en etkili kitle iletişim aracı olma hüviyetini kazanmıştır. İnternete erişimin kolaylaşması ve artması bilginin de kolaylıkla ağ içinde sınırsız sayıda yayılmasına sebebiyet verdiği gibi kullanıcı miktarı da günden güne artmıştır.⁵⁸

İnternet, geleneksel medyanın tek taraflı iletişim biçiminin değişmesine de kapı aralamıştır. Cep telefonları, bilgisayarlar, tabletler, sosyal ağlar, sosyal medya, dijital oyunlar ve web 2.0 alt yapılı internet uygulamalarının genelini kapsayan yeni medya araçlarıyla tek yönlü iletişimden çift yönlü iletişime doğru bir geçiş yaşanmıştır.⁵⁹ Toplumda yaşamın önemli bir parçası hâline gelen internet ağı, bilgisayarlar, cep telefonları, oyun konsolları, tabletler, kayıt cihazları ve diğer tüm dijital teknolojiler, yeni medya çatısı altında toplanmıştır.⁶⁰ Yeni medyanın sunduğu bir imkân olarak çoklu ortam; içerik zenginliğine ve erişim kolaylığına imkan sağlamıştır. Etkileşimli çoklu mecralarda kullanıcılar “pasif izleyici” değil “aktif katılımcı” olarak konumlanmıştır.⁶¹

Yeni medyanın özellikleri genel olarak şu kavramlarla ifade edilir: Birbirinden farklı veri türlerinin tek bir aygıtta toplanması anlamına gelen “çoklu ortam”⁶²; geri bildirimlerin hedef kitleye ulaştırılması ve hedef kitlenin aktif bir rol üstlenmesi

⁵⁶ Gustavo Cardoso, *The Media in the Network Society: Browsing, News, Filters and Citizenship* (Lisboa (Portugal): CIES, 2006), 23-24.

⁵⁷ Green, *The Internet: An Introduction to New Media*, 5.

⁵⁸ Fatih Söğüt, “Blu Tv Netflix’e Karşı: İçeriklere Yönelik Bir Karşılaştırma”, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - TOJDAC* 10/4 (2020), 441.

⁵⁹ Hıdır Polat, “Geleneksel Medyada Temsil Sorunu: Alternatif Bir Mecra Olarak Yeni Medya”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 38 (2018), 45.

⁶⁰ Mutlu Binark (ed.), *Yeni Medya Çalışmaları* (Ankara: Dipnot Yayınları, 2007), 21.

⁶¹ Onur Akyol, *Gelişen Televizyon Yayın Teknolojileri Ve Etkileşimli Yayıncılık Uygulamaları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012), 101.

⁶² Binark, *Yeni Medya Çalışmaları*, 21-22.

manasını ifade eden “etkileşimsellik”⁶³; ağ üzerinden başka alternatif mecralara kolayca erişimin gerçekleşmesi olarak “hipermetinsellik”⁶⁴; bireyler tarafından yüklenen metnin farklı yer ve zamanlarda yeniden ulaşılabilir olarak nitelenen “yayılım”⁶⁵; yeni medyanın cereyan ettiği “sanal uzam”⁶⁶; bireylerin kendileri için oluşturdukları içerikler manasında “kullanıcı tarafından yaratılan içerik”⁶⁷; iş süreçlerinin, ürün ve hizmetlerin dijital teknolojilerle dönüştürülmesi manasına gelen “dijitalleşme” sahip olduğu bu özelliklerle yeni medyayı geleneksel medyadan farklılaştırmakta hatta avantajlı konuma getirmektedir.⁶⁸

Yeni medya araçlarının gelişerek yaygınlaşmasıyla izleyicilerin izleme alışkanlıklarında bir değişim meydana gelmiştir. Neticede geleneksel medyanın en güçlü kitle iletişim araçlarından olan televizyonlardan uzaklaşmış ve dijital platformlara doğru bir kayma yaşanmıştır. Böylece kendi içeriğini üretmenin yanı sıra zengin bir muhteva çeşitliliği de sunmayı başaran dijital medya platformları televizyon karşısında önemli bir güç kazanmıştır. Nihayetinde dünyanın farklı bölgelerinde hedef kitlelerine özgün içerikler sunma, kullanıcılarına hesap oluşturma ve hesaplarına dilediği yerden anlık olarak erişme imkânı verme, kendi izleme listelerini oluşturma özgürlüğü tanıma, izleyici pasif olmaktan çıkarma gibi özellikleriyle ön plana çıkan çok sayıda dijital medya platformu yayın yapar hâle gelmiştir. Başta *Netflix* olmak üzere *Amazon Prime Video*, *Hulu*, *Disney +*, *HBO Max*, *BluTV*, *PuhuTv*, *Exxen*, *Gain*, *Mubi* gibi dijital platformlar bunlara örnek gösterilebilir.

Küresel ölçekteki dijital platformlar arasında *Netflix*’in liste başında yer alarak bir nevi lider konumunda olduğu söylenebilir. Kurulduğu günden bu yana devamlı

⁶³ Nurettin Güz - Ceren Yegen, *Media with its News, Approaches and Fractions in the New Media Age* (Berlin: Peter Lang Publishing, 2018), 16.

⁶⁴ Binark, *Yeni Medya Çalışmaları*, 21; Hikmet Asutay, “Elektronik Yazın Yeni Teknolojilerle Birlikte Yazın Dünyasında Ortaya Çıkan Yeni Yazınsal Tür ve Biçimler”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11/2 (2009), 70.

⁶⁵ Martin Lister vd., *New Media: a Critical Introduction* (New York: Routledge, 2009), 33.

⁶⁶ Binark, *Yeni Medya Çalışmaları*, 23.

⁶⁷ Mutlu Binark - Koray Löker, *Sivil Toplum Örgütleri İçin Bilişim Rehberi* (Ankara: STGM Yayınları, 2011), 33.

⁶⁸ Brian McKernan, *Digital Cinema* (USA: The McGraw-Hill Companies, 2005), 70. Yeni medyanın özellikleri ve geleneksel medyadan farkları ile ilgili detaylı bilgi için ayrıca bkz. Manovich, *The Language of New Media*; Birsen, *Dijital İletişim ve Yeni Medya*; Binark, *Yeni Medya Çalışmaları*; Abdulhakim Bahadır Darı (ed.), *İletişim ve Medya Alanında Uluslararası Araştırmalar IX* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2022); Lister vd., *New Media: a Critical Introduction*; Andrew Dewdney - Peter Ride, *The New Media Handbook* (Oxon: Routledge, 2006).

olarak gelişen, büyüyen ve dijital medya çağında bir lokomotif işlevi gören Netflix,⁶⁹ son yıllarda özellikle orijinal içeriklere yönelmekte, kendi yapımları aracılığıyla izleyiciye mesaj vermeye ve böylece yeni yorumların geliştirilmesini sağlamaya çalışmaktadır. Bunu sadece film ve belgesel türü yapımlar üzerinden değil aynı zamanda dizilerden de yararlanarak gerçekleştirmektedir.⁷⁰

1.2. Dijital Platformlarda Bir İçerik Türü Olarak Diziler

Gelişen ve yaygınlaşan internet ağları sayesinde insanlar, bağlantı kurabildikleri her yerden bilgisayar, akıllı televizyon, tablet ya da akıllı telefonları aracılığıyla dijital platformlara erişebilmekte ve sundukları hizmetlerden yararlanabilmektedir. Kaldı ki söz konusu platformların, Covid-19'un tüm dünyayı etkisi altına aldığı 2020'nin başlarından bu yana sinema salonlarının uzun sayılabilecek bir dönem kapalı kalmasının da etkisiyle, sıklıkla kullanılır hâle geldiği gözlemlenebilmektedir.

İnsanların izleme alışkanlıklarının önemli bir parçası hâlini alan dijital platformların veri tabanlarında farklı türden içerikler bulunmaktadır. Sayıları binlerle ifade edilebilecek rakamlara ulaşan ve hem yetişkinlere hem de çocuklara hitap edebilen bu içerikler belgesel, film ve dizi kategorileri altında sunulmaktadır. Bu durum dijital platformlarda, formatları ya da üretimleri açısından sadece uzun metrajlı, kült, sanat, bağımsız, kısa vb. türden tek seferde gösterilen filmlere değil aynı zamanda her biri birbiriyle ilişkili birkaç bölümden oluşan dizilere de yer verildiğini ortaya koymaktadır.

Diğer film türlerinde olduğu gibi diziler aracılığıyla da hedef kitleyi etkileyebilecek mesajlar üretilmekte ve sunulmaktadır. Söz konusu mesajların üretilmesinde tarih, sanat, siyaset, kültürel hayat gibi konuların yanı sıra dinî öğreti ve yaşam biçimlerinden de yararlanılmaktadır. Bununla birlikte her bir dizinin kendine özgü bir dili, anlatım biçimi ve hikâyeyi aktarım şekli bulunmaktadır. Bu durum, dizilerle ilgili incelemelerde ortaya çıkabilecek farklılıkları göz önünde bulundurmayı zorunlu hâle getirmektedir.

⁶⁹ Lobato, *Netflix Nations*, 23-24.

⁷⁰ Burak Medin - Ali Kaymak, *Sinema ve Dijital Platformlar* (Doruk Yayıncılık, 2022), 63-66.

Bu hususlardan hareketle bu başlık altında öncelikle dizilerde temsil konusuna değinilmesinin, akabinde de dizilerde imaj inşası ve dinî motiflerle ilgili değerlendirmelere yer verilmesinin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

1.2.1. Dizilerde Temsil

Temsil, medyayla yakın ilişki içindedir. Nihayetinde medya, hadiseleri yeniden anlamlandırmaktadır. Medyayla yeniden biçimlendirilen dünya, bireylerin hayatı anlamlandırmalarına etki etmiş olacaktır. Medyanın gerçek hayatla ilgili ortaya koyduğu temsillerin, bireylerin algıları üzerinde önemli etkileri vardır.⁷¹ Çünkü medyanın insanların her an bilgiyi edindiği bir mecra olması sebebiyle, önemli bir veri akış kaynağı olduğunu söyleyebiliriz. Medyada temsil; gerçeklerin haberler, filmler veya programlar aracılığıyla yeniden inşa edilmesidir. Burada temsil gerçeğe uygun olduğu kadar, sahte de olabilmektedir. Kültürel teorisyen ve sosyolog Stuart Hall'e göre temsilin sahte veya gerçek olarak nitelenmesi eskimiş bir tanımdır. Ona göre gerçeklik, medya temsilleriyle yeniden inşa edilecektir ve yeni bir imaj yaratılacaktır.⁷² Medyanın temsil gücü, yine medyanın farklı bir mecrası olan dijital platformlar ve film özelinde de zuhur etmektedir. Bu açıdan bakılacak olursa filmler ve diziler görsel bir temsildir,⁷³ ya da bir başka ifadeyle kullandıkları dil ve sembolik anlatımlar aracılığıyla temsiller üretir.

Temsil olgusunun bireylerin dizi tercihlerinde ve izleme alışkanlıklarında önemli etkilerinin olduğu iddia edilebilir. Medyanın çatısı altındaki her öge temsilin bir parçası olarak düşünülebilir. Medyanın bireyler üzerinde beğenilerinden tercih etme tutumlarına ve hatta algılarının değişmesine varıncaya kadar önemli tesirleri bulunmaktadır. Özellikle görsel ve işitsel medyanın geniş kitlelere yayılma özelliği sayesinde televizyon, kültüre dair temsillerin yeniden üretilmesine olanak sağlamaktadır. Diziler özelinde bakıldığında da çok izlenen yapımların insanların gündelik hayatında önemli etkiler bıraktığı görülebilmektedir. Öyle ki izleyiciler dizi izlerken bir yandan rutin hayatlarının sıkıcılığından kurtulabilirken diğer taraftan da

⁷¹ Mehmet Fırat Sönmez, "Televizyon Dizilerinde Dindarlığın Temsili: 'Huzur Sokağı' Dizisi Üzerinden Bir İnceleme", *Atatürk İletişim Dergisi* 7 (2014), 114-115.

⁷² Stuart Hall, *Temsil Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları*, çev. İdil Dünder (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2017), 9-10.

⁷³ Rudolf Arnheim, *Sanat Olarak Sinema*, çev. Rabia Ünal (Ankara: Öteki Yayınevi, 2002), 139.

kültürel kodların yeniden temsiline kendilerini zihinsel olarak yapılandırarak hazır hâle getirmektedir.⁷⁴ Bu açıdan bakılacak olursa filmler ve diziler aracılığıyla yapılan temsiller, gelişigüzel kurgulanmamıştır. Senaryo aşamasından başlamak üzere filmin tamamlanmasına varıncaya kadar filmde neyin nasıl temsil edilmesi gerektiği önceden planlanmıştır. En gerçekçi filmde dahi, kurgu aşamasında bazı temsil öğeleri öne çıkarılmış, bazıları ise bu hiyerarşide daha geri plana itilmiştir. Esas itibarıyla bu durum, filmi yapanlarca önceden planlanmış bir temsil biçimidir. Filmin neyi temsil edeceği işte bu planlanma sonucunda ortaya çıkmaktadır.⁷⁵ Bu planlanma kitle iletişim araçları aracılığıyla yürürlüğe konulmaktadır. Hall'e göre kitle iletişim araçları çağdaş kapitalizmin en önemli kurumlarıdır. Toplumu bir çatı altında toplayan hegemonik bazı kodlar vardır. Bu kodların üretimi sayesinde kitle iletişim araçları egemen kültürün şekillenmesine olanak sağlamaktadır. Gerçeği temsil eden kodlar, daha önceden belirlenmiş ve sınırlanmış egemen söylem çerçevesinde belirlenmektedir.⁷⁶

Sinemanın ve dizi sektörünün dünya çapındaki gelişimini anlayabilmek için, onun kapitalist sistemle olan bağına göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Kapitalist sistemin tüm dünyayı büyük bir pazara dönüştürmesiyle birlikte, dizi sektörü de bundan fazlasıyla payını almıştır. Nihayetinde diziler de bu ekonomik sistemin sağladığı global pazarın bir nesnesi hâlini almıştır,⁷⁷ Gerek içerik üretmede gerekse üretilen içeriklerin dağıtımı ve pazarlanmasında kontrolü elinde tutan bu pazar müşterilerini bulmaya ve giderek yayılmaya devam etmektedir.⁷⁸

Dizilerin yoğun bir yer bulduğu mecraların başında televizyon gelmektedir. Bilindiği üzere televizyonda neyin ne zaman yayınlanacağına dair bir planlama yapılmaktadır. Buna uzmanlar tarafından *akış* (flow) ismi verilmektedir. Seyircinin tek yapacağı şey ekranın karşısına geçip kanallar arasında dolaşmak veya o anki zaman diliminde var olan içeriği izlemektir.⁷⁹ Hâl böyleyken televizyon gündelik hayatın

⁷⁴ Nergiz Karadaş, "Televizyon Dizilerinde Gücün Temsili", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik dergisi* 2/2 (2013), 69.

⁷⁵ Zehra Cerrahoğlu, "Sinemada Temsil Kurmak: Mustang (2015) Filmi Üzerine Bir İnceleme", *SineFilozofî Dergisi* 2019 Özel Sayı (2019), 523.

⁷⁶ "Stuart Hall: Representation and The Media", *mediaed.org* (Erişim 14 Mart 2024), 117.

⁷⁷ Roy Armes, *Üçüncü Dünya Sineması ve Batı*, çev. Zahit Atam (İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2011), 140.

⁷⁸ Vincent Miller, *Understanding Digital Culture* (UK: SAGE Publications, 2020), 94.

⁷⁹ Burcu Gümüş, "Maraton İzleyiciliğinden Aşırı İzlemeye: Netflix'in İzleme Alışkanlıklarına Etkisi", *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi* 37 (2021), 151.

vazgeçilmez bir parçasına dönüşmüştür. Bu yüzden televizyonda seyrettirilen simgesel dünyanın ya da başka bir ifadeyle televizyon dünyasının bireyin hayatı anlamlandırmada önemli bir etkisinin olması beklenen bir durumdur. Çünkü birey ekran karşısında saatlerini hatta günlerini geçirmektedir. Bu yüzden televizyonda sunulan gerçeklik algısının, onu seyredenlerin algısını da değiştirmesi muhtemeldir. Burada önemli bir husus ortaya çıkmaktadır: Televizyon gerçek toplumsal hayatı ekranlara taşıdığında izlenmeye değer bulunacak mıdır? Televizyonun aynı zamanda kültür endüstrisinin de bir parçası olduğu hesaba katılırsa, sosyal hayatın gerçekliği izleyenler tarafından cazip görülmeyecektir. Gündelik hayatın monotonluğu seyir zevkini düşüreceği için televizyon bir yönüyle gerçeği manipüle etme yolunu seçecektir. Bu vesileyle gerek şiddet dili kullanılarak gerekse de hayatı daha süslü bir şekilde göstererek seyrin daha cazip hâle getirilmesi sağlanacaktır.⁸⁰ Televizyonda veya dijital platformlardaki diziler de bu çerçevede düşünülebilir. Bu içeriklerle seyirciye bir hikâye sunulmaktadır. Bu hikâyenin film dilinde bir gerçekliğinin olduğu kabul edilebilir. İzleyici bu gerçeklikle işlenen dramatik duruma bir anlam yükleyebilmektedir.

İzleme sırasında bireylerin içeriklere yönelik anlamlandırmalarını şekillendiren en başat kodlar kurguya aittir. Bunun yanında izlenen içeriklerde pek çok alt kod da bulunmaktadır. Farklı dizi ya da film türleri, karakterler, ışık ve renk seçimi, kültürel, sosyolojik, etnolojik ve antropolojik kodlar bu kategoriye dahildir. Sunulan tüm bu unsurlar, dizilerin bir yandan gerçeklikle ilgisinin olmadığına yönelik işaretler barındırırken diğer taraftan bu ilişkinin kurulabilmesine imkân tanımaktadır. Zira gerçeğe ilişkilerinin olmadığı görüntülerin; seslerden, ışıklardan ve birtakım görsel devinimden ibaret olduğu gözlemlenmek suretiyle anlaşılabilir. Gerçeklikle ilişkileri ise büyük oranda seyircilerin üzerinde bıraktıkları etkiyle değerlendirilebilir. Bu yönüyle dizilerin de sinema filmleri gibi seyirciye sunduğu gerçeklere inandırma kaygısı güttüğü düşünülebilir.⁸¹

Dizilerin zaten teknik imkânları ve tabiatı gereği temsil etme özelliği bulunmaktadır. Dizinin imkânları zaman içerisinde kendi dilini oluşturmak adına nesneleri, hadiseleri ve anlamları yeniden üretime tabi tutmaktadır. Dizilerde temsil;

⁸⁰ Mutlu, *Globalleşme Popüler Kültür ve Medya*, 123-124.

⁸¹ Adanır, *Sinemada Anlam ve Anlatım*, 53.

bir yönüyle referans alınan gerçekliklerin, olayların, nesnelerin ve karakterlerin yerine geçebilecek unsurlar oluşturmak anlamına gelmektedir. Böylece dizilerde temsil etmenin belli başlı izlekleri bulunmaktadır. Dizinin aslında neyi temsil ettiği, filmde referans alınan her neyse onun nasıl temsil edildiği, temsil edilirken hangi görsel ve işitsel malzemenin neye göre seçildiği, bu temsilin hangi tarihsel döneme işaret ettiği, inşa edilen bu temsilin gerçekte hangi kişi ve karakterlere işaret ettiği çok önemlidir.⁸²

Gerek sinema filmlerinde gerekse dizilerde temsili belirleyen en önemli unsurlardan birinin sermaye olduğu söylenebilir. Sermaye gücünü elinde bulunduranların, neyi nasıl temsil ettikleri birçok açıdan belirleyicidir. Bu zaviyeden bakılacak olursa, dizilerin izlenirliğini artırmak, seyirciyi bağlamak için dahi toplumda var olan güç ilişkilerinden istifade edilmektedir. Toplumdaki mevcut güç temsilleri, dizilere yansımaktadır.⁸³ Nitekim Hall da iletişimin her zaman güçle bağlantılı olduğunu ve bir toplumda gücü kullanan grupların medya aracılığıyla temsil edilenleri etkilediğini ifade etmektedir.⁸⁴

Sermaye günümüzde geçmiş dönemlere göre daha çok tekelleşmiştir. Bu durum aynı zamanda kontrolün de merkezileşmesi ve tek elden yürütülmesi anlamına gelmektedir. Tekelleşmeye sadece ekonomik anlamda değil kültürel ve sosyal alanlar ile medya ve iletişim sahalarında da rastlanmaktadır. Medyanın dilediğini öne çıkarıp dilediğini görmezden gelebilmesinin ardında bu güç yatmaktadır. Öyle ki medya, ölüm kalım meselesi diye tabir edilen konularla alakalı gündem oluşturmayıp gerçek dışı algılarla ortaya atılan mevzuları ön plana çıkarabilmektedir. Bu durum milyonlarca insanın gerçeğe ulaşmasının önünde büyük bir engel olarak durmaktadır.⁸⁵ Diziler de benzer bir amaca hizmet edebilmektedir. Gerçekler çarpıtılarak veya hiç vuku bulmayan bir hadise gerçekmiş gibi gösterilerek seyircinin algısını değiştirmek mümkün olabilmektedir. Diziler toplumsal hayatın başat söylemlerini simgeleştirerek sinematografik bir biçimde anlatır. Böylece diziler, birtakım toplumsal gerçeklikleri temsil etmiş olur. Diziler, toplumun kültürel inşasına etki eden sistemin bir parçası

⁸² Cerrahoğlu, “Sinemada Temsil Kurmak: Mustang (2015) Filmi Üzerine Bir İnceleme”, 522.

⁸³ Karadaş, “Televizyon Dizilerinde Gücün Temsili”, 69-75.

⁸⁴ “Stuart Hall: Representation and The Media”.

⁸⁵ Lenora Foerstel (ed.), *Medya ve Savaş Yalanları Gerçekler Nasıl Karartılıyor*, çev. Ahmad Antmen (İstanbul: Yordam Kitap, 2007), 91-93.

olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁶ Buradaki esas mesele dizilerde nasıl bir temsilin oluşturulacağıdır. Sonuç itibariyle diziler herhangi bir gerçeklikten hareket etmelidirler ki, temsilin konusu olabilsinler. Çünkü temsilin gücü, dizinin merkeze aldığı gerçekliğe ne kadar sadık kalınıp kalınmadığıyla ölçülebilmektedir. Aynı zamanda gerçeğin ne ölçüde soyutlandığı, manipüle edilip edilmediği de gözlemlenebilecektir.⁸⁷ Diziler; herhangi sosyal bir hadiseyi, durumu doğrudan yansıtmaktan ziyade, o olgunun tasarlanan biçimini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle film tasarımıdır. Bu tasarımlar da önceden seçilmiş temsil öğeleriyle yapılmaktadır. Bu temsil öğeleriyle bazı tezler ekrana yansıtılır. Böylece izleyiciye temsiller aracılığıyla bir bakış açısı da vazedilmiş olur.⁸⁸

Diziler çoğu zaman bir romandan, hikâyeden yahut gerçek bir olaydan yola çıkılarak üretilmektedir. Fakat dizinin merkezini oluşturan öykü-olay; duygu, düşünce ve dil ekseninde estetik bir biçimde yeniden inşa edilmektedir. Gerçek hayatta yaşanan olayların birbirleriyle bağlantısı her zaman olmadığı gibi, her hadisede mantık aranmayabilir. Fakat dizinin kurgusu açısından belli başlı kurallar devreye girmektedir. Tüm bunların yanında yönetmen ve senarist, diziyi yaratırken esas itibariyle bir zihniyet de ortaya koymuş olmaktadır. Çünkü sanatçının hayata dair bir bakış açısı vardır ve hadiseleri görme biçimi onun sanatını inşa sürecine yansımaktadır. Bu yüzden zihniyet yapısı, temsili oluşturan en önemli öğelerden biridir.⁸⁹

Dizide temsil edilenle gerçekte olan arasındaki bağlantıyı anlayabilmek için, önce dizinin anlam çekirdeğini fark etmek gerekmektedir. Daha sonra inşa edilen manaları izleyicinin daha kolay takip edebileceği söylenebilir.

Dizilerde temsilden bahsedilmişken, ideolojiden de söz etmek meseleyi daha iyi açıklamaya olanak sağlayabilir. Zira ideolojiler birçok yönden bünyelerinde temsil öğelerini de barındırmaktadırlar. İdeoloji, bireylerin gerçek hayatla kurdukları imgesel bir ilişkinin tezahürüdür. Gündelik dilde dünya görüşü olarak kullanılagelen ideoloji kavramı, kişilerin hayatlarında edindikleri dünya görüşlerinin bir toplamı olarak nitelenmektedir. Dünya görüşlerinin de büyük oranda imgesel olduğu bir gerçektir. Bu

⁸⁶ Michael Ryan - Douglas Kellner, *Politik Kamera*, çev. Elif Özsayar (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010), 35.

⁸⁷ Cerrahoğlu, "Sinemada Temsil Kurmak: Mustang (2015) Filmi Üzerine Bir İnceleme", 524.

⁸⁸ Ryan - Kellner, *Politik Kamera*, 18.

⁸⁹ Adanır, *Sinemada Anlam ve Anlatım*, 55-56.

gerçeklikler hayatın tam olarak gerçekliğini yansıtmaz. Ancak gerçeklikleri anırtırabilir. Böylece ideoloji, bireylerin gerçek varoluş koşullarını imgesel olarak ideoloji çatısı altında tasarımılamaktadırlar.⁹⁰ İdeoloji kişilerin dünya görüşlerini haklı göstermek için kullanılır. İdeolojiler, egemen görüşlerin kendilerini haklı ve meşru görmelerine olanak sağlar.⁹¹ Nihayetinde herhangi bir görüşün savunuculuğunu yapmak, bir diğerini dışarıda bırakmak anlamına gelebilir. Bu durum film ya da dizi aracılığıyla da meydana gelebilmektedir.

Nitekim ideolojik bir aktarım aracı işlevi gören çok sayıda dizi örneği tespit edebilmek mümkündür. Hatta hikayesinin merkezine ideolojileri koyan dizilerin sayısının her geçen zaman biraz daha arttığı görülebilir. Etkili propaganda araçları arasında yer alan diziler, devletlerin ya da iktidarların egemen ideolojilerinin yayılmasını sağlayan elverişli aparatlar bir diğer ifadeyle toplum mühendisliği vasıtaları hâline dönüşebilir. Bu noktada Louis Althusser'e atıfta bulunulabilir. Althusser'e göre devletin ideolojik aygıtları vardır ve bunlar genel hatlarıyla dinsel, öğrenimsel, ailevî, hukuki, siyasal, sendikal, haberleşme ve kültürel başlıkları altında sınıflandırılabilir. Althusser ayrıca devletin ideolojik aygıtlarını polis ve asker gibi baskı unsurlarından ayırmaktadır. Zira devletler baskı unsurlarını zor kullanarak işletmekte, ideolojik araçlarını ise ideolojiyi kullanarak faaliyete geçirmektedir.⁹² Diziler ideolojinin kullanılarak işletildiği araçlar kategorisinde değerlendirilebilir. Nitekim çalışmamamıza konu olan Fauda dizisi incelendiğinde de İsrail devletinin ideolojik bakış açısının yansıtıldığı tespit edilebilmektedir. Kaldı ki yapımcılarının İsraili olması, söz konusu dizinin devlet ideolojisini yansıtmamasını yadırganır olmaktan çıkarmaktadır. Bütün bunlar bir yana Fauda, dizilerin birey ve toplum üzerinde güçlü etkileri bulunan ideolojik bir araç olarak kullanılabileceğine dair güzel bir örnek teşkil etmektedir. Tüm filmlerin ideolojik olduğu düşünülebilir, fakat her filmin aynı

⁹⁰ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. Alp Tümertekin (İstanbul: İthaki Yayınları, 2010), 89-90; İdeoloji ile ilgili ayrıca bkz. Terry Eagleton, *İdeoloji*, çev. Muttalip Özcan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015).

⁹¹ Metin Kazancı, "Althusser, ideoloji ve İletişimin Dayanılmaz Ağırlığı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 57/1 (t.y.), 57.

⁹² Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, 168-170.

derecede ideolojik olmadığı da iddia edilebilir. Filmlerin gruplandırılması ve sunulma biçiminde de ideolojik sınıflandırmalar devreye girmektedir.⁹³

Diziler bazen kurgusal bir olayın perdeye yansımaları olarak değil, toplumsal bir gerçekliğin nesnel bir biçimde ele alınması olarak tanıtılmaktadır. Oysa bu bir yanılsamadır. Böylece belirli bir ideolojinin toplumların bilinçlerine yerleşmesi sağlanmaktadır.⁹⁴ Sinema ve diziler aracılığıyla kültürden kültüre değişkenlik arz eden birtakım egemen söylemler topluma benimsetilmektedir. Filmler bu anlamda toplumu tesiri altına almaktadır. Fakat aynı zamanda, egemen iktidara eleştirel bakabilme potansiyeli de taşımaktadır. Bu, bazen doğrudan bazen de fantastik öğeler kullanılarak perdeye yansıtılmıştır. Bu yüzden sinemayı salt bir ideolojik aygıt olarak görmek de eksik bir bakış açısıdır. Ana akım sinema olduğu gibi bağımsız sinemalar da bulunmaktadır.⁹⁵ Aynı zamanda Hollywood üretimi içinde olmasına rağmen sistem eleştirisi yapan birçok film, belgesel de bulunmaktadır. Bu yapımlar ideolojileri ve politikaları eleştiren, hicveden yapımlardır.⁹⁶ Bu açıdan bakılacak olursa Fauda dizisi de yer yer İsrailileri eleştiren, Filistinlilerle empati kurmayı sağlayan sahneleri bünyesinde barındırmaktadır.

Film diliyle temsilin yukarıda da bahsedildiği gibi daha ziyade gücü kendisinde bulunduranın tahakkümünde oluşturulduğu söylenebilir. Dijitalleşen medyada, dijital platformlarda ve sıklıkla tercih edilen dijital video platformlarına bakıldığında hangi kültürlerin, devletlerin egemen olduğuna dair bir çıkarım yapılabilir.

İdeolojik bakış açıları, politik yaklaşımlar, toplumsal yaşam biçimleri, değer yargıları, kültürel kodların yanı sıra dinî inanç, uygulama ve semboller de dizilerde temsil edilen olgular arasında bulunmaktadır.

⁹³ Mike Wayne, *Politik Film: Üçüncü Sinema'nın Diyalektiği*, çev. Ertan Yılmaz (İstanbul: Yordam Kitap, 2011), 9-10.

⁹⁴ Ryan - Kellner, *Politik Kamera*, 17.

⁹⁵ Ece Arın Karaçay, "İdeoloji ve İdeolojik Eleştiri Paradoksunda Sinema", *Egemia Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi* 6 (2020), 83.

⁹⁶ Douglas Kellner, *Sinema Savaşları Bush-Cheney Döneminde Hollywood Sineması ve Siyaset*, çev. Gürol Koca (İstanbul: Metis Yayınları, 2013), 56.

1.2.2. Dizilerde İmaj İnşası ve Dinî Motifler

“Resim, suret, görüntü” anlamlarına gelen imaj⁹⁷ kavramı, toplumun bireye biçtiği rol olarak da okunabilir. Çünkü medyanın, kitle iletişim araçlarının; gündemi belirlemek, haber sunmak, toplumu yönlendirmek, topluma eğitici ve eğlendirici içerikler sunmak gibi vasıfları bulunmaktadır. Ayrıca devlet bazında belirli amaçları meydana getirmek için radyo, televizyon ve diğer medya mecraları kullanılmaktadır. Sadece bilgi ve düşünceleri değil, eğlence içeriklerinde de bireylere bir imaj sunulmaktadır. Bu minvalde dizilerin de bireylerin imaj inşasında etkili oldukları söylenebilir.⁹⁸

Medya kuruluşlarının bir yönüyle imaj oluşturucu oldukları söylenebilir. Bu yüzden programlarını ve içeriklerini şansa bırakmamaktadırlar. Önceden planlanmış ve belirli bir imaja hizmet eden içerikler daha evvelden oluşturulmaktadır. Bunun haberlerden film senaryolarına, oradan da yarışma programlarına varıncaya kadar bu şekilde planlanması, medyanın yönlendirme ve imaj inşa etme vasıflarına oldukça uygun bir yöntemdir.⁹⁹ Guy Debord’un şu sözü imaj inşasıyla ilgili önemli ipuçları barındırmaktadır:

Duyumsal dünyanın üzerinde var olmasına rağmen kendini en mükemmel duyumsal olarak kabul ettiren bir imajlar seçkisinin bu duyumsal dünyanın yerine geçtiği gösteride tam anlamıyla gerçekleşen şey bu meta fetişizmi ilkesidir; ‘hem duyumsal şeyler hem de duyum üstü şeyler’ tarafından toplumun tahakküm altına alınmasıdır.¹⁰⁰

Medya aracılığıyla oluşturulan imajlar sebebiyle birtakım ezberlerin de oluştuğu gözlemlenmektedir. Örneğin dünyanın herhangi bir yerinde herhangi bir terör saldırısı meydana gelse Müslümanlardan hemen bu menfur saldırıyı kınamaları beklenmektedir. Çünkü özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra medyada yeni bir Müslüman imajının inşa edildiği anlaşılmaktadır. Esasında bunun temelinde Batı’nın Müslümanlara bakış açısı yatmaktadır. Batı’nın nazarında bu gibi terör olaylarını çoğunlukla Müslümanlar yapmaktadır. Terörün kaynağının Müslümanlar olduğu

⁹⁷ Güncel Türkçe Sözlük, “İmaj”, (Erişim 9 Nisan 2024).

⁹⁸ Nurullah Zafer Kartal, “Faşizmin Medya Üzerindeki Etkisi: İmaj Oluşturma Çalışmaları Kapsamında Musollini Dönemi Medya Yapılanması Örneğinde Bir İnceleme”, *İNİF E- Dergi* 7/2 (2022), 256.

⁹⁹ Hüseyin Köse, *Şovenist İnşa Medya Gösterisinin Ahlakî Kapsama Alanı Üzerine Eleştirel Metinler* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014), 13-14.

¹⁰⁰ Guy Debord, *Gösteri Toplumu*, çev. Ayşe Ekmekçi - Okşan Taşkent (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996), 25.

düşünülmektedir. Sadece bu düşünceden hareketle bile Batı'nın Müslüman dünyaya dair bilgisizliği/önyargısı fark edilmektedir.¹⁰¹ Batı'nın Müslüman dünyaya dair bu önyargısının medyanın da tesiriyle kitleleri etkisi altına aldığı ortaya konulabilir. Bu durumun İslamofobinin yayılmasına sebebiyet verdiği iddia edilebilir.

11 Eylül'den sonra, "11 Eylül'den sonra artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak!" medya klişesinin özellikle medyanın aldığı pozisyon gereği "Medya eskisi gibi olmayacak" sözüyle değişmesi yerinde olacaktır. Elbette medya bu olaydan önce de değişmeye başlamıştır, fakat 11 Eylül'den sonra bu değişim daha köklü bir vaziyet almıştır. Herkesi etkisi altına alan bu enformasyon hegemonyası dünyadaki algıların değişmesine sebebiyet vermiştir. Ekranların karşısındaki insanların da tanık olduğu bu 11 Eylül terör hadisesi, toplumda ciddi anlamda bir mağduriyet hissi yaratmıştır. Hatta bu terör eylemi sadece medya açısından değil, tüm dünya tarihi açısından bir milat kabul edilmiştir.¹⁰²

Medyanın gücünü örneklemesi açısından Amerikalıların, Saddam Hüseyin'in adını duyduklarında hissettikleri korku ve dehşet göstergeleri önemlidir. Oysa yaşadıkları coğrafyadan çok uzakta olan bir şahsiyet için gösterilen bu tepki, daha ziyade medyanın oluşturduğu algıdan kaynaklanmaktadır. Özellikle 11 Eylül'den sonra meydana gelen bu tepki, medyanın propaganda aracı olarak kullandığı diziler aracılığıyla yapılmış; iyi-kötü karakter temsiliyle şekillendirilmiş bir algı oluşturulmuştur. Sonuç itibarıyla medyada ben-sen, biz-onlar, dost-düşman gibi ayrım ve farklılaştırmalar sıklıkla kullanılır hâle gelmiştir.¹⁰³ Bir diğer ifadeyle ötekine yönelik olumsuz bakış açısının meşrulaştırılmasında dizilerden de etkin bir şekilde yararlanılmıştır.

Dizilerde, sinema filmlerinde ve televizyon şovlarında Araplar, çölde yaşayan insanlar olarak tasvir edildiği gibi aynı zamanda da petrol zengini, barbar, oryantal dansçı olarak tasvir edilmiştir.¹⁰⁴ 1896 yılından bu yana Amerikalı film yapımcıları; Arapları zalim, barbar, radikal dinci, para delisi; Hristiyanları ve Yahudileri teröriste

¹⁰¹ Ali Murat Yel, "Medya ve Sinemada Temsil Edilme Biçimleriyle İslam Karşıtlığı", *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2018), 7.

¹⁰² Mutlu, *Globalleşme Popüler Kültür ve Medya*, 218-219.

¹⁰³ Mutlu, *Globalleşme Popüler Kültür ve Medya*, 220-221.

¹⁰⁴ Nadraa Kareem Nittle, "Common Arab Stereotypes in TV and Film", *www.thoughtco.com* (Erişim 31 Ocak 2024).

eden kültürel ötekiler olarak tasvir etmişlerdir.¹⁰⁵ Amerikan filmlerindeki Arap temsiline örnek olarak 2014 yapımı *Keskin Nişancı (American Sniper)* filmi verilebilir. Bu filmde Araplar; kötü, barbar, Müslüman, terörist olarak tasvir edilmiştir.¹⁰⁶ Bir diğer örnek de Netflix'te 2020 yılında gösterime giren *Kalifat* dizisidir. İsveç yapımı olan 8 bölümlük dizinin yönetmeni Goran Kapetanovic'tir. Dizi, IŞİD'e katılmak amacıyla kocasıyla birlikte Rakka'ya gelen ve küçük bir çocuğu olan Pervin adındaki karakterin yaşadıklarına odaklanıyor. Pervin karakteri, Rakka'da IŞİD'in yaptığı zulümlere tanık olunca dayanamayıp İsveç'e dönmek ister. Fakat işler hiç de öyle kolay olmayacaktır. Dizi Pervin'in İsveç'e dönmek istemesi ve bunun için yaptığı mücadeleyi konu etmektedir.

Kalifat dizisinde Müslümanlıkla terör iç içe gösterilmektedir. Müslüman yaşantılarına örnek olarak IŞİD militanları örnek teşkil etmektedir. Burada örtük de olsa Müslüman ile terör/militan kavramları yan yana getirilmeye çalışılmıştır. Bunun yanında dizide sıklıkla islamofobik imgeler de kullanılmıştır. İslamofobik imgelerden en dikkat çekici olanları kadınlarla ilgilidir. Dizide İslam'ın kadının özgürlüğünü kısıtlayan bir din olduğu imajı çizilmiştir. Kadınların tek başlarına evden çıkmalarının yasak olduğu düşüncesi filmde işlenerek köktenci bir Müslüman imajı temsil edilmiştir.¹⁰⁷

Dini inanç ve unsurların olumsuz sunumu sadece İslam'a özgü değildir. 2020 yapımı *Unortodoks*'taki Yahudiliğe ya da başka çeşitli örneklerde görebileceğimiz üzere Hristiyanlık, Hinduizm gibi diğer dinlere yönelik olumsuz eleştirilere yer veren diziler de bulunmaktadır. Tüm bunların yanında dinî inanç ve yaşayışların olumlu temsili açısından yerli dizilerin önemine değinmek de bu noktada isabetli olacaktır. Yerli diziler¹⁰⁸ vesilesiyle bireylerin inancını kuvvetlendirmeye olanak sağlayan bazı kurgusal gerçeklere yer verilebilmektedir. Böylece diziyi izleyen bireyin inanç dünyası yeniden oluşacaktır. Bilinçli olarak yaratılan bu dünyayla birey toplum içindeki kendi

¹⁰⁵ Jack G. Shaheen, "Reel Bad Arabs: How Hollywood Vilifies a People", *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 588/1 (2003), 172.

¹⁰⁶ Güliz Uluç - Ayhan Küngerü, "Sinemada Arapların Temsiline Bir Örnek: 'Keskin Nişancı' Film", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* 68 (2018), 2.

¹⁰⁷ Furkan Çakır, "Dijital Platformlarda İslâmî İmgeler (Kalifat Dizisi Örneği)", *Atabe Dinî Araştırmalar Dergisi* 7 (2022), 7-9.

¹⁰⁸ Burada zikredilen yerli dizilere TRT1'de gösterime giren "Mavera", "Aşkın Yolculuğu" gibi diziler örnek gösterilebilir.

rolünü yeniden ele alacaktır.¹⁰⁹ Bu durum elbette sadece yerli dizilere mahsus olmayabilir. Genel anlamda diziler, izleyicinin zihin dünyasını biçimlendirmede önemlidir. Bu durum, yönetmenin tarzına göre değişebileceği gibi ele alınan dönemlerin ve sinema eğilimlerinin de etkisiyle oluşacaktır.

Kurmaca bir filmde gerçeklikler yeniden ele alınmaktadır. Bu bir yönüyle gerçekliği eğip bükme ve manipüle etme yöntemiyle sağlanmaktadır. Tabii bunların hepsi film tekniklerinin kendine has araçları kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Dizide arzu edilen temsil, gerçeklik neyse ona hizmet eden argümanlar kullanılmaktadır. Böylece kadraja sunulanlar, belirli bir seçimin sonucunda ortaya çıkan sahneler olduğundan ötürü, filmi yapanların gerçekliğe müdahaleleri olarak ekrana yansımaktadır.¹¹⁰ Bu noktada Hall'ün birincil ve ikincil tanımlayıcılar ayrımı önem haizdir. Örneğin bir hadise meydana geldiğinde olayın polisler gibi belirli yapısal gruplar tarafından medyaya iletilmesinde polisler birincil tanımlayıcı rolündedirler. Medya da birincil tanımlayıcılardan elde ettikleri bilgiler arasından seçim yaparak, hadiseyi yeniden yorumlayarak ve inşa ederek olayın ikincil tanımlayıcısı olmaktadır.¹¹¹ Burada önemli olan husus, haberi verenlerin erdemliliği değildir. Esas olan sorunlara ışık tutup tutmaması, ifade edilmesine müsaade edilen düşüncelerin seçilmesi ve belirli bir dünya tasavvuruna uygun olarak fikirlerin zorunlu olarak organize edilmesidir.¹¹²

Buraya kadar ifade ettiklerimizden anlaşılacağı üzere diziler dinleri ve dinî motifleri yaygın bir şekilde kullanmaktadır. İnanca dair unsurlardan ibadet ve dinî objelere, dindarların bireysel yaşam tarzından toplumsal ilişkilerine kadar çeşitli konuların ele alındığı dizilerin izleyiciyle bulunduğu alan artık sadece televizyon ekranları değildir. Bu noktada gelişen dijital platformlar da zengin bir içerik sunmaktadır.

¹⁰⁹ Sönmez, “Televizyon Dizilerinde Dindarlığın Temsili: ‘Huzur Sokağı’ Dizisi Üzerinden Bir İnceleme”, 116.

¹¹⁰ Cerrahoğlu, “Sinemada Temsil Kurmak: Mustang (2015) Filmi Üzerine Bir İnceleme”, 524.

¹¹¹ Nick Stevenson, *Medya Kültürleri*, çev. Göze Orhon-Barış Engin Aksoy (Ankara: Ütopya Yayınları, 2008), 67.

¹¹² Noam Chomsky, *Medya Gerçeği*, çev. Abdullah Yılmaz (İstanbul: Tüm Zamanlar Yayıncılık, 1993), 25.

1.3. Dijital Bir Dizi Platformu Olarak Netflix

Dizilerin içerikleri kadar hangi mecra ile seyirciye buluşturulduğu da önemi haiz bir durumdur. Nasıl ki, haberler alınırken haber kaynağının hangi kuruluş, haberi yayanın hangi ajans olduğuna bakılıyorsa, elbette dizileri yayınlayan mecraların da aynı şekilde önem taşımaktadır. Zira her platformun kendine has bir dili ve yayın stratejisi bulunmaktadır. Mecrayı tanımak, içerikleri hakkında bilgi sahibi olmamıza olanak sağlayabilir. Bu yüzden Netflix'i sadece içerik üreten ve sunan bir platform olmanın ötesinde bir incelemeye tabi tutmak gerekmektedir. Meselenin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşüncesinden hareketle bu başlık altında ilk olarak Netflix'in temel yayın stratejileri, izleyici kitlesi, misyonu ve vizyonu hakkında genel bir bilgi verilecektir. Hemen akabinde Netflix dizilerindeki din algısı ve dini semboller hususu incelenecek, son olarak da Netflix dizilerinde Yahudiliğe nasıl değinildiği üzerinde durulacaktır.

1.3.1. Netflix'in Hedef Kitlesi ve Temel Yayın Stratejileri

Fikrî temelleri 1997 yılında atılan ve o zamandan bu yana gelişimini devam ettiren Netflix,¹¹³ izleyicilerin izleme davranışlarını yakından takip eden bir platform olarak karşımıza çıkmaktadır. Netflix, izleyicilerden gelen geri bildirimleri dikkatlice inceledikten sonra bir algoritma meydana getirmektedir.¹¹⁴ İzleyicinin hangi türlere yöneldiğini dikkate alarak içerik sunmaktadır. Kişiler, kendi Netflix ana ekranında daha önceki izleme alışkanlıklarına göre oluşturulmuş algoritmik önerilerle karşılaşmaktadırlar. Netflix bu algoritmayı; kullanıcının puanlarını ve hangi tür içeriklere yöneldiği bilgilerini toplayarak oluşturmaktadır.¹¹⁵ İzleyiciler Netflix'i tam olarak benimsemeye başladığında ise, bu defa Netflix kendi ideolojisine yönelik

¹¹³ Jenner, *Netflix and the Re-invention of Television*; Theo Plothe-Amber M. Buck (ed.), *Netflix at the Nexus* (New York: Peter Lang Publishing, 2019); Kenan Duman, *Netflix Etkisi Dijital Çağda Ekran Kültürü* (İstanbul: Urzeni Yayınları, 2022); Lobato, *Netflix Nations*; Colin Jon Mark Crawford, *Netflix's Speculative Fictions* (London: Lexington Books, 2021); McDonald-Smith-Rowsey, *The Netflix Effect*.

¹¹⁴ Birincioğlu-Baloğlu, "Bir Kültürel Tüketim Pratiği Olarak Netflix Dizileri", 552.

¹¹⁵ Gümüş, "Maraton İzleyiciliğinden Aşırı İzlemeye: Netflix'in İzleme Alışkanlıklarına Etkisi", 153.

içerikleri de önerme yoluna gitmektedir. Bu vesileyle seyircisini de yönlendirmektedir.¹¹⁶

Netflix'in film, belgesel ya da dizilerinin önemli bir kısmını gerçekliklerin yeniden inşası olarak izleyiciyle buluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda izleyicinin zihni, bir nevi manipülasyon sürecinden geçirilerek ticari ve ideolojik emellerin işlendiği içerikler tarafından şekillendirilmeye çalışılmaktadır. Bu durum ironik bir şekilde Netflix'te gösterime giren *Black Mirror* (2023) dizisinin altıncı sezonunun “Joan İğrenç Biri (Joan Is Awful)” başlıklı ilk bölümünde gözler önüne serilmektedir. Bölümde özet olarak kullanıcı sözleşmelerinde okunmadan kabul edilen maddelerin izleyicilerin hayatlarını nasıl değiştirebileceği üzerine trajik bir hikâye anlatılmaktadır. Hikâyede küresel çaptaki bir yayın platformunun sıradan bir insanın izinsiz olarak kişisel verilerine ulaşması konu edinilmektedir. Bütün sırlarının ifşa olmasıyla hayatı kararan bir karakterin yaşam öyküsüne odaklanan bu dizi, dijital platformların insanların hayatlarında ne denli etkili olabildiğine, zihin dünyalarını ve gündelik yaşamlarını nasıl tesiri altına alabileceğine, dahası hayatlarını nasıl altüst edebildiğine dikkatleri çekmektedir.¹¹⁷

Peki Netflix yöneticileri kendi platformlarını nasıl tanımlamaktadır? Bu sorunun cevabını söz konusu platformun web sitesinde bulabilmek mümkündür. Zira Netflix'in web sayfasında yer alan şu ifadeler temel yayın stratejisiyle ilgili önemli ipuçları içermektedir:

Netflix'te dünyayı eğlendirmek istiyoruz. Zevkiniz ne olursa olsun ve nerede yaşarsanız yaşayın, sınıfının en iyisi TV şovlarına, filmlere ve belgesellere erişmenizi sağlıyoruz. Üyelerimiz izlemek istediklerini, istedikleri zaman, reklamsız, tek bir abonelikte kontrol etme imkanına sahiptir. 30'dan fazla dilde ve 190 ülkede yayın yapıyoruz, çünkü harika hikâyeler her yerden gelebilir ve her yerde sevilir. Dünyanın en büyük eğlence hayranlarıyız ve her zaman bir sonraki favori hikayenizi bulmanıza yardımcı olmaya çalışıyoruz.¹¹⁸

Netflix, diğer medya şirketleri için adeta bir ölçüt hâline gelmiştir. Bu durum doğal olarak çeşitli şirketlerin Netflix'i baz alarak kendilerine yayın stratejisi belirlemesine yol açmıştır. Netflix'in medya üzerindeki bu başarısı ve etkisi karşısında

¹¹⁶ Nisa Akyapı, *Kullanımlar ve Doyumlar Bağlamında Yeni Medya Platformlarından “Netflix” Uygulamasının Dizi Film Tüketiminde Kullanıcı Etkisi* (İstanbul: aydın Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 69.

¹¹⁷ Yaman, *Netflix'te Oryantalizm: Orta Doğu Konulu Dizilerde Emperyal İzler*, 69.

¹¹⁸ “<https://about.netflix.com/tr>”, *Netflix* (11 Şubat 2024).

reaktif yeni platformlar da gelişmiştir. Bunların başında zikredilebilecek olan *Disney*, *HBO*, *CBS*, *Amazon* ve benzeri platformlar da alternatif izleme deneyimleri sunmak üzere dijital mecrada yerlerini almıştır.¹¹⁹

Netflix, geleneksel televizyon kanallarından farklı bir hüviyete sahiptir. *BBC*, *HBO* gibi markalaşmış televizyon kanallarından hiçbirine bağlı değildir. Netflix, kendi markasını inşa etmiştir. Uluslararası televizyon yayın endüstrisine hâkim olan *Viacom*, *Time Warner* veya *NewsCrop* gibi büyük medya holdinglerinin bir parçası da değildir. En önemlisi de Netflix doğrusal televizyon programlarından da vazgeçmektedir. Bunun yerine bir dizinin tüm bölümlerini çevrimiçi olarak abonelerine sunmaktadır. Bu yönüyle de geleneksel televizyon tanımlamasının dışına çıkmaktadır. Netflix'in televizyon olarak görülüp görülmediği tartışmalıdır. Ancak her şeyden önce, Netflix'in tanımlanması, kendini pazarlama şekliyle bağlantılıdır: Ocak 2013'te Netflix kurucusu ve CEO'su Reed Hastings, şöyle bir ifade kullanmıştır: “HBO'nun bize dönüşebileceğinden daha hızlı HBO olmaktır.”¹²⁰ Hastings'in bu açıklaması, 1990'ların sonu ve 2000'lerin başındaki televizyon dünyası içindeki “nitelik devriminin” lideri olan *HBO*'ya açık bir meydan okuma niteliğindedir.¹²¹

Netflix, 14 Nisan 1998'de posta işi ile DVD kiralamayı başlattığında, şirketin 2013'te yönetmenliğini David Fincher'ın yaptığı *House of Cards*'ın birinci bölümüyle Emmy Televizyon Yönetmenliği ödülünü kazanabileceğine dair çok az göstergenin bulunduğu söylenebilir. Fakat süreç çok farklı ilerlemiş ve kazandığı başarının ardından Netflix, ilk olarak aylık abonelik modeline ve ikinci olarak da çevrimiçi video akışına geçmiştir. Sürecin devamında film, televizyon ve teknoloji endüstrilerini yenilemek için birtakım teknolojik değişikliklerden ve geniş bant gibi altyapı yükseltmelerinden yararlanan Netflix, bir yandan Hollywood'u tahtından edeceği fikriyle övülmüş diğer taraftan ise içeriklerinin reklam verenlerin ürün yerleştirmeleriyle dolu olacağı söylenerek eleştirilmiştir Tüm bu süreçlerin sonunda Netflix, endüstri lideri bir video akış platformu hâline gelmiştir. Hatta kendine has birtakım terimler üretmiştir. Örneğin “binge-watching” bunlardan biridir.¹²²

¹¹⁹ Plothe-Buck, *Netflix at the Nexus*, 164.

¹²⁰ Jenner, *Netflix and the Re-invention of Television*, 3.

¹²¹ Jenner, *Netflix and the Re-invention of Television*, 4-6.

¹²² Plothe - Buck, *Netflix at the Nexus*, 1-3.

Binge-watching, arka arkaya birkaç saat boyunca bir medyanın tüketimi anlamına gelmektedir. Bu kavram, Netflix'te içeriğin nasıl izlenmesi gerektiğini belirleyen bir yayın modeli hâline gelmiştir. Binge-watching terimiyle bir sezonun tüm bölümlerini aynı anda çevrimiçi tükünrcasına izleme alışkanlığını geliştiren Netflix ile en yakından ilişkili terimdir.¹²³ Netflix, kullanıcılarının içerik izleme pratiklerinden hareketle onlar hakkında bilgi ve veri toplamaktadır. Bu bilgiler sayesinde de kullanıcılarını daha iyi tanımakta ve ona göre içerik önermektedir. Kullanıcıların izleme sıklığı arttıkça onların beğenisine hizmet eden daha ilgi çekici içerikler sunmaktadır. Böylece izleyicilerin binge-watching olasılığı daha da artmaktadır. Böylece binge-watching alışkanlığını da artırmaktadır. Bu doğrultuda Netflix'in, izlenirliğini artırmak adına böyle bir strateji belirlediği söylenebilir.¹²⁴

Netflix'in en önemli yayın stratejilerinden biri de izlenen içeriklerin ne sıklıkla izlendiğinin belirlenmesidir. Kullanıcılar tarafından en çok tercih edilen, izlenen filmler, diziler ve programlar dikkate alınarak o minvalde yeni içerikler üretilmekte ve geliştirilmektedir. Kullanıcılar böylelikle beğendiği içeriklere yakın olan diğer içerikleri de izlemeye devam etmektedirler. Yani izleyicinin izleme geçmişi, Netflix'in içerik üretimini doğrudan etkilemektedir. Bu da kullanıcının bir medya aktörü konumuna geçmesini sağlamaktadır. Bu durum, Netflix'in geri besleme yöntemiyle etkileşimli içerikler oluşturmaya olanak sağlamıştır. Bu da Netflix'in tek yönlü değil, döngüsel bir izleme stratejisi ortaya koyduğunu göstermektedir.¹²⁵

Netflix'i tercih edilir kılan stratejilerden bir diğeri de dijital platformların ana akım televizyon kanallarına göre sansür uygulamamasıdır. Türkiye özelinde söylenirse, izleyiciler diledikleri gibi sınırsız bir özgürlük hissiyatıyla bir seyir deneyimi yaşadıklarını düşünmektedirler. Netflix'in sunduğu bu esneklik, içeriklerinin de izlenirliğini artırmaktadır.¹²⁶

Netflix, içerik oluştururken yerel öğelerden de beslenmektedir. Bu noktada Hollywood'un stratejisinden ayrılmaktadır. Hollywood yerel öğelere yer verse de

¹²³ Jenner, *Netflix and the Re-invention of Television*, 109-111.

¹²⁴ İşler Sevindi Meltem - Görkem Katmer, "Türkiye'de Netflix'in Serialler Açısından Genç Geleneksel Televizyon İzleyici Kullanım Pratiklerine Yansımaları", *İMÜ Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi* 6/1 (2020), 60.

¹²⁵ Sevindi Meltem - Katmer, "Türkiye'de Netflix'in Serialler Açısından Genç Geleneksel Televizyon İzleyici Kullanım Pratiklerine Yansımaları", 70.

¹²⁶ Gümüş, "Maraton İzleyiciliğinden Aşırı İzlemeye: Netflix'in İzleme Alışkanlıklarına Etkisi", 151.

kendi set ekibini kurmaktadır, fakat Netflix yapımın çekildiği ülkenin orijinalitesine uygun olması açısından yapımın çekildiği dile sadık kalarak bir özgünlük oluşturmayı amaçlamaktadır. Böylece Netflix, küreselliği yerellikten de istifade edecek şekilde kullanmaktadır. Bu vesileyle yerel öğeler tüm dünyaya yayılma fırsatı bulmaktadır.¹²⁷

Netflix; evrensel, yerel, millî, manevi, spiritüel, tarihsel, bilimsel ve daha birçok konuyu merkeze alan dikkat çekici yapımlara yer vermeye devam etmektedir. Netflix, nihai olarak bir ticari kuruluştur ve kâr amacı gütmektedir. Kullanıcı sayısını günden güne artırmak ve daha çok izlenmek adına hamleler yapması kuşkusuz onun en önemli stratejilerinden biri olmaktadır. Bu yüzden harcama yapmaktan ve yeni yapımlara kaynak ayırmaktan geri durmamaktadır. Tüm bunlarla birlikte genel geçer ve tahmin edilebilir bir Netflix filmleri imajının doğduğu da söylenebilir. Her ne kadar sanat filmlerine de yer verse, esas itibarıyla popüler ve genel izleyici kitlesine hitap eden yapımlara öncelik verdiği anlaşılmaktadır.

1.3.2. Netflix Dizilerinde Din ve Dinî Semboller

Din, kurumsal ve geleneksel yönü dolayısıyla sinemaya mesafeli dursa da sinemanın etkisinden kaçamamıştır. Filmin bu etkisi dinî değerlerin temsil edilmesine ve kültürel sembollerinin film diliyle aktarılmasına olanak sağlamıştır.¹²⁸ Bu durumun sadece sinema sektörüyle sınırlı kalmadığı söylenebilir. Zaman ilerledikçe ve teknolojik gelişmeler arttıkça dijital mecralar üzerinden diziler aracılığıyla da dinî içerikli yapımların fazlaca üretilmeye başlandığı gözlemlenebilir. Bu platformlardan biri olan Netflix'te popüler içerikler olduğu gibi dinî içerikli dizi ve filmler de bulunmaktadır. Çünkü din, toplumun büyük bir kesimini ilgilendiren ve dikkatini çeken bir olgu olmaya devam etmektedir. Bu durumun film izleme alışkanlıklarında da belirleyici olduğu ifade edilebilir.

Netflix, popüler hadiselerle yer verdiği gibi her dönemde ve her koşulda seyircinin ilgiyle izleyebileceği içeriklere de yer vermektedir. Doğrudan yahut dolaylı yollardan dinlere atıfta bulunulan birçok sinema, dizi, belgesel ve animasyona yine Netflix'ten ulaşılabilir. Dinî içerikli yapımların bölgeden bölgeye izlenme oranlarında

¹²⁷ Laura Osur, *Netflix and the Development of the Internet Television Network* (Syracuse University, Doktora Tezi, 2016), 141-142.

¹²⁸ Battal, *SineMormon*, 19.

değişiklikler olması muhtemeldir. Örneğin Müslüman coğrafyalarda seyircinin ilgisini çeken yapımlarla; Hristiyan, Budist veya Yahudilerin yoğunlukta olduğu toplumların seyir tavırlarında değişiklik gözlenmesi olası bir durumdur. Netflix'in yayın stratejisini belirleyen en önemli etmenlerden birinin de bölgesel farklılıklar olduğu tezinden daha önceki bölümlerde bahsedilmiştir.

Netflix'te özellikle Hristiyanlıkla ilgili dizilerin diğer dinlere nazaran daha çok olduğu söylenebilir. Bunun yanında Yahudilik, İslam, Hinduizm ve yeni dini hareketlere yönelik diziler de bulunmaktadır.

Hristiyanlıkla ilgili dizilere örnek verecek olursak şunlar sıralanabilir: *Messiah* (2020), *Hristiyanlık ve Mistik Objeler* (Belgesel Dizi 2023), *Gece Yarısı Ayini* (2021), *Mucize* (2022), *Vatikanlı Kayıp Kız* (2022), *Bir Neslin Hikayeleri Papa Francis ile* (2021), *The Family* (2019), *The Keepers* (2017).

İslam dininin merkeze alındığı, İslam'ın inanç, ibadet, sembollerinin ve temsillerinin eksiksiz ve objektif bir biçimde ele alındığı herhangi bir dizinin Netflix bünyesinde mevcut olmadığı söylenebilir. Buna rağmen özellikle Orta Doğu'daki İslam yaşantısını ele alan diziler bulunmaktadır. Netflix'te İslam ve Müslümanlık konulu diziler şu şekilde örneklendirilebilir: *Rise of Empires Ottoman* (2022), *Kalifat* (2020), *Kübra* (2024).

Budizm konulu dizilere pek rastlanmasa da mistik öğelerin kullanıldığı diziler mevcuttur. Budizm'deki meditasyona yönelik şu animasyon belgesel örnek verilebilir: *Headspace- Meditasyon Rehberi* (2021). *Işığın Masalları* (2018) ise Netflix'te Hinduizm'i ele alan dizi örneği olarak zikredilebilir. Bunların yanı sıra *Kutsal Oyunlar* (2019) isimli dizi de yine Hindistan'a özgü dinî inanç ve yaşam tarzlarına ilişkin öğelere yer vermektedir.

Netflix'te, yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra hızla yaygınlaşmaya başlayan yeni dini hareketlerle ilgili dizilere de rastlanmaktadır. Rajnesh hareketini ele alan *Vahşi Kırlar* (2018) ile Branch Davidian hareketini konu edinen *Waco* (2018), yeni dini hareketler hakkında Netflix'te yayınlanan dizilerin başında zikredilebilir. Bunların yanı sıra *Tarikat Lideri Nasıl Olunur* (2023), *Save Me* (2017), *The Family* (2019), *Colonia Dignidad* (2021), *Hellbound* (2021), *Rael: Uzaylıların Peygamberi* (2021) isimli yapımlar da Netflix'te yeni dini hareketlerle ilgili içerik sunan dizi örnekleri arasında zikredilebilir.

1.3.3. Netflix Dizilerinde Yahudilik

Netflix yapımlarında çeşitli yönleriyle ekranlara yansıtılan dinler arasında Yahudilik de yer almaktadır. Binlerce yıllık tarihiyle öne çıkan Yahudilik, monoteist din en eskisi ve Yahudilerin mensubu olduğu dinî gelenek biçimi olarak tanımlanmaktadır. Bu minvalde Yahudilik, bir dinin ötesinde tıpkı bir hayat tarzını ifade etmektedir.¹²⁹

Yahudiliğin kökeni İbrahim'e ve ondan sonra gelen iki İbrani atası olan İshak ve Yakup'a dayandırılmaktadır.¹³⁰ İlk önce İsrailoğulları kutsal topraklara yerleşmiştir. Akabinde Yahudiler; sırasıyla Krallık, Sürgün, İkinci Mabet ve Talmud dönemlerini tecrübe etmişlerdir. Bu devirlerde Yahudilik gerek siyasi gerekse de hukuki açıdan farklı bir kimlik kazanmış, tüm bunların yanında eskatolojik ve felsefi-mistik bir boyut da kazanmıştır. Yaşadıkları bu tecrübelerin yanında, Rabbânî geleneğin sistemleştirdiği Yahudilik, günümüzde anlaşılan manada bir dinî inanç, anlayış, kimlik ve sistem olarak teşekkül etmiş, bilhassa modern çağda edindiği farklı açılımlarla gelişimini ve değişimini sürdürmüştür. Yahudilik kendi kadim geleneğinin yanında Babil, Pers, Grek, Roma, Bizans, Sasani, Arap, Osmanlı ve Avrupa kültürleriyle de etkileşim halinde olmuştur.¹³¹

Yahudilik bazı özellikleri açısından dikkatleri üzerine çekmektedir. Bu özelliklerin başında Yahudiliğin diğer ırklardan farklılığını ve üstünlüğünü ifade eden seçilmişlik inancı zikredilebilir.¹³² Yahudiliğin merkezinde yer alan ikinci temel inanç unsuru ahitleşmedir. Kendini bir ahit dini olarak telakki eden Yahudilikte Tanrı ile İsrailoğulları arasında antlaşma yapıldığına inanılmaktadır. Buna göre Tanrı çeşitli dönemlerde Yahudilerle ahitleşme yoluna gitmiştir.¹³³ Yahudilik ayrıca Tanrı tarafından kendilerine vaat edildiğine inanılan kutsal topraklarla kimlikleşmiş bir din

¹²⁹ Gürkan, *Yahudilik*, 13 Yahudilik hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz.; Yusuf Besalel, *Yahudilik* (İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 2021); Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*; Dan-Chon Sherbok, *Judaism: History, Belief and Practice* (Londra: Routledge, 2017).

¹³⁰ Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, 14.

¹³¹ Gürkan, *Yahudilik*, 13-14.

¹³² Yahudilikteki seçilmişlik inancıyla ilgili bkz. Aynur Yıldız, *Yahudi ve İslam Kutsal Literatüründe Hz. Ya'kub ve Seçilmişlik Kavramı: Karşılaştırmalı Bir Çalışma* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014); Ramazan Yıldırım, "Yahudilerin Üstünlük İddialarının Yahudi Kutsal Metinlerindeki Dayanakları", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 11/1 (2024), 173-191; Salime Leyla Gürkan, "Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğulları'nın Seçilmişliği Meselesi", *İslâm Araştırmaları Dergisi* 13 (2005), 25-61.

¹³³ Eldar Hasanoğlu, "Yahudilikte Ahit Anlayışı", *Cihannüma Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 1/2 (2022): 41-68.

olma özelliği sergilemektedir. Zorunluluk hariç Yahudilerin yaşaması gerektiği kabul edilen bu toprakların merkezi Kudüs kabul edilmektedir. Kudüs'ün Yahudiler için hem dinî hem de sosyal açıdan bir merkeze dönüşmesi Süleyman döneminde buraya mabet inşa edilmesiyle gerçekleşmiştir. Böylece Yahudilik kutsal toprakların yanı sıra mabet merkezli bir din hâline dönüşmüştür.¹³⁴ Kutsal toprak ve mabet inancı Yahudilikte bir Mesih beklentisine de zemin oluşturmıştır. Zira Yahudi inancına göre beklenen Mesih, dünya üzerindeki Yahudileri kutsal topraklarda bir araya getirmek ve Süleyman Mabeti'nin yeniden inşa edilmesine öncülük etmek üzere yeryüzüne gelecektir.¹³⁵

Yahudilik gerek sahip olduğu inançlar gerekse bu inançlar etrafında şekillenen ibadet, dinî sembol ve yaşam tarzları gerekse dinî doktrinlerin farklı yorumlanmasına bağlı olarak ortaya çıkan farklı gruplar açısından yapımcı ve senaristlerin dikkatini çekmeyi başarmıştır. Netice gerek sinema gerekse dizi sektöründe Yahudiliği çeşitli yönleriyle ele alan yüzlerce yapım seyircisiyle buluşturulmuştur. Nitekim Netflix'teki içerikler incelendiğinde de Yahudiliği konu edinen çokça film ve dizi ile karşılaşılmalıdır.

Netflix'te Yahudiliği konu edinen diziler bağlamında ilk olarak *Shtisel*'e atıfta bulunulabilir. *Shtisel*, 2013 yılında gösterilmeye başlanmış İsrail yapımı bir dizidir. İlk iki sezonun 12 bölümlük olan dizinin üçüncü sezonu 9 bölümden oluşmaktadır. Dizi Kudüs'te ultra Ortodoks bir mahallede yaşamlarını sürdüren bir Haredi ailesini ele almaktadır.

Netflix'te Yahudilik temalı diziler arasında yer alan *Unorthodox* (2020), Deborah Feldman'ın gerçek hayat hikâyesini anlattığı bir yapımdır. *The Scandalous Rejection of My Hasidic Roots* kitabından uyarlanan dört bölümlük bir dizidir. Dizi Hasidizm'e, hassaten Satmar Hasidik komünitesine yönelik eleştirileri beraberinde getirmiştir. Frieda Vizel, *Unorthodox* dizisinde gerçeklerin çarpıtıldığı, hatta kitapta var olan birçok kısmın değiştirildiğini iddia etmiştir. Vizel, Williamsburg'deki Satmar Hasidik komünitesindeki turlarda rehberlik yapan bir isimdir. Bu yüzden, diziyi birçok açıdan eleştirdiği bir yazı kaleme almıştır. Bu yazıda dizinin henüz açılış sahnesinde

¹³⁴ Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, 97-101, 217-219.

¹³⁵ Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, 121-128 Mesih inancıyla ilgili ayrıca bkz. Ramazan Adıbelli, "İsa'nın 'Maşiah'a Dönüşümü: Mesihi Yahudilikte Mesihlik Fenomeni", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2016), 242-270; İlknur Daşbadem, *Geçmişten Günümüze Yahudi Mezheplerinin Mesih Anlayışı ve Mesihi Hareketler* (Konya: Selçuk Üniversitesi, 2008).

dahi birçok bilgi hatasının olduğundan bahsetmiştir. Aynı zamanda Yahudi toplumunun yapısını ve ruhunu doğru yansıtmadığını dile getirmiştir. Bu yüzden *Unorthodox* dizisini eleştirmiştir. Vizel, yine Yahudileri konu alan bir Netflix yapımı olan *Shitsel* dizisine yönelik olumlu bir tutum sergilemiştir. Dizi, Kudüs'te yaşayan Haredi Yahudilerin hayatını ele almaktadır. Vizel, Shtisel dizisinden övgüyle söz etmiştir.¹³⁶

Yahudilik inanç ve yaşantısını konu edinen bir başka dizi de *My Unorthodox Life* 'tır. 14 Temmuz 2021 tarihinde Netflix'te yayınlanmaya başlanan dizi iki sezon toplam 18 bölümden oluşmaktadır. Netflix'in entrikalarla dolu bu reality dizisi olarak tanımladığı *My Unorthodox Life*, New York'un radikal Ortodoks Yahudi topluluğunun eski bir üyesi olan Elite World Group'un CEO'su, moda devi Julia Haart'ın ve ailesinin yaşamlarını merkezine alan bir dizidir.

Netflix'te izleyici karşısına çıkan bir başka yapım da *Ahit: Musa'nın Hikayesi* 'dir. Üç bölümden müteşekkil dizi 27 Mart 2024 tarihinde gösterime girmiştir. Ahit, Musa'nın peygamberliğe giden yaşam yolculuğunu anlatmaktadır. Benjamin Ross'un yönettiği dizide Mehmet Kurtuluş, Avi Azulay, Dominique Tipper ve Sami Fekkak rol almaktadır. Netflix bu belgesel dizisinin konusunu şöyle açıklamaktadır: “Bu aydınlatıcı belgesel drama dizisi, Musa'nın prenslikten peygamberliğe ve ötesine uzanan ilginç hayatını anlatırken ilahiyatçıların ve tarihçilerin görüşlerine başvuruyor.”¹³⁷

Dikkat çeken bir başka dizi de *Yahudi Usulü Evlilik* 'tir. Sekiz bölümden oluşan 2024 yılı yapımlı dizi, İsrail ve ABD'de yaşayan bir grup bekar Yahudi erkeğin eş bulmak için yüzlerce yıllık Yahudi geleneklerine başvurmalarını ele almaktadır.

Yahudiliği konu edinmesi açısından ismi zikredilmesi gereken bir diğer dizi hiç şüphesiz ki ilk olarak 2015 yılında İsrail'de yayınlanmaya başlayan *Fauda* 'dır. Tezimizin ana inceleme konusu olan bu dizi hakkında ikinci bölümde ayrıntılı bilgi verileceğinde tekrara düşmemek adına burada detaylarından bahsetmeyeceğiz.

¹³⁶ Frieda Visel, “I left the Satmar Hasidic community. ‘Unorthodox’ is a grossly inaccurate depiction of that world.”, <https://forward.com> (Erişim 08 Mart 2024).

¹³⁷ “Netflix”, <https://www.netflix.com>, ts. (Erişim 08 Mart 2024).

Yukarıda bahsi geçen bu dizilerin ortak yanı Yahudi yaşamlarını ele almalarıdır. Bahsi geçen bu dizilerin içerik bakımından birbirlerinden birtakım farklılıkları olmakla birlikte, genelde Yahudilerin yaşamlarını ve kültürlerini ele almaktadırlar.

2. FAUDA DİZİSİNDE YAHUDİLERİN DİNÎ İNANÇ VE YAŞANTILARI

Bu bölümde Fauda dizisi hakkında genel bilgiler verildikten sonra dizinin özeti yapılacaktır. Ardından Yahudiliğin Fauda dizisi özelindeki görünümü ele alınacaktır. Şüphesiz ki bir toplumun inanç, ibadet ve yaşayışlarını incelemek çok daha geniş bir araştırmanın konusudur. Ancak bu araştırmanın konusu Fauda dizisinde Yahudiliğin nasıl temsil edildiğidir. Dolayısıyla bu çalışmada Yahudiliğin kapsamlı bir anlatımı yapılmamakta, Fauda dizi özelindeki tespit ve değerlendirmelere yer verilmektedir.

2.1. Fauda Dizisi Hakkında Genel Bilgiler

Fauda'nın barındırdığı dinî imgelerle ilgili tespit ve analizlere geçmeden önce dizinin künyesi, ana karakterleri ve konusu hakkında ana hatlarıyla bilgi vermenin yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Fauda dizisinin künyesi aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Tür : Aksiyon, Macera, Dram, Politik-Psikolojik Gerilim

Yapım Yılı : 2015

Yapımcı : Lior Raz, Avi Issacharoff

Yönetmen : Assaf Bernstein, Rotem Shamir, Omri Givon

Senarist : Lior Raz, Avi Issacharoff

Sezon Sayısı : 4

Toplam Bölüm Sayısı : 48

Menşei : İsrail

Orijinal Diller : İbranice, Arapça

Başrol Oyuncuları : Lior Raz, Hisham Sulliman, Shadi Mar'i

Dizideki ana karakterleri ve dizideki rollerini ise aşağıdaki gibi listelemek mümkündür:

Doron Kavilio : Lior Raz tarafından oynanır. Gizli görevlerde yer almış, anti-terörizm biriminde çalışan bir İsrail askeridir.

Gali Kavilio : Neta Garty tarafından oynanır. Anti-terörizm biriminde görev yapan Doron'un eşidir.

Gabi (Ayub)	: Itzik Cohen tarafından oynanır. İsrail gizli biriminde üst pozisyonda görev yapan, tecrübeli bir İsrail askeri. Bir diğer lakabı da Kaptan'dır.
Mickey Moreno	: Yuval Segal tarafından oynanır. Gizli birimin liderlerinden. Doron'un ekibinin patronudur.
Boaz	: Tomer Kapon tarafından oynanır. İsrail gizli birimi ve anti-terörizm ekibinde görevli bir İsrail askeridir.
Nurit	: Rona-Lee Shim'on tarafından oynanır. İsrail gizli birimi ve anti-terörizm ekibinde görevli bir İsrail askeri. Ekibin tek kadın üyesidir.
Abu Ahmad	: Hisham Suliman tarafından oynanır. Hamas'ın liderlerinden biridir. Panter ismiyle bilinen Hamas'ın en azılı militanlarından biridir.
Nasrin Hamed	: Hanan Hillo tarafından oynanır. Abu Ahmad'ın eşidir.
Walid El Abed	: Shadi Mar'i tarafından oynanır. Abu Ahmad'ın sağ kolu ve Hamas'ın en önemli militanlarından biridir.
Dr. Shirin	: Laëtitia Eïdo tarafından oynanır. Yarı Fransız olan ve hayatının büyük bir kısmını Fransa'da geçirmiştir. Filistin'de hastanede doktorluk yapmaktadır. Filmde Hamas militanı olan Walid'in hem kuzeni hem de sevdiği kadındır.

Fauda ilk olarak *Yes Oh* isimli İsrail televizyonunda 2015 Şubat ayında yayınlanmaya başlamıştır. Akabinde yoğun bir izleyici kitlesine ulaşan dizi, Netflix'in ilgisini çekmiş ve bir sene sonra Netflix tarafından satın alınmıştır. Fauda artık küresel çapta gösterime giren bir dizi olma özelliği kazanmıştır. Dizi, Filistin ve İsrail arasındaki savaşta toplumun yaşayışının ve dinî-kültürel yapının temsil nesnelerini kullanan bir hüviyettir. Dizide, İsrail gizli güvenlik birimi Mista'arvim'e mensup polislerin yaşamları üzerinden Filistin İsrail savaşı resmedilmektedir.

Netflix'te gösterimde olan İsrail dizisi Fauda,¹³⁸ Arapçada "kaos" manasında kullanılmaktadır. Fauda Arapçada 'kaos', işgal altındaki topraklarda gizli görev yapan

¹³⁸ Nahuel Ribke, "Fauda Television Series and The Turning of Asymmetrical Conflict into Television Entertainment", *Media, Culture & Society* 1/16 (2019), 5.

İsrail askerleri tarafından gizli kimlikleri açığa çıktığında kullanılan bir argo terimdir. Fauda'daki bitmeyen kaos, bir tarafın sürekli olarak terörü bertaraf etmeye çalıştığı, diğer tarafın da her fırsatta yeni bir teröristi sahaya sürdüğü bir savaş olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında dizideki bu çatışma süreci hem bir savaş hüviyetindedir hem de iki taraf açısından da bir kurtuluş mücadelesidir. Dizide savaş kurallarına uyan ve kurtuluş mücadelesini veren taraf İsrail olarak resmedilmiştir. Filistin tarafı ise sadece terörle ilişkilendirilmiştir. İsrail için mücadele eden terörle mücadele ekibi, bazı operasyonlarda kayıplar vermiş olsa da ekibin aynı kişilerden oluşması dikkat çekmektedir. Buna karşın Filistin kanadındaki üyeler sürekli olarak kimlik değiştirmektedir. Ve ekibe belirli periyotlarda yeni elemanlar dahil olmaktadır. İsrail anti-terörist birimi tarafından etkisiz hâle getirilen her militandan sonra tabiri caizse mantar gibi bir gecede yeni bir örgüt ve örgüt üyesi peydah olmaktadır. Ve mücadele o şahıslar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Fauda dizisinin ismiyle müsemma bu sarmal yapının baş müsebbipleri, Hamas ve Hamas'a destek veren diğer terör örgütleri olarak tasvir edilmiştir. Diziye göre bu terör örgütlerinin tek misyonu Filistin'i özgürlüğe kavuşturmak değildir. Onların gerçek emelleri de bu değildir. Senaryoya göre Hamas taraftarlarının yaptıkları terörden başka bir şey değildir. Hamas'ın yaptığı tüm eylemlerin en önemli motivasyonlarından biri meşru bir devlet olan İsrail'i kaosa sürüklemektir. Dizideki dinî arka plana bakıldığında ise bu örgütlerin referans olarak İslamı aldıkları ve Yahudiliği düşman gibi gördükleri anlaşılmaktadır.

Dizide terörist olmakla Müslüman olmayı açıkça eşleştiren bir temsil dili kullanılmasa da üstü kapalı bir şekilde insanların zihninde Yahudiliğin meşru ve hümanist bir din, Müslümanlığın ise şiddet isteyen bir din olduğu vurgusu yapılmaktadır. Hatta dizinin bazı sahnelerinde ise açıkça yapılmaktadır. Bu konuyla ilgili örnekler konu başlıkları altında, yeri geldikçe açıklanacaktır. İki din arasındaki bu mukayeseli bakışın Netflix izleyicilerinin zihninde yer edecek şekilde tasarlandığı, dizinin yapımcılarının muhtelif mecralara verdikleri röportaj ve demeçlerden anlaşılmaktadır. Yine bu açıklamalar bahsi geçen başlıklar altında zikredilecektir.

Fauda dizisinin İsrail-Filistin mücadelesinin gerçekçi bir temsilini ortaya koyamadığı düşünülebilir. Hâl böyleyken dizide tasvir edilen Yahudi tipolojisinin de birtakım sorunlarının olabileceği fikri akıllara gelmektedir. Fauda dizisinin geneline ve ortaya koyduğu düşünceye bütünsel açıdan bakıldığında hadiselerin neredeyse

tamamıyla İsrail penceresinden ele alındığı düşünülebilir. Her ne kadar Fauda'nın yaratıcıları bazı sahnelerde objektif bir tutum sergilemiş olsalar da filmin Batı Şeria'daki gerçekleri göstermekten uzak bir düşüncede yazıldığı gözlemlenmektedir. Dizinin bu hâliyle gerek Müslüman ve gerekse de Yahudi yaşamına dair tüm gerçekleri objektif bir şekilde ortaya koyma salahiyetinden uzak olduğu görülmektedir.

Fauda, Filistin topraklarına giren İsrail gizli servis elemanlarının başından geçen maceraları aksiyon türünde anlatmaktadır. Dizinin her bölümünün başında, “Bu bir kurgu ürünüdür ve gerçek olaylarla ilgisi yoktur” uyarısı olsa da seyircilere mesaj kaygısı güden bir dizi olma hüviyetine sahiptir. Dizinin adının ise özenle seçildiği bellidir. Fauda kelimesi 1987 yılına kadar Filistin'deki durumu betimlemek için kullanılmıştır ve Fauda terimi bu tarihten itibaren yerini artık “intifada”ya bırakmıştır. Ayrıca Fauda dizisi sadece İsrail gizli servisindeki insanların yaşama biçimlerini anlatmakla yetinmemektedir, aynı zamanda Hamas üyelerinin yaşam biçimlerini de mercek altına almaktadır. Hem İsrail tarafındaki insanların dinî yaşayış, hayat anlayışı ve sosyo-kültürel durumlarını anlatmaya hem de Filistinlileri İsrail bakış açısıyla betimlemeye çalışmıştır.¹³⁹ Bu açıdan bakılacak olursa Fauda dizisini sadece bir aksiyon dizisi olarak tanımlamak doğru olmayacaktır. Bölgeye karşı özellikle İsrail-Yahudi bakışını anlayabilmek adına önemli veriler içeren bir dizi olduğu iddia edilebilir. Zira Türkiye başta olmak üzere Müslümanların çoğunlukta yaşadığı ülkelerde dikkat çekmesi ve birçok açıdan tepki toplaması da önemlidir.

Fauda, Arap ve Müslüman dünyasında Netflix'te en çok izlenen diziler arasına yerleşmiştir. Lübnan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde en çok izlenen dizi, Katar'da ikinci, Ürdün'de üçüncü, Türkiye'de beşinci, Fas'ta altıncı ve Suudi Arabistan'da sekizinci olmuştur.¹⁴⁰ Fauda özellikle 7 Ekim olaylarından sonra daha çok dikkat çekmiştir. Dizinin yapımcılarından ve başrollerinden biri olan Lior Raz, Türkiye'de dizinin bir hayranından aldığı mesajdaki şu cümleye dikkat çekmiştir: “İsrail askerlerinden nefret ediyordum, fakat şimdi daha iyi anlıyorum ki sorun son derece karmaşık.”¹⁴¹ Bu durumdan da anlaşılacağı üzere diziler, sinema filmleri izleyiciler

¹³⁹ Erol Biçer, “İşgal Dizi Oldu”, *lacivertdergi.com* (Erişim 12 Haziran 2024).

¹⁴⁰ Naama Barak, “10 Things You Don't Know about Fauda but should”, *israel21c.org* (Erişim 10 Haziran 2024).

¹⁴¹ “İsrail-Filistin Çatışması Fauda'yı Yıldız Yaptı”, *salom.com.tr* (Erişim 15 Haziran 2024).

nezinde kurgudan ziyade gerçeklik algılarıyla değerlendirilmektedir. Bu da Fauda'nın çalışmaya konu olmasının en önemli etkenlerinden biridir.

Dizide, gerçek hikâyelerden yola çıkıldığı izlenimi verilmektedir. Karakterler sahici bir hayat yaşamaları izleyenlerin hikâyeyi sahiplenmesine olanak sağladığı düşünülebilir. Örneğin Doron'un hayatı birçok dramatik yapıyla bezenmiştir. İsrail'de etrafı üzüm bağlarıyla çevrili bir evde Doron ailesiyle birlikte yaşamına devam etmektedir. Doron, dışarıdan bakıldığında oldukça mutlu bir hayat yaşadığı düşünülen orta yaşlarda biridir. Doron, İsrail savunma Bakanlığı'na bağlı ama özerk çalışan bir terörle mücadele biriminden ayrılmıştır. Bir gün kapısını eski bir iş arkadaşı çalar. Ona bir teklifle gelir. Doron'un yeniden eski görevine dönmesini ister. Bu tekliften sonra Doron, kendini ve yaşamını sorgulamaya başlar. İsrail gizli birimindeki görevine yeniden dönmek zorunda hisseder kendini. Çünkü Doron, terörle mücadele timinin sıradan bir üyesi değildir, en tecrübelisidir de. Doron, iş arkadaşları içinde liderlik özellikleriyle öne çıkan, cesaretiyle adından söz ettiren, üst düzey mücadele ruhuna sahip, becerikli ve gözü kara bir isimdir. Tüm bunlar düşünüldüğünde, Doron mütevazı bir hayat içinde sadece şarap üreticiliği yapmaktan memnun değildir.

Uzun zaman işinden ayrı olan Doron, eski iş arkadaşının ona sunduğu teklifi her daim düşünmektedir. Ona bu teklifi sunan kişi bahsi geçen terörle mücadele timinin hâlâ şefliğini yapmaktadır ve Doron'u çok yakından tanımaktadır. Doron, katıldığı son operasyonda Hamas'ın en önemli militanı olan Abu Ahmad'ı öldürdüğünü zannetmektedir. Terörle mücadele timinin şefi, "Panter" lakaplı Abu Ahmad'ın ölmediğini, bir şekilde hayatta kaldığını Doron'a söylemiştir. Bunu öğrenen Doron, artık gece gündüz Panter'i düşünmeye başlar.

İsrail terörle mücadele gizli biriminin en gözde askerlerinden biri olan Doron, Abu Ahmad'ın ölmediğini öğrenince büyük bir hayal kırıklığına uğrar. Çünkü onu öldürdüğünü düşünmektedir. Ona silahı sıkan ve Abu Ahmad'ı son gören kişi odur. Abu Ahmad'ın ölmediğini öğrenen Doron'un tüm dengeleri altüst olur. Çünkü Abu Ahmad, bir teröristtir, Yahudiler ve tüm İsrail için ciddi bir tehlike arz etmektedir. Doron her İsrail askerinde olduğu gibi vatan sevgisini ve vatanı olarak gördükleri İsrail'e hizmet etmeyi dinî bir vecibe olarak telakki etmektedir. İsrail devletinin devamı için onun öldürülmesi gerekmektedir. Bu inançla ve bilinçle sürekli düşünen Doron geceleri uyuyamaz, hatta rüyalarında bile Abu Ahmad'ı görmeye başlar.

İsrail gizli birimindeki askerler, en önemli taktiklerinden biri olan kılık değiştirmeye gizlice Ramallah'a sızıp bu defa Panter'in işini gerçekten bitirmek isterler. Plan bu şekilde devreye sokulur ve Doron karısının tüm karşı çıkışlarına rağmen ekibe yeniden katılır. Yarım bıraktığı işi tamamlamaya kararlıdır. Panter yok edilecektir. Yeniden bir savaş başlayacaktır. Bu sadece basit bir terörle mücadele değildir. İsrail'in istikbali de söz konusudur. Çünkü İsrail çok büyük bir tehlikeyle mücadele etmektedir. Her yerde teröristler bulunmaktadır. Bunlar İsrail için büyük tehdit unsurları barındırmaktadır. Militanların biri imha edilse yerine bir başkası geçmektedir. Ortada bertaraf edilmesi oldukça güç bir kaos vardır. Bu durum mekânlardan, insanların yaşamına varıncaya kadar her şeye sirayet etmiştir. Bu yüzden öncelikle Panter yakalanacak ve ondan sonraki süreçte diğer tüm militanlar etkisiz hâle getirilecektir. Aksi takdirde İsrail'de huzurlu bir yaşam mümkün görünmemektedir.

Fauda, terörle mücadele timinin operasyon sırasında işlerin ters gittiğini karargâha bildirmek ve destek istediklerini anlatmak için kullandıkları bir koddur. Filmin başlarında da işler ters gider. Panter'in kardeşinin düğünü vardır. Panter'in de bu düğüne gideceği bilgisi vardır. Bunu öğrenen özel tim, Arap kılığına girerek düğüne sızar. Düğünde Hamas'ın önde gelen militanları bulunmaktadır. Operasyon büyük bir titizlikle yürütülmelidir. Fakat düğün sahipleri bu kişilerden şüphelenirler. Sonunda ortalık karışır. Doron kulağındaki mikrofona bağırır: Fauda! Fauda!¹⁴²

Doron, Panter'i öldürmek yerine yanlışlıkla Panter'in kardeşini öldürmüştür. Doron ile Panter lakaplı Abu Ahmad'ın arasında hem kişisel bir kan davası hem de dinî-siyasi bir savaş başlamıştır. Her ne kadar şahsi bir husumet gibi görünse de mücadelenin özünde çok daha farklı dinamikler devreye girmiştir.

2.2. Fauda Dizisinde Yahudilerin İnanç Esasları

Her dinin kendine ait bir inanç sistemi vardır. İnanç doktrinlerinin oluşması için kutsal metinlere ihtiyaç vardır. Bu yüzden Tanrı tasavvuru, peygamberlik, vahiy, öte dünya düşüncesi, Mesih beklentisi gibi temel inanç öğretileri bir kutsal kitaba dayanmaktadır. İnanç kaideleri dinin kutsal metinleri tarafından inşa edilmekte ve sistemleştirilmektedir. Aynı durum Yahudilik için de geçerlidir.

¹⁴² "Kaosun Çoklu Yüzü 'Fauda'", *221bdergi.com* (Erişim 11 Mayıs 2024).

Yahudilerin sahip oldukları kendilerine özgü inançlar, roman ya da hikâye gibi edebi metinlere olduğu kadar Yahudiler hakkında hazırlanan film ve dizilere de konu edinilmiştir. Bu bağlamda bilhassa konu ile ilgili diziler incelendiğinde 1989 yılı Polonya yapımı *Dekalog*'da olduğu gibi bazılarının doğrudan Yahudilikteki dinî emirler üzerine kurgulandığı görülebilir. Bununla birlikte Yahudiliği ele alan dizilerin hatırı sayılır miktarında söz konusu ilkelere daha örtük bir biçimde atıfta bulunduğu söylenebilir. Burada bir hususa daha işaret edilebilir. Yahudilik temalı diziler, söz konusu inanç sistemine yönelik olumlu bir tanıtım işlevi görebileceği gibi zaman zaman olumsuz eleştirilerin yapıldığı bir araç olarak da kullanılabilir.

Yahudi inançları ile ilgili kutsal metinlerde dahi bazı açık olmayan ibareler bulunabilmekte ve bunlar ilimde derinleşenler yahut o dinin bilirkişileri tarafından yorumlanmak suretiyle açıklanabilmektedir. Kutsal metinlerde hal böyleyken, film dilinde inanç ve ibadetlerin anlatımı da ancak film okumasının kendine has kriterlerince ve ilgili dine olan vukûfiyetle çözümlenebilir. Bu düşünceden hareketle çalışmanın bu kısmında Fauda dizisinde gizli ya da açık bir şekilde işaret edilen inanç esasları ile ilgili tespit ve değerlendirmelere yer verilmeye çalışılmıştır.

Fauda dizisinin geneline bakıldığında, dizinin birçok yerinde Yahudi inanç sistemine atıflar yapıldığı görülmektedir. Bazı kısımlarda aşikâr bazı bölümlerinde ise daha örtük atıflar kullanılmaktadır. Fauda'da Yahudi karakterlerin yaşam tarzları her ne kadar seküler bir görünüme sahip olsa da özellikle başrolde olan Doron'un sıklıkla Yahudiliğe ve Tevrat'a yaptığı atıflar, dizide işlenen konuyu sadece toprak bütünlüğünün sağlanması amacıyla çıkarıp dinî mücadeleye dönüştürmektedir. Dizide elbette Yahudiliğin inanç sistemi sistemli bir şekilde anlatılmamaktadır. Bununla birlikte dizideki diyaloglardan, kullanılan nesnelerden, mekân seçimlerinden ve sunulan atmosferden Yahudilik inancına dair birçok çıkarım yapılabilir.

2.2.1. Tanrı İnancı

İsrailoğulları, kendisini İbrâni atalarının Tanrısı olarak kabul eden tek tanrıya iman etmektedirler. Bu emir başta Yasanın Tekrarı¹⁴³ kitabındaki Şema bölümü olmak üzere muhtelif yerlerde zikredilmektedir. Tevrat'ta ifade edildiği üzere Yahudiliğin

¹⁴³ Dinle İsrail! (Şema Yisrael!) Tanrımız Rab tek Rab'dir. Tanrı'nız Rabb'i bütün yüreğinizle, bütün canınızla, bütün gücünüzle seveceksiniz. Yasanın Tekrarı, 6:4-5.

klasik anlamda monoteizm mi yoksa etnik özelliği baskın olan bir tanrı anlayışı mı olduğu noktasında farklı akademik tartışmalar yapılmıştır. Yahudiliğin başlangıçtan itibaren monoteizm inanç sistemine sahip olduğu düşüncesinin karşısında, milli tanrı inancının hâkim olduğunu savunanlar bulunmaktadır.¹⁴⁴

Yahudi bilgini İbn Meymun'un (1204 ö) hazırlamış olduğu inanç esasları listesinin birinci kaidesi şanı yüce yaratıcının varlığıdır. Ona göre, tüm mevcudat varlığını tanrıya borçludur.¹⁴⁵ İbn Meymun'un tanrının varlığını temellendirdiği Tevrat ayeti şudur: “Seni Mısır’dan, köle olduğun ülkeden çıkaran Tanrı’n Yahve benim.”¹⁴⁶ Varlığına inanılan bu tanrının aynı zamanda Şema duasının başlangıç cümlesinde de ifadesini bulduğu üzere eşsiz ve biricik olduğu kabul edilmektedir. Yahudiliğe göre her şeyi yaratan, evrene hükmeden, ezeli ve ebedi olan bu tanrı yaratılmış varlıkların hiçbirine benzememekte, bir bedeni ya da şekli bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra Yahudi öğretisi tanrının resminin ya da heykelinin yapılmasını da yasaklamaktadır.¹⁴⁷

Yahudi kutsal metin literatüründe Tanrı’nın bazı nitelikleri ve sıfatları olduğundan bahsedilmektedir. Tanrı’nın her şeyi bilen olduğu, yüce olduğu (El Elyon), sonsuz ve ebedi olduğu (El Olam), saygın olduğu (El Şadday), güçlü ve kuvvetli olduğu (El Gibor), sert olduğu (El Tzur) ve selam sıfatıyla (Sar Şalom) anlatılmıştır.¹⁴⁸ Yahudilik inancına göre Tanrı’nın otoritesi sadece soyut anlatımlarla değil bizzat ona atfedilen somut vasıflarla da ifade edilmiştir. Tanrı’nın elleri, yüzü, kolları ve bacaklarının olduğunu belirten ifadelere de yer verilmiştir.¹⁴⁹ Tanrı’nın isimleri Tevrat’ta Yahve, Adonay, El, Eloah - Elohim, Ehye aşer Ehye, Şadday, Tsavot şeklinde zikredilmektedir. Bu isimler arasında en kutsal kabul edileni Yahve’dir. Ancak Yahudiler, bu ismi telaffuz etmekten çekinmektedir. Bunun kaynağını On Emir’de geçen “Tanrının ismini boş yere ağzına almayacaksın!” yasağı oluşturmaktadır.

¹⁴⁴ Gürkan, *Yahudilik*, 106-107.

¹⁴⁵ Yasin Meral, “İbn Meymun’a Göre Yahudilik’te İman Esasları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* LII/2 (2011), 244-245.

¹⁴⁶ Çıkış. 20:2.

¹⁴⁷ Emine Battal - Süleyman Turan, *Dünya Dinlerinde Kutsa Metinler* (Ankara: STS Yayınları, 2018), 202; Ayrıca Yahudi kaynaklarında Tanrı imgesi il ilgili bkz Hakan Murat Yıldırım, *Yahudi ve Hristiyan Kaynaklarında Tanrı İmgesi* (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2010).

¹⁴⁸ Mehmet Bayrakdar, *Üç Dinin Tarihi* (İstanbul: Say Yayınları, 2016), 80-81.

¹⁴⁹ Mustafa Alıcı, “Yahudilikte Otorite Kurumları Üzerine”, *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 3/7 (2015), 11.

Dolayısıyla da Yahudiler Yahve yerine “Elohim”, “Adonai” veya “ha-Şem” isimlerini kullanmayı tercih etmektedir.¹⁵⁰

Dizide Yahudi tanrısına olan inanca birçok yerde göndermeler yapılmıştır. Karakterler, Tanrı’ya olan inançlarını açıktan veya gizil olarak ortaya koydukları birçok diyalogun içinde olmuşlardır. Örneğin bu durum birinci sezonun onuncu bölümünün 17. dakikasında Boaz’ın mezarı başında Doron’un yaptığı dua bunun en bariz göstergesidir. Burada Doron, açık bir şekilde Tanrı’ya olan inancı vurgulamıştır. Yine daha önceki kısımlarda belirtildiği gibi, Doron, canlı bomba olmak için Hamas’ın içine sızmayı başardığında Hamas tarafından kimliği deşifre edilince, öldürüleceğini zannedip Tevrat’tan bir ayet okuyarak Tanrı’ya olan inancını dile getirmiştir. Dizinin birinci sezonunun on birinci bölümünün açılış sekansında Tanrı inancına dair bir göndermeye rastlanmaktadır. İlgili sahnede Doron’un sesi duyulmakta ve ağzından dökülen şu cümleler dikkati çekmektedir: “Karanlık ölüm vadisinden geçsem bile, kötülükten korkmam. Çünkü sen benimlesin. Çomağın, değneğin güven verir bana.”¹⁵¹ Doron’un seslendirdiği aynı zamanda Yahudi kutsal kitabı Tanah’ın içinde yer alan Mezmurlarda geçen bu ifade ile Tanrı inancının dizi senaryosuna yansıtıldığı görülmektedir.

Fauda’da Yahudilerin Tanrı’ya olan inancının apaçık bir şekilde ifade edildiği başka sahneler de bulunmaktadır. Bariz örneklerden birine dördüncü sezonun üçüncü bölümünde rastlanmaktadır. Bölümün 25. dakikasında Nurit, tuvalette kusmaktadır. Hamile olan Nurit, esasında çocuk sahibi olmak istememekte, dolayısıyla da durumunu eşinden saklamayı tercih etmektedir. Çünkü Nurit çocuk sahibi olmanın onun ifa ettiği askerlik görevine mâni olacağını düşünmektedir. Sadece bu örnekten bile Yahudilerin İsrail’e karşı olan aidiyet hissiyatı anlaşılabilir. Nurit eğer çocuk sahibi olursa en azından uzun bir süre çatışmalara dahil olamayacaktır. Bir süre sonra Nurit’in kustuğunu gören Doron şüphelenir. Bu durumun normal bir hastalık olmadığını hisseder. Nurit’e hamile olduğunu söyler. Nurit bundan huzursuz olur. Doron’un esasında bunu bilmesini istemez. Doron’dan bu durumu kimseye

¹⁵⁰ Battal - Turan, *Dünya Dinlerinde Kutsa Metinler*, 202; Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, 81 Yahudilikte Tanrı’nın isimleri ve özellikleri ile ilgili ayrıca bkz. Sabit Şimşek, *Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamda Tanrı Anlayışı* (Ankara: T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001), 35-44.

¹⁵¹ Mezmurlar, 23:4.

söylememesini ister. Sonra birbirlerine sarılırlar ve Doron, bebeğin Tanrı'nın izniyle olduğunu söyler. Çocuk sahibi olmanın yalnızca Tanrı'nın izniyle ve lütfuyla olabileceğini vurgulayan bu cümle dizinin Yahudi Tanrı inancına atıfta bulunduğu sahnelerden birini oluşturmaktadır.

Tanrı inancına dair dizideki en çarpıcı örneklerden biri, dizinin son bölümünün 34. dakikasında karşımıza çıkmaktadır. Bu sahnede ekip daha önce hiç olmadığı kadar yoğun bir çatışma içine girmiştir. Çatışmanın sonunda ise ekipteki herkesin ölmek üzere olduğu gösterilmektedir. Bu görüntülerin ekrana yansıdığı esnada Doron'un ağzından dökülen şu ifadeler duyulmaktadır: “Dinle, ey İsrail! Tanrımız rab, tek Rab'dir.”¹⁵² Tanrının tekliği ve benzersizliğini öne çıkaran Şema duası, birinci sezonun on ikinci bölümünde de izleyicilerin kulaklarına fısıldanmıştır. Son bölümde duanın ardından Doron'un mırıldandığı “Tanrının muhteşem krallığının adı ebediyen kutsansın.” şeklindeki ifadelerle Yahudi tanrı inancına yönelik göndermeler pekiştirilmiştir. Tüm bu örneklerden hareketle Fauda dizisinde Yahudi tanrı inancına açık a belirgin göndermelerin yapıldığı söylenebilir.

2.2.2. Kutsal Kitap Anlayışı

Yahudiliğe ait kutsal kitapları söz konusu olduğunda akla iki temel metin gelmektedir. Bunlardan birincisi “Tanah”, ikincisi ise “Talmud”dur. Yazılı metinleri ifade eden Tanah; Tora (Tevrat), Neviim (Peygamberler) ve Ketuvim (Yazılar) olmak üzere üç bölümden meydana gelmektedir. Talmud ise Yahudi din bilginleri tarafından nesilden nesile aktarılan Mişna ve Gemara adlı Tevrat yorumlarını bir diğer ifadeyle Sözlü Tevrat'ı ifade etmektedir. Bunların yanı sıra pek çok başka eserin daha yer aldığı dinî literatür içerisinde şüphesiz ki Tanah'ın ayrıcalıklı bir yeri bulunmaktadır. Tanah içerisinde ise en kutsal bölüm olarak Tora kabul edilmektedir. Zira Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Yasanın Tekrarı isimli beş kitaptan oluşan Tora'nın Musa'ya bizzat tanrı tarafından vahyedildiğine inanılmaktadır.¹⁵³

¹⁵² Yasanın Tekrarı, 6:4.

¹⁵³ Battal - Turan, *Dünya Dinlerinde Kutsal Metinler*, 186-195 Tevrat hakkında daha fazla bilgi edinmek için ayrıca bkz. ; Baki Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat* (İstanbul: Pınar Yayınları, 20210).

Yahudi inancına göre Tanrı, Tevrat'ı vermek için dünyadaki milletler arasından yalnızca Yahudileri seçmiştir.¹⁵⁴ Tevrat, Yahudi kutsal kitap literatüründeki vahyin en mükemmel biçimi ve en kutsal kitabı olarak kabul edilmektedir.¹⁵⁵ Tevrat'ta dünyanın yaratılışından Musa'nın ölümüne kadar geçen sürede cereyan etmiş hadiseler anlatılmaktadır. Tevrat, Yahudi inanç esaslarının en temel taşları arasında yer almaktadır. Nitekim bu inanç İbn Meymun'un on üç madde olarak hazırladığı inanç esaslarının sekizinci ve dokuzuncu maddelerinde yer almakta, Tevrat'ın Tanrı'dan geldiğine ve değiştirilmediğine iman etmek en önemli inanç doktrinlerinden birisi olarak zikredilmektedir.¹⁵⁶ Tevrat, kanun anlamına gelmektedir. Fakat bu dar anlamının dışında kapsamı çok daha geniş manalar içermektedir. Tevrat'ta, Tanrı tarafından vahyedilmiş tüm Yahudi öğretisi bulunmaktadır. Bu bakımdan Tevrat Yahudi diniyle eş anlamlı bir kapsama bürünmektedir. İsrailoğullarına sunulan özel bir hediye olarak telakki edilen Tevrat'a Yahudiler büyük bir sevgi duymaktadır. Tevrat'a duyulan sevgi, Şema'nın okunmasından önce edilen duada dillendirilmektedir: "Ey merhametli ve şefkatli babamız. Bize merhamet et. Tevrat'ındaki tüm öğretileri idrak edebilmeyi, ayırt edebilmeyi, kavrayabilmeyi, öğrenmeyi ve öğretmeyi, kulak vermeyi ve tüm bunları sevgiyle fiiliyata dökebilmeyi kalbimize yerleştir."¹⁵⁷

Fausta'da Tevrat ya da Talmud gibi terimler doğrudan geçmemekle birlikte İsrail gizli birimi mensuplarının bazı diyaloglarında kutsal kitap inancına dair bazı referanslar bulunmaktadır. Özellikle askeri ekipten birileri öldüğünde, kişiler ölümle burun buruna geldiklerinde kutsal kitaba gönderme yapıldığı gözlemlenebilmektedir.

Dizide birçok farklı yerde Tevrat'a gönderme yapılmaktadır. Örneğin birinci sezonun on birinci bölümünde filmin açılış sekansında Doron'un sesi duyulmaktadır. Ağzından şu cümleler dökülür: "Karanlık ölüm vadisinden geçsem bile, kötülükten korkmam. Çünkü sen benimlesin. Çomağın, değneğin güven verir bana."¹⁵⁸ Dolayısıyla söz konusu sahnenin içerdiği pasaj açısından Yahudi Kutsal Kitabına açıkta atıfta bulunduğu dikkatli izleyicinin gözünden kaçmamaktadır.

¹⁵⁴ Nuh Arslantaş, "Hz. Peygamber'in Çağdaşı Yahudilerin İnanç-İbadet ve Dini Hayatları ile İlgili Bazı Tespitler". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (2014), 56.

¹⁵⁵ Gürkan, *Yahudilik*, 91.

¹⁵⁶ Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, 84-85.

¹⁵⁷ Louis Jacobs, *The Jewish Religion* (ABD: Oxford University Press, 1995), 562-565.

¹⁵⁸ Mezmurlar. 23:4

Aynı bölümün 24. dakikasında, Doron kafasına silah dayanmış bir şekilde ekrana düşürülmektedir. Senaryoya göre Doron, bir operasyon kapsamında, Filistinlilerin arasına sızmış, intihar saldırısı yapacak bir militan olabileceğine dair onları ikna etmiştir. Fakat işler Doron'un planladığı gibi gitmemiş, bir süre sonra Hamas üyeleri Doron'un Yahudi olduğunu anlamıştır. Canlı bomba olarak hazırlandığı esnada Hamas'ın önde gelen isimlerinden biri olan Walid, Doron'un yanında bulunan Hamas üyesine telefon etmiş; Doron'un bir Yahudi olduğunu, dahası sıradan bir Yahudi vatandaşı kimliği taşımayıp İsrail gizli birimine bağlı anti terörist ekibinde önemli bir İsrail askeri olarak görev yaptığını söylemiştir. Bir şeylerin ters gittiğini hisseden Doron, telefonu kapatan Hamas üyesinin silahını kendisine doğrulttuğunu görmüştür. Silah doğrultan kişinin kendisine dua etmesini söylemesi üzerine Doron, etrafındakileri Müslüman ve intihar bombacısı olduğuna ikna etmek istercesine kelime-i şehadet getirmeye başlamış ancak sert bir tepkiyle karşılaşmıştır. Bunun üzerine gerçeği bildiklerini söyleyen Hamas üyeleri Doron'dan kendi dinine göre dua etmelerini istemiştir. Bunun üzerine Doron, Şema Yisrael duasını okumaya başlamıştır. Yahudi inanç ikrarı olmanın yanı sıra sabah ve akşam ibadetlerinin ayrılmaz bir parçasını oluşturan bu duanın dillendirilmesi aracılığıyla Fauda'da Yahudi kutsal metinlerine dolaylı da olsa atıfta bulunulduğu görülmektedir.¹⁵⁹

2.2.3. Ölüm Sonrası Hayat İnancı

Ölüm sonrası hayat meselesi Yahudiliğin en belirsiz konularından biridir. Zira Tevrat'ta ölümden sonraki hayata dair herhangi bir anlatı karşımıza çıkmamaktadır. Tevrat metinleri incelendiğinde sadece “Kocamış, yaşama doymuş olarak son soluğunu verdi. Ölüp halkına kavuştu. Oğulları Esav'la Yakup onu gömdüler.”¹⁶⁰ ifadesinde de görülebileceği üzere “ölüp halkına kavuştu”, “Şeol'e indi”¹⁶¹ gibi tabirlere rastlanmaktadır. Öte yandan bütün peygamberlerin yalnızca Mesih dönemine dair bilgiler verdiği ve gelecek alemde insanların akıbetinin ne olacağına dair çok bir şey söylemediği anlaşılmaktadır. Her ne kadar Yahudilikte ahiret yurdu ile ilgili net bilgiler olmasa da Olam ha-Ba denilen gelecek bir dünya anlayışıyla

¹⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Jacobs, *The Jewish Religion*, 460-462

¹⁶⁰ Yaratılış, 35:29.

¹⁶¹ Yaratılış, 35: 29; 37: 35; 47: 30; 49: 33

karşılaşılmaktadır. Yahudi geleneğinde gelecek dünyada herkesin aynı oranda pay sahibi olamayacağı ifade edilmektedir. Buradan hareketle Olam ha-Ba'da nasibi olanların, bir mükâfatı da hak eden insanların olacağı düşünülmektedir.¹⁶²

Tevrat'ta Yahudilere; emir ve yasaklara riayet etmeleri koşuluyla kutsanacaklarına, sağlık ve esenlikle yaşamlarını sürdüreceklerine, dünyadaki diğer halklar nezdinde itibarlarının artacağına, girdikleri savaşlarda mutlak galip geleceklerine, zirai ürünlerinin bollaşacağına ve diğer milletlere önderlik edeceklerine dair müjdeler verilmiştir. Fakat ahiret mefhumuna dair net ifadeler bulunmamaktadır. Tevrat'ta mevcut olan ödül ve ceza ile ilgili ifadeler incelendiğinde, Yahudilere yönelik vaat ve tehditlerin esas itibarıyla mevcut dünyayı kapsadığı anlaşılmaktadır. Eğer emir ve yasaklar yerine getirilip ideal bir Yahudi olunursa ödül mahiyetinde dünya nimetlerinden istifade edilecektir. Dünya nimetlerine sahip olunacak ve huzur içinde yaşanılacaktır. Ceza ise dünyada dert ve tasayla, belalarla ve musibetlerle yaşamaktır. Buna karşılık inanç esasları listesinin on birinci maddesini ödül ve cezaya ayıran İbn Meymun'a göre Yahudilerin Tevrat'taki emir ve yasakları yerine getirmeleri durumunda en büyük ödülleri öteki dünyada olacaktır.¹⁶³

Fausta dizisi incelendiğinde ölüm sonrası hayat inancına dair belirgin göndermelere ya da vurgulara rastlanmamakta, hatta bu konunun neredeyse hiç işlenmediği dahi görülebilmektedir. Dizinin sadece dördüncü sezon birinci bölümünde Nurit'in düğünü esnasında söylenen bir şarkıda geçen "cennet" ile dördüncü sezonun on birinci bölümünde duyduğumuz "Tanrı'nın muhteşem krallığı ebediyen kutsansın" ifadeleri ölüm sonrası hayat ya da gelecek dünya inancına yönelik göndermeler olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte dizinin farklı bölümlerinde karşılaşılan cenaze törenlerinde ölünün ardından rahmet dilenmesi, dualar edilmesi gibi göstergeler de Yahudilikteki ölüm sonrası hayat inancının izleyicilere aktarılması bağlamında yorumlanabilir.

Fausta dizisi Yahudiler kadar Müslümanların dinî inanç ve yaşantılarına dair örnekler de barındırmaktadır. Bu bağlamda dizide Yahudilerin diyaloglarında ve gündelik eylemlerinde ahiret vurgusuna çok rastlanmazken Müslümanların ölüm

¹⁶² İsmail Taşpınar, *Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik'te Ahiret İnancı* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı yayınları, 2014), 290-291; Besalel, *Yahudilik*, 19-23.

¹⁶³ Meral, "İbn Meymun'a Göre Yahudilik'te İman Esasları", 244-245.

sonrası hayat inancına dair çeşitli unsurlar daha belirgin bir şekilde işlenmektedir. Zira Filistinli Müslümanlar içinde bulundukları mücadeleyi açıklamak için cenneti kazanma, şehit olma gibi dinî kavramlara müracaat ederken resmedilmektedir. Dizinin ikinci sezon dördüncü bölümünün 23:21- 25:50'inci dakikaları arasında Shirin'i, Abu Ahmad'ı anma yürüyüşüne davet etmeye gelen bir kadın ekranda belirmektedir. Kadının yanında 7-8 yaşlarında bir kız çocuğu bulunmaktadır. Çocuğun başında Kelime-i Tevhid yazılı bir bandana, elinde de bir de bayrak yer almaktadır. Shirin çocukla konuşmakta; ikilinin arasında geçen diyalogun bir yerinde çocuk, Filistin için söylenen şu marşı ezberden okumaktadır:

Şehitlik arıyorsak cennete gideriz.
Bize küçük diyorsun ama bu hayat bizi büyüttü
Filistin olmadan, çocukluğumuz anlamsız.
Çocuklar, Allah'ın emrine uymamız gerekiyor.
Allahtan başka ilah yoktur ve Allah şehitleri sever.
Bize gerçek adamlar olmayı öğrettin.

Çocuğun okuduğu bu marştan da anlaşılacağı üzere Filistinli Müslümanlar için şehitlik makamı çok merkezi bir yerde durmaktadır. Bu açıdan bakılacak olursa her iki tarafın da içinde yaşadıkları toprakları korumak adına önemli dinî referansları bulunmaktadır. Ölmeyi göze alacak durumdadırlar. Ölmek onlar için çok da zor bir mesele olarak görünmemektedir.

2.2.4. Mesih İnancı

Mesih inancı, Yahudilik açısından önemli bir konuma sahiptir. Zira bu inanç, Yahudilikte ahiret anlayışının daha genelde ise Yahudi eskatolojisinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Yahudilerin en önemli beklentilerinden biri, onları yabancıların tahakkümünden ve boyunduruğundan azat edecek karizmatik bir kurtarıcının zuhur etmesidir. Mesih'in gelmesiyle Yahudiler, Filistin topraklarında dinî ve siyasi bağımsızlıklarını yeniden kazanacaklardır. Böylece her zaman arzu ettikleri eski ihtişamlı zamanlarına geri dönebileceklerdir.¹⁶⁴ Mesih ile ilgili çeşitli fikirler sonucunda zamanla karmaşık bir Mesih modeli ortaya çıkmıştır. İbn Meymun'un da

¹⁶⁴ Gürkan, *Yahudilik*, 150-151.; Sami Baybal, "Modern Yahudilikte Mesih İnancı Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Bütün Yönleriyle Yahudilik*, ed. Asife Ünal, Hüsamettin Karataş, Yasin Meral, Dilek Özbey, Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2012, s. 341

kabul ettiği üzere bu alandaki çoğu öğreti veya dogmadan ziyade saf spekülasyona ait olmasına rağmen Yahudi literatüründe bulunmaktadır.¹⁶⁵

Yahudi kaynaklarına göre Mesih, öncelikle dünyadaki tüm Yahudileri Filistin topraklarına getirecektir, ardından da Mabet'in inşa sürecine öncülük edecektir. Mesih'in Yahudilikte sıklıkla Kral Mesih olarak isimlendirilmesi, onun dinî misyonundan ziyade siyasi yönden etkisine vurgu yapıldığının bir göstergesidir. Yahudi inancına göre, Mesih zuhur ettiğinde artık Yahudiler çok güçlü bir konuma geleceklerdir. Mesih Yahudilerin içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan onları kurtaracaktır. Yahudilerin dinî hayatı yeniden canlanacaktır. Aynı zamanda Kudüs dünyanın merkezi konumuna gelecektir. Böylece Mesih'in zuhur etmesiyle birlikte Yahudiler tüm dünyaya egemen olacaklardır.¹⁶⁶

Fausta dizisindeki karakterler arasında direkt olarak Mesih beklentisiyle ilgili herhangi bir diyalog geçmese de Fausta'nın merkezi temsillerinden birinin Siyonizm olduğu düşünöldüğünde, filmin alt metninde Mesih beklentisinin olduğu da söylenebilir. Dizide Yahudiler, ev yaşantıları ve gündelik hayatları açısından seküler bir profil sergilemektedir. Siyonizm de seküler bir ideoloji olarak nitelendirilebilir. Bir diğer ifadeyle Siyonizm, Mesihî düşüncenin modern laik bir versiyonudur. Her ne kadar ilk Siyonistler, Mesih doktrininin reddetmiş olsalar da zamanla Yahudilerin eski topraklarına geri dönme arzusuna destek olma misyonunu benimsemişlerdir. Dindar Siyonistler, örneğin, İsrail Devletinin kurulmasını “kefaretin başlangıcı” görerek uzlaşmacı bir pozisyon benimsemeye çalışmışlardır.¹⁶⁷

2.2.5. Kutsal Toprak İnancı

İbranicede toprağı betimleyen çok fazla kelime bulunmaktadır. Bunlardan anlamca en yaygın olanı *Eretz*'dir. Kutsal toprak kavramı Yahudilikte Tanrı'nın ululuğunun en önemli yaratıcı edimlerinden biridir. Tanrı'nın yaratıp hayvanların ve insanların hizmetine sunduğu bu toprakların Yahudiler tarafından doldurulması ve fethedilmesi gerektiğini söylediği topraklar Filistin topraklarıdır.¹⁶⁸ Yahudi

¹⁶⁵ Jacobs, *The Jewish Religion*, 342.

¹⁶⁶ Adıbelli, “İsa'nın ‘Maşiah’a Dönüşümü: Mesihi Yahudilikte Mesihlik Fenomeni”, 261.

¹⁶⁷ Jacobs, *The Jewish Religion*, 343.

¹⁶⁸ Jean-Christophe Attias - Esther Benbassa, *Paylaşılamayan Kutsal Topraklar ve İsrail*, çev. Nihal Önal (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 21.

geleneğinde genel olarak Filistin topraklarının yekûnu, hususi olarak da Kudüs, kutsal toprak olarak nitelendirilmektedir. Kudüs, Tanah'ta farklı isimlerle anılmaktadır: Şalem, Yeruselayim, Moriya ve Yevus.¹⁶⁹

Yahudiliği diğer tek tanrı inancına sahip dinlerden ayıran en önemli etken, Tanrı ile İsrailoğulları arasındaki münasebettir. İsrail kavramı Tanah'ta Tanrı'nın vahdaniyetinden çok onun coğrafi bir mekânla ilişkilendirilişi anlamında öne çıkmaktadır. İsrail Tanrısı tek ve tüm insanlığın yaratıcısı olma hüviyetine sahiptir. Bunun yanında Yahudi kutsal metinlerinde Tanrı, kutsallığıyla Kenan topraklarına tecelli eden ve bu kutsal topraklarda yaşayan Yahudilerin koruyucusu ve kurtarıcısı olarak ifade edilmektedir.¹⁷⁰

Filistin topraklarının, arkeolojik kazıların da doğrulamasıyla çok eski bir tarihe sahip olduğu bilinmektedir. Arkeolojik bulguların bu tezi doğruladığı görülmüştür. Filistin toprakları, çok eski çağlardan beri birçok farklı milletin hakimiyeti altına girmiş ve göç almıştır. Bunun en önemli etkenlerinden biri semitik dinlerin de kutsal kabul ettiği Kudüs'ün bu topraklarda olmasıdır. Kudüs ve çevresine atfedilen bu önem söz konusu toprakların Yahudiler tarafından "Arz-ı Mev'ud" olarak tanımlanmasında etkili olmuştur.¹⁷¹

Kudüs, Yahudilikte kible olarak kabul edilmektedir. Sinagogların kiblesi Kudüs yönüne doğrudur. Yahudiler sinagogda dua ederken çehrelerini Kudüs'e doğru çevirmektedirler. Merkezi Kudüs olan Filistin topraklarında yaşamak da doğal olarak Yahudiler için çok önem arz etmektedir. Talmud'a göre Filistin topraklarında dört arşın yürüyen insanların cennete gidecekleri müjdesi bulunmaktadır.¹⁷²

Yahudilerin Kudüs'e olan tutkusu, kutsal kitaplarında karşılık bulmaktadır. Şu ifadeler bunu çok net göstermektedir:

Ayaklarımız senin kapılarında, Ey Yeruselim! Bitişik nizamda kurulmuş bir kenttir Yeruselim! Oymaklar çıkar oraya, RAB'bin oymakları, İsrail'e verilen öğüt uyarınca, RAB'bin adına şükretmek için. Çünkü orada yargı tahtları, Davut soyunun tahtları kurulmuştur. Esenlik dileyin Yeruselim'e: "Huzur bulsun seni sevenler! Surlarına

¹⁶⁹ Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, 97.

¹⁷⁰ Gürkan, *Yahudilik*, 109.

¹⁷¹ Sevda Örüçü, "Yahudi Diasporası'nın Filistin'e Göçü ve İsrail Devleti'nin Kuruluşu" 3/2 (2018), 205; Abdurrahman Küçük, "Yahudilikteki Arz-ı Mev'üd Anlayışının Boyutları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33/3-4 (1992), 103-104.

¹⁷² Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, 99.

esenlik, Saraylarına huzur egemen olsun!” Kardeşlerim, dostlarım için, “Esenlik olsun sana!” derim. Tanrımız RAB’bin evi için iyilik dilerim sana.¹⁷³

Kutsal toprak anlayışına yönelik göndermeleri açısından Fauda dizisi incelendiğinde, kutsal metin pasajlarından alıntılara ya da Yahudi öğretilerine dair doğrudan herhangi bir vurguya rastlanmamaktadır. Bununla birlikte Fauda’daki mücadelenin geçtiği mekân dikkate alındığında ise söz konusu topraklara ne denli önem atfedildiği anlaşılabilmektedir. Üstelik bu önem sadece Yahudilere mahsus olarak değil Müslümanları da kapsayacak bir perspektifle sunulmaktadır. Zira dizide Müslüman Arapların Kudüs’ü İsrail’in elinden kurtarma yönündeki isteklerine de işaret edilmektedir. Bununla birlikte Fauda’daki esas vurgu, Yahudilerin Müslümanlardan çok daha tutkulu bir biçimde Kudüs’e sahip çıktıkları yönündedir. Dizide işlenen konuların geçtiği mekân zaten İsrail ve Filistin topraklarıdır. İki taraf arasında geçen tüm mücadele bu coğrafi alada gerçekleşmektedir. İsrail terörle mücadele birimi üyelerinin hepsi İsrail için savaşmaktadırlar. Bu durum da onların, dinî dayanağa bağlansın ya da bağlanmasın içinde yaşadıkları topraklara bir kutsiyet atfettiklerinin işaretidir. Bunun dışında dizide Kudüs ve çevresini vadedilmiş toprak kabul eden Yahudi inancına yönelik doğrudan atıf olarak değerlendirilebilecek iki sahneden daha fazlasına rastlanmamaktadır. Bu sahnelerden en önemlisi dördüncü sezonun on birinci bölümünde yer almaktadır. Söz konusu sahneyi zikretmeye değer kılan “siyonun kurtuluşu tesellin olsun” şeklindeki bir ifadenin kullanılmasıdır. Bu sahnede Doron’un eşi, esir düştüğünde ciddi travmalar yaşamış olan Gabi’yle konuşmaktadır. Gabi, teselli edildiğini düşünür ve buna karşı çıkar. Bunun üzerine Gali, onu teselli etmediğini ifade ederek bahsi geçen sözü söyler. Siyon kelimesinin eski çağlardan bu yana Kudüs anlamında kullanıldığı göz önünde bulundurulduğunda,¹⁷⁴ dizinin bu yöndeki kullanımlarla vadedilmiş kutsal toprak anlayışını da senaryosuna dahil ettiği anlaşılmaktadır.

Kudüs’e Müslümanlar da çok önem atfetmişlerdir. Fauda’da buna örnek teşkil edebilecek birçok sahne bulunmaktadır. Örneğin üçüncü sezonun üçüncü bölümünün ilk dakikası itibarıyla duvarlara bir önceki bölümde öldürülen Fauzi Hamdan’ın fotoğrafları asılmıştır. Büyük duvar afişi olarak tasarlanmıştır. Bu afişlerde Kudüs’te

¹⁷³ Mezmurlar, 122:2-9.

¹⁷⁴ Yunus Emre Tansü - Semra Çerkezoğlu (ed.), “İsrailoğulları, Kutsal Topraklar ve Siyonizm”, *Tarih Araştırmaları -II-* (Ankara: İksad Publishing House, 2022), 28.

bulunan Kubbetüs's-Sahra fotoğrafına iliştirilmiş Fauzi'nin portresi de bulunmaktadır. Afişte "Filistin'in şehidi, Fauzi Hamdan" yazmaktadır. Burada aslında Yahudilerle Arapların aynı kutsal mekânlara bağlı oldukları anlaşılabilir. Nihayetinde filmde kaotik bir savaş vardır ve bu savaşın galibi olmak isteyen İsrail tarafı, Kudüs'e tam anlamıyla hâkim olmak istemektedir. Çünkü Kudüs, Yahudiler için vatan topraklarının bütününe ifade etmektedir. Yahudi kutsal kitaplarında Kudüs'ten bahsedildiğinde esas itibarıyla Yahuda topraklarının tamamı ifade edilmektedir. Kutsal kitaplardaki bu Kudüs ifadelendirmesi, Kudüs'ün sıradan bir şehir olmadığı, Yahudilik için özel bir anlam ifade ettiği anlamına gelmektedir. Aynı zamanda da seçilmişliğin bir sembolü olmaktadır.¹⁷⁵ Buradan da anlaşılacağı üzere, mücadele Kudüs için yapılan bir mücadeledir. Kudüs demek İsrail demektir.

Yahudi geleneğine göre MÖ 520-518 yılları arasında, Zekeriya Peygamber'e göre Tanrı, Siyon'un harabeye döndüğünü ve bu durumdan derin ıstırap duyduğunu, fakat bu acıklı halin nihayete ereceğinin müjdesini vermiştir.¹⁷⁶ Zekeriya peygambere göre Tanrı, Kudüs'te ikamet edecektir. Çocuklar kent meydanında neşe içinde oynayacaklardır.¹⁷⁷ Kudüs'ün ıstırap içinde oluşu, birçok açıdan Fauda'da devam etmektedir. Henüz barış ve huzur ortamı sağlanamamıştır. Dizideki ana fikre göre, İsrail tarafının, İsrail'in genelinde bir barış ortamı oluşturmak istediği anlaşılmaktadır. Dizi karakterlerinin söylemlerinde mücadele vurgusu sıklıkla yapılsa da yapımcıların vermek istediği asıl mesaj, İsrail'i terörden tamamen arındırmak ve her yönüyle güvenli bir şekilde yaşanılır bir yer kılmaktır. Bunun için gerektiğinde şiddete başvurulmuştur. Karakterlerin ifadelerinden ve davranış biçiminden bu mesaj ortaya konulmaktadır.

2.2.6. Seçilmişlik Düşüncesi

Seçilmiş kavim olma düşüncesi Yahudiliğin en temel özelliklerinden birini oluşturmaktadır. Tevrat başta olmak üzere tüm Yahudi kutsal kitaplarında seçilmiş kavim olgusu yer almaktadır. Yahudi literatürünü bir seçilmişlik tarihinin kaydı olarak

¹⁷⁵ Nuh Arslantaş - Eldar Hasanoğlu, *Kudüs: Vahiyle Kutsanan Şehir* (İstanbul: Albaraka Yayınları, 2023), 62.

¹⁷⁶ Zekeriya, 8: 3-8.

¹⁷⁷ Arslantaş - Hasanoğlu, *Kudüs: Vahiyle Kutsanan Şehir*, 63.

ele almak mümkündür. Yahudilikte var olan bu seçilmişlik anlayışı birtakım sosyal, kültürel ve politik saiklerle güncelliğini hâlâ korumaktadır.¹⁷⁸

Yahudiler, öncelikle Hz. Musa olmak üzere bütün İbrâni peygamberler yoluyla birbirlerine bağlıdırlar. Bu vesileyle Hz. İbrahim'i de seçilmişliğin başlangıç noktası, kendilerini İbrahim'in yegâne varisi olarak kabul etmektedirler. Yahudilikte inanç mefhumu soydan bağımsız düşünülememektedir. İnanca dayalı bir mensubiyet anlayışından ziyade nesebe dayalı bir Yahudi kimliği vardır. Bunun yanında Yahudiler, İbrahim, İshak ve Yakub'un Tanrısına tapınmakla mükelleftirler. İsrail kavmi zaman zaman ahdin dışına çıkarak yoldan sapmış olsa da Tanrı onların seçilmiş bir kavim olma özelliklerini korumuştur.¹⁷⁹

Seçilmişlik düşüncesi kaynağını Tevrat'tan almaktadır. “Siz Tanrınız RAB için kutsal bir halksınız. Tanrınız RAB, öz halkı olmanız için, yeryüzündeki bütün halkların arasından sizi seçti.”¹⁸⁰ Seçilmişlik doktrinin sadece İsrail'in varlığını korumaya yönelik bir düşünce olduğunu, günümüzde kıymeti ve geçerliliğinin kalmadığını düşünen Yahudi ilim insanlarının yanında seçilmişlik düşüncesinin Yahudilik açısından çok başat bir rol üstlendiğini iddia eden ilim adamları da bulunmaktadır.¹⁸¹ Yahudiliğin seçilmişliğine dair en net ifadelerden biri Yehuda Halevi'nin (1141 ö.) *Kitâbu'l-Hazerî* adlı eserinde geçmektedir. Halevi'ye göre Yahudiler, bir millet olarak seçilmiştir. Âdem yaratıldıktan sonra onda mevcut olan ilahi özellik (el-emru'l-ilâhî) Habil'e sirayet etmiştir. Ondan Şit'e geçmiştir. Ondan da Enoş'a ve böylece devam ederek Nuh'a, Sam'a, Eber'e ve oradan da İbrahim'e intikal etmiştir. Halevi'ye göre seçilmişlik, babadan oğula geçen kalıtsal bir özelliktir.¹⁸²

Tevrat, diğer insanlara ve ırklara nazaran, Yahudilerin Allah katında seçilmiş bir millet oldukları konusunda bazı bölümlerde şöyle demektedir:

Siz Tanrınız RAB'bin çocuklarıdır. Ölülere ağıt yakmak için bedenlerinizi yaralamayacaksınız. İki kaş arasındaki tüyleri almayacaksınız. Tanrınız RAB için kutsal bir halksınız. RAB öz halkı olmanız için yeryüzündeki bütün halkların arasından sizi seçti.¹⁸³

¹⁷⁸ Gürkan, “Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğulları'nın Seçilmişliği Meselesi”, 25-26.

¹⁷⁹ Gürkan, “Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğulları'nın Seçilmişliği Meselesi”, 35-36.

¹⁸⁰ Yasanın Tekrarı, 7:6.

¹⁸¹ Jacobs, *The Jewish Religion*, 77-78.

¹⁸² Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, 94.

¹⁸³ Yasanın Tekrarı, 14:1-2.

RAB ülkenize yağmuru zamanında yağdırmak ve bütün emeğinizi verimli kılmak için göklerdeki zengin hazinesini açacak. Birçok ulusa ödünç vereceksiniz; siz ödünç almayacaksınız.¹⁸⁴

Önünüzden kovacağım ulusların törelerine göre yaşamayacaksınız. Çünkü onlar bütün bu kötülükleri yaptılar. Bu yüzden onlardan nefret ettim. Oysa, siz onların topraklarını sahipleneceksiniz. Bal ve süt akan bu ülkeyi size mülk olarak vereceğim, dedim. Sizi öteki uluslardan ayrı tutan Tanrınız RAB benim.¹⁸⁵

Yahudilerde görülen bu seçilmişlik düşüncesine belirgin bir atıfta bulunan tek sahnenin dördüncü sezonun onuncu bölümünde yer aldığı söylenebilir. Söz konusu bölümün 14:13-14:41'inci dakikaları arasında Müslüman bir örgüt lideri ile onlar tarafından kaçırılan Yahudi bir diplomat arasında geçen şu diyalog dikkate değerdir:

Şeyh: Gabi, yetimde olsan aynı şeyi yapardın. Bir gün anlayacaksın.

Gabi: Kendine istediğin hikâyeyi anlat Şeyh. Biz sizin gibi değiliz.

Şeyh: (Gülerek) Tabii, dünyanın en ahlaklı ordusu sizsiniz.

Yahudi olarak doğmanın iman ve sorumluluk gerektiği yönündeki geleneksel anlayış dikkate alındığında bu diyalog seçilmişlik anlayışı ile ilişkili bir hâle bürünmektedir. Çünkü Yahudilere göre seçilmişlik sıfatı sadece bir üstünlük ve ayrıcalık ifade etmemektedir. Seçilmişlik, bundan daha ziyade Yahudilerin bir sorumluluk yüklendiklerine ve örnek bir yaşantı sürmeleri gerektiğine vurgu yapmaktadır.¹⁸⁶

Üçüncü sezonun üçüncü bölümünün 22. dakikasında Avihai ile gizli servisin amiri arasında bir diyalog gerçekleşir. Avihai, ekibin keskin nişancısıdır. Daha önceki görevlerini genel olarak kusursuz bir şekilde yapmıştır. Fakat bu defa çatışma esnasında yanlışlıkla bir İsrail askerini öldürmüştür. Bu duruma çok üzülen Avihai'yi teselli etmek de birimin amirine düşmüştür. Avihai ben bir insan öldürdüm diyerek, İsraili bir askerin ölmesine fazlasıyla üzüldüğünü beyan etmiştir. Esasen Avihai birçok insan öldürmüştür, fakat belli ki Yahudilerin kendi ırklarına ve dinlerine mensup birini öldürmeleri asıl yıkıcı bir unsurdur. Bu sahnede her ne kadar açık olmasa da örtük bir seçilmişlik imasının olduğu söylenebilir.

Bahsettiğimiz sahnelerden hareketle Fauda'nın izleyicilere verdiği mesajlar arasında gerek doğrudan gerekse dolaylı şekilde Yahudilikteki seçilmişlik anlayışına

¹⁸⁴ Yasanın Tekrarı, 28:12.

¹⁸⁵ Levililer, 20:23-24.

¹⁸⁶ Besalel, *Yahudilik*, 83-91.

da yer verildiği söylenebilir. Nitekim Fauda'daki İsraili karakterler, İsrail'i teröristlerden temizlemeye ant içmişler gibidir. Filmdeki imajları dikkate alındığında bunu da Yahudiliğin onlara kazandırmış olduğu aidiyet şuuruyla gerçekleştirdikleri düşünülebilir. Seçilmiş bir millet olma düşüncesinin tezahürünü burada görmekteyiz.

2.3. Fauda Dizisinde Yahudi İbadet ve Yaşantıları

Çalışmanın bu bölümünde Fauda dizisindeki sahneler kapsamında Yahudilerin ibadet ve yaşantılarına değinilecektir. Fauda dizisindeki ana karakterlerin hayatlarına mercek tutulduğunda, onların yaşamlarını yönlendiren en önemli etkenlerden birinin Yahudiliğe ve İsrail devletine duydukları mensubiyet duygusu olduğu görülür. Nitekim dizinin çeşitli farklı bölümlerindeki çeşitli sahnelerinde düğün, cenaze, dua, Şabat gibi dinî boyutu bulunan birçok hususa değinildiği görülmektedir. Buradan hareketle bu başlık altında dizide Yahudi dinî ibadet, uygulama ve yaşantılarına dair tespit ve değerlendirmelere yer verilecektir.

2.3.1. Şabat Günü

Şabat, bütün Yahudiler tarafından en kutsal kabul edilen gündür. Şabat'ın başlangıcı cuma günü güneşin batışından 45 dakika öncedir. Bitişi ise cumartesi gün batımına kadardır. Yahudilerin Şabat'ı en kutsal gün olarak kabul etmelerinin temelde iki nedeni bulunmaktadır: Birincisi, Tanrı evreni 6 günde yaratmış, yedinci gün olan cumartesi günü ise istirahate çekilmiştir. İkincisi ise, İsraililerin Mısır esaretinden cumartesi günü kurtulmuş olmalarıdır.¹⁸⁷ Şabat'ta Yahudiler hiçbir eylemde bulunmamakta ve sinemalar da kapalıdır. Şabat gününde sinemalar cuma günü öğleden sonradan cumartesi akşama kadar kapalıdır. Bunun yanında demiryolları ulaşımı ve uzak mesafe otobüs seferleri de tatil edilmektedir, fakat yakın mesafeler arası ulaşımı ve taksilerin çalışması yasak değildir. Liman işletmeleri genel ulaştırma faaliyetleri de kısmet kısıtlamalar halinde devam etmektedir. Radyo ve televizyonlar da sadece Şabat'a özel programlar yayınlatabilirler.¹⁸⁸

¹⁸⁷ Adem Özen, *Yahudilikte İbadet* (İstanbul: Ayışığıkitapları, 2001), 193-194; Yusuf Ağkuş - Abdullah Altuncu, "Yahudi Kutsal Metinlerinde ve Kur'an'da Şabat (Cumartesi) Yasakları ve Mesh Hadisesi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/5 (2017), 2776-2777; Bayrakdar, *Üç Dinin Tarihi*, 119.

¹⁸⁸ Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik* (İstanbul: Remzi Yayınları, 2000), 346.

Şabat'ın diğ er bir adı da Sebt'tir. Sebt günü, aynı zamanda İsrail'in Mısır köleliğinden kurtuluşu anlamına da gelmektedir. Bu vesileyle Tanrı'nın dinlenmesinin yanında kölelerin ve y k hayvanlarının da dinlenmesi kuralı vardır. Dinlenme günü İsrail'in salahiyeti ve neslin devamı için elzem bir noktada bulunmaktadır. Bu dinlenme günüyle birlikte Yahudilerin seçkinlik düşüncesi daha da perçinlenmiştir. Bu durum da Yahudilerin diğ er uluslar nezdinde farklı oluşunu daha da belirgin hale getirmiştir.¹⁸⁹

Fauda dizisinde, Şabat gününde herhangi bir eylemsizlik içinde oldukları gözlenmemektedir. Tatil günü olarak dizide resmedilen bir husus bulunmamaktadır. Bunda şüphesiz dizinin aksiyon türünde oluşunun da etkisi olduğu düşünülebilir. Seyircinin sürükleyici bir hikâye içine dahil olması açısından dizide, özellikle de Netflix mantığına göre, durağan sahnelerin pek de rağbet görmediği söylenebilir. Bu açıdan bakılacak olursa, dizi esnasında Şabat gününe özel herhangi bir ritüelin yapılmadığı gözlenmiştir. Fakat film dilinde bir meseleyi tasvir etmek için sıklıkla sembolik ifadeler kullanılmaktadır. Bunun yanında diyaloglarda zikredilen bir kelime ile dahi mesele anlatılabilmektedir.

Dizinin ikinci sezonunun        bölümünde, 10. dakikadan itibaren Doron ile babası araçta seyir halindedirler. Doron düşünceli ve stresli bir haldedir. Durmadan sigara içmektedir Doron. Babası onun bu halini görür ve ona sakinleşmesi için suya girmesi gerektiğini söyler. Ardından bir g lete giderler. Doron g l n kenarında oturmaktadır. Doron'un babası ise serinlemek için girmiştir. Babası onu g lete çağırır. "Sebt için rahatlarsın." der. Şabat gününün Yahudilik için önemine vurgu yapılmıştır. Şabat Yahudilikte çok yüce bir kavramdır. Kişinin kendi içine döndüğü, ruhunu dinlediği ve tanrıya yönelip onun memnuniyetini kazanmaya çalıştığı bir gündür.¹⁹⁰ O günün Şabat günü olduğu anlaşılmaktadır ve herhangi bir iş yapmamaktadırlar. Doron operasyonda da değildir. Sadece gündelik işlerini gerçekleştirmişlerdir. Tabii seyirci o ayrıntıları filmde göremez. Fakat Doron'un hal ve tavırlarından, babasının söylemlerinden o günün Şabat günü olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁸⁹ Paul Johnson, *Yahudi Tarihi*,  ev. Filiz Orman (İstanbul: Pozitif Yayınları, ts.), 51-52.

¹⁹⁰ Suzan Alalu vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler Dinsel Bayramlar-Dinsel Kavramlar-Dinsel Gereçler*, ed. Yusuf Altıntaş (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.ř., 2001), 172.

2.3.2. Sinagog ve Dua

Eski İsrail din anlayışına göre Mabet figürü çok önemliydi. Bunun yanında kurban ve Kohenlik, dinin en önemli uygulamalarıydı. İkinci Mabet'in yıkılmasıyla birlikte Yahudilerin dinî hayatları sinagog, Tevrat ve Rabbiler ekseninde gelişme kat etmiştir. Önceleri Kohenler tarafından Mabet'te kurban ibadeti gerçekleştirilmekteydi, bunun yerini artık sinagoglarda Rabbiler eşliğinde icra edilen Tevrat çalışmaları ve kalp ibadeti olarak telakki edilen dua almıştır. Tüm bunların yanında ibadetleri tamamlayıcı unsur olarak tövbe, iyilik etmenin ve şükür içinde bulunmanın da önemine vurgu yapılmıştır.¹⁹¹

Yahudilikte sinagoga, neredeyse Beyt'ül-Makdis kadar kutsallık atfedilmiştir.¹⁹² Sinagoglar mimari açıdan belirli bir standarda göre değil bölgenin yapısı dikkate alınarak inşa edilmişlerdir. Önceden sinagoglar, su kaynaklarına yakın yerlerde yapılmıştı. Bunun amacı da arınma havuzunun (mikve) kolaylıkla yapılabilmesiydi. Sinagog, tıpkı cami gibi içerisinde resmin ve heykelin olmadığı bir ibadethanedir. Sinagogda edebe mugayir giyim kuşamla girilmez. Erkekler başlarına Kipa takmak suretiyle sinagogda ibadetlerini yerine getirirler. Kadınlar ise erkekler gibi ibadete doğrudan katılmayıp “Mehitza” adı verilen bir bölmede erkeklerin ibadetlerine eşlik ederler. Ortodoks olmayan Yahudi cemaatlerinde bahsi geçen kurallarda değişiklikler olabilmektedir. Özellikle reformist Yahudilerin ibadetlerinde kadınlar da kendilerine yer bulabilmektedirler. Hatta kadın bir haham ibadeti yönetebilmektedir.¹⁹³

Sinagogların kible istikametindeki yerde “Aron ha Kodeş” (Kutsal Dolap) bulunmaktadır. Bu dolapta “Sefer Tora”¹⁹⁴ adı verilen deriye yazılmış ve rulo şeklinde muhafaza edilen bir Tevrat bulunmaktadır. Ayrıca sinagoglarda Süleyman Mabedi'nde yakılan kandilin bir tezahürü olarak sürekli yanan bir kandil de bulunmaktadır.

¹⁹¹ Gürkan, *Yahudilik*, 199.

¹⁹² Alalu vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler Dinsel Bayramlar-Dinsel Kavramlar-Dinsel Gereçler*, 259.

¹⁹³ Baki Adam, “Sinagog”, *islamansiklopedisi.org.tr* (Erişim 02 Temmuz 2024); Ahmet Güç, *Dinlerde Mabet ve İbadet* (Bursa: Esra Fakülte Kitabevi, 1999), 148-149.

¹⁹⁴ Pazartesi, Perşembe, Şabat günlerinde ve Bayram günlerinde “Sefer Tora” yetkili din adamları tarafından “Kutsal Dolaptan” çıkarılır ve herkesin görebileceği şekilde havaya kaldırılır. Orada bulunan cemaat tarafından Tevrat'a hürmeten ayağa kalkılır ve Sefer Tora selamlanır. Halit Emre Çiftçi - Furkan Kaçar, “Sinagogda Sembolik Değere Sahip Kutsal Nesneler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50 (2023), 127.

Sinagoglarda dünya meseleleri konuşmak doğru bulunmamıştır.¹⁹⁵ Fakat Fauda dizisinde bu kuralın çiğnendiği gözlenir. Çünkü operasyonlarla ilgili birtakım görüşmeler sinagogda yapılır. Dizide oldukça sade bir dekora sahip hep aynı sinagogun kullanıldığı gözlemlenmektedir.

Yahudiliği konu edinen dizilerde diğer pek çok dinî motif gibi sinagoglara da atıfta bulunulduğu tesit edilebilir. Nitekim Fauda'da buna dair örneklerle rastlamak mümkün. Örneğin dizinin birinci sezonunun on birinci bölümündeki şu diyalog fikir verebilir. Bölümün öncelikle 30:21-31:45 dakikaları arasında Abu Ahmad, Walid'e saldırının ayrıntılarından bahseder. Saldırının sinagogda yapılacağını söyler. Walid endişeli bir ifade takınır. Walid'in yüzündeki endişenin bir sebebi, sinagogda yapılması planlanan bu saldırının çok vahim sonuçlarının olacağı düşüncesi olabilir. Çünkü her iki tarafın dinî farklılıkları olsa, birbirlerine düşman da olsalar aynı toprakta yaşıyor olmanın bir sonucu olarak mabetlerin dokunulmazlığı konusunda sosyolojik açıdan ortak bir bilince sahip oldukları söylenebilir. Sahnenin devamında 31:45-32:39 Walid ile Abu Ahmad arasında şu diyalog gerçekleşir:

Walid: Sinagogda mı?

Abu Ahmad: Ve Yahudiler de ağır bir misilleme yapacaklar. O kadar emsalsiz savaş suçları işleyecekler ki İran dahil tüm İslam devletleri müdahale edecek. O arada Amerika, devreye girmeye karar verecek ama çok geç olacak. Çünkü Siyonistlerin sonu başlamış olacak.

Walid: Ama bu çok abartılı. Önce ne böyle bir saldırı yaptık ne de sinir gazı kullandık.

Abu Ahmad: Tekrar düşün. Büyük düşün. Bugüne kadar yaptığımız şeyler bizi bu ana getirdi. Bu patlama, orta doğudaki bütün güç dengelerini değiştirecek. Tarihe geçeceğiz.

Walid: Ama çok fazla can kaybı olacak.

Abu Ahmad: Amaç da bu.

Walid: Onlardan değil, bizden bahsediyorum. Misilleme yapacaklar. Nassrin'i ve çocukları göndermelisin.

Abu Ahmad düşüncelidir.

Walid: İyi misin? Bu konuyu düşünmeliyiz.

Abu Ahmad: Ben çoktan çaresine baktım. Beni sıkboğaz etmeyi kes.

Bu diyalogdan da anlaşılacağı üzere sinagog Yahudiler için çok kutsal bir öneme haizdir. Çünkü oranın havaya uçurulması düşüncesi, operasyonun etkisini

¹⁹⁵ Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, 219.

ortaya koymak açısından önemlidir. Dizide Hamaslı askerlerin terörist olarak lanse edildiği de düşünüldüğünde, film yapımcılarının böylesi bir diyalogu yazmasının filmin ana temasına uygun olduğu ifade edilebilir. Bir mabete yapılan saldırı, direkt olarak dinin hedef alındığı şeklinde yorumlanabileceği gibi ciddi bir toplumsal infial sebebi olarak da düşünülebilir. Hamas tarafının sinagogu hedefe koyması, Yahudileri en hassas oldukları yerden vurma düşüncesinden kaynaklanıyor olabilir. Çünkü karşı tarafın kutsiyet atfettiği ve güven içerisinde ibadetlerini yaptıkları bir mabete planlanan saldırı, hem o mabetin dinî ve toplumsal gücünü, etkisini ortaya koymaktadır hem de dizide temsil edildiği üzere Filistinlilerin İsraililere duydukları düşmanlığın da bir göstergesi olması açısından önemlidir.

Sinagoglara yüklenen aslî misyonların biri de orada dua edilmesidir. Sinagogda sabah, ikindi ve akşam olmak üzere üç zaman diliminde dua edilir.¹⁹⁶ Yahudilerin düzenli ibadetlerinin yanında özellikle dindar olan Yahudilerin devam ettirdikleri dualar bulunmaktadır: Bunlar sabah kalkınca, gece yatmadan önce, herhangi bir şey yiyip içmeden şükür mahiyetinde yapılan şahsi dualar bulunmaktadır.¹⁹⁷ Yahudilerin ibadetlerinin ekserisini dualar oluşturmaktadır. Yahudi literatüründeki dualar şu şekilde sıralanabilir: Tefekkür duası, tapınma duası, şükran duası, takdis duası, teslim ve tevekkül duası, itiraz duası, arama duası, temenni duası.¹⁹⁸ Bunların yanında “Kaddiş” ismindeki cenaze duası da yapılır. Bu duayı yalnızca cenazelerde değil, ölümü her daim hatırd tutmak için belirli periyotlarda irad ederler.¹⁹⁹ Yahudilerin “Sidur” adında bir dua kitapları bulunmaktadır. Bu dua kitabının içindeki duaları herhangi bir Yahudi ezbere dahi bilse yine de kitaptan okuması gerekir.²⁰⁰ Bu durum dizide de gözlenmektedir. Doron, arkadaşının mezarı başında dua okurken cebinden çıkardığı dua kitapçığından kusursuz bir şekilde hiç takılmadan okumuştur. Doron’un o duayı ezbere bildiği okumasından anlaşılabilir, fakat onun kitaptan okumayı tercih ettiği söylenebilir.

¹⁹⁶ Gürkan, *Yahudilik*, 200.

¹⁹⁷ Gürkan, *Yahudilik*, 202. Yahudilikte dua ile ilgili olarak ayrıca bkz. Özen, *Yahudilikte İbadet*, 108-114.

¹⁹⁸ Yahudilikte dualarla ilgili geniş bilgi için bkz. İlknur Yılmaz, *Yahudilikte Dua* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013).

¹⁹⁹ Jacobs, *The Jewish Religion*, 298.

²⁰⁰ Özen, *Yahudilikte İbadet*, 105.

Fausta dizisinde özellikle ana karakter olan Doron'un dua etmeye ehemmiyet gösterdiği söylenebilir. Kritik dönemlerde, şiddetli çatışma altında, yaşanan kayıplarda ve ölümle burun buruna geldiklerinde başta Yahudilikteki en önemli dualardan olan Şema olmak üzere çeşitli duaları okuma yoluna gittiği gözlenebilmektedir.

2.3.3. Kaşer Kuralları

Yahudilikte beslenme kuralları Tevrat'ta Levililer'in 11'inci ve Yasanın Tekrarı'nın 14'üncü bölümlerinde tafsilatlı olarak zikredilmektedir. Yahudi alimleri özellikle "Talmud", "İbn Meymun'un yazıları" ve "Şulhan Aruh" gibi kaynaklardan yola çıkarak beslenme kurallarına yorumlar getirmişlerdir. Ortaya çıkan bu kurallara "Kaşerut", kaidelere uygun gıdalara da *Kaşer* denilmiştir.²⁰¹

Kaşer yiyecek uygulaması günümüzde yalnızca Ortodoks Yahudi cemaatinde uygulanmaya devam etmektedir. Fakat modern hayat biçimini seçmiş liberal Yahudiler tarafından ya tamamen terk edilmiş yahut kısmî olarak uygulanmaya devam edilmektedir. Muhafazakâr Yahudilerde ise bu gibi uygulamalar daha çok ferdin inisiyatifine bırakmakta ve daha esnek bir kaşer uygulaması yapılmaktadır.²⁰² Kaşer kuralları ürünlerin ambalajlarına kaşer sembolleri iliştilmesine sebebiyet vermiştir. Dünyanın herhangi bir yerinde yaşasa da bir Yahudi, o ülkenin kaşer sembolüne bakarak satın alacağı gıdayla ilgili bilgi sahibi olabilmektedir.²⁰³ Kaşer kuralları gereği Yahudiler tarafından üretilmeyen ve üzerinde kaşer damgası bulunmayan ürünlerin yenmesi, şampanya ve şarap gibi içkilerin içilmesi yasaklanmıştır.²⁰⁴

Yahudi sofrası ve beslenme yasaları, binlerce yıldır uygulanmaya devam etmektedir ve Yahudilerin birçoğu tarafından vazgeçilmez bir hayat anlayışı ekseninde cereyan etmektedir. Bu minvalde diziye bakıldığında bir sahnede dizinin genel anlayışı bakımından kaşere karşı duruşlarını ifade edebilecek bir diyalogdan bahsedilebilir.

²⁰¹ Yahudilikte yeme içme kuralları ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Sami Kılıç, *İlâhi Dinlerde Yiyecek ve İçecekler* (Ankara: Sarkaç Yayınları, 2011), 25-123; Ali Osman Kurt, "Yahudilik'te Koşer ve Koşer Ekonomisi", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2010), 103-149; Birsan Bulut Solak, "Musevilikte Koşer Yiyecek ve İçecekler ve Koşer Beslenme Kanunlarının Koşer Gıda Üretimine Potansiyel Etkileri", *Çatalhöyük International Journal of Tourism and Social Research* 6 (2021), 33-44.

²⁰² Gürkan, *Yahudilik*, 185-186.

²⁰³ Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, 270.

²⁰⁴ Kılıç, *İlâhi Dinlerde Yiyecek ve İçecekler*, 120.

Üçüncü sezonun altıncı bölümünün 9. dakikasında Nurit ile nişanlısı arasında şöyle bir diyalog geçer:

Nişanlısı: Koşer²⁰⁵ ve iğrençse ve kimse yemiyorsa neden ucuz kurabiye alıyoruz.

Nurit gülümser, birlikte gülüşürler.

Nurit: Bunu hep söylüyorsun.

Nişanlısı: Tamamen pişmemişler bile.

Dizide, yukarıda bahsi geçen Nurit ile nişanlısının diyalogundan onların satın aldığı kurabiye ambalajının üzerinde kaşer ibaresi olduğu anlaşılabılır.

Bu diyalogda kaşerle ilgili açıkça bir düşünce yer almasa da oyuncuların konuşma biçimleri, meseleyi ele alış şekillerinin kaşerle ilgili birtakım düşünceleri hakkında ipucu verdiği söylenebilir. Kaşerle ilgili ciddi bir hassasiyetlerinin olmadığı düşüncesine varılabilir. Bu durum da onların film esnasındaki yaşama biçimleriyle çelişmez.

Yahudilikte şarap içmek yasak değildir. Hatta şarap dinî ritüellerin bir parçası olarak kullanılmaktadır. Şarabın yasaklanmamasına karşın sarhoş olacak derecede çok tüketilmesi kerih görülen bir durumdur.²⁰⁶ Şarabın ve içkinin Yahudilere yasak kılınmayışı, Fauda'nın sıklıkla yemeklerle birlikte ve belirli periyotlarda kullandıkları içkilere gönderme yapan sahnelerden de anlaşılabılır. Örneğin dizinin ikinci sezonunun ikinci bölümünün 16:30-19:00 dakikaları arasında İsrail gizli birimi birlikte yemek yemektedirler. Salatalık, portakal, çekirdek gibi alkolle birlikte tüketilen mezelerden oluşan bir sofradadırlar. Viski ve şarap içmektedirler. Alkol içmekten imtina etmemektedirler. Hatta bazı zamanlar sarhoş oldukları da gözlenmektedir. Tevrat'a göre sarhoş olmak her ne kadar hoş karşılanmıyor olsa da²⁰⁷ dizinin karakterleri yer yer sarhoş olabilmektedirler. Böylece Fauda'nın doğrudan Ortodoks dindar Yahudileri işlemediği, bunun yanında içkinin tüketimi ya da sarhoşluk noktasında bütün Yahudi mezheplerinin tek düze bir yaklaşım içinde olmadıkları anlaşılabılır.

Tüm bunların yanında Fauda'da yemek masasının görüntülendiği sahneler bir bütün olarak göz önünde bulundurulduğunda dizi karakterlerinin sofralarında

²⁰⁵ Bu ifade bazı kaynaklarda Kaşer, bazılarında ise Koşer olarak kullanılmaktadır. Netflix'te alt yazıda Koşer olarak tercih edilmiştir.

²⁰⁶ Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, 267.

²⁰⁷ Tekvin. 9:20-27., Mezmurlar. 104:15.

tüketilmesi yasak yiyecek ve içeceklerle yer verilmediği görülmektedir. Açık bir örnek olarak ikinci sezonun beşinci bölümü 13:00-14:08 dakika aralığına atıfta bulunulabilir. Söz konusu sahnede Doron ve ailesi akşam yemeği yemektedirler. Sofrada salata, domates, ekmek, makarna, sürülebilir peynir ve portakal suyunun olduğu görülür. İsmi geçen yiyeceklerin tamamı Yahudilerce helal kabul edilen gıdalar arasındadır.

2.3.4. Giyim-Kuşam Gelenekleri

Yahudiler görünüş itibarıyla kıyafetlerinden kolaylıkla tanınabilecek ve diğer kültürlerden ayırt edilebilecek kıyafetler tercih etmektedirler. Kıyafet seçimi mezheplere göre değişebilmekte fakat Yahudi olmayanların Yahudiler hakkındaki tasavvurları düşünüldüğünde onları hemen bir kıyafetin içine yerleştirdikleri görülebilmektedir: Uzun favoriler, fotr şapka ve bol kıyafetler. Birçok dinde olduğu gibi Yahudilerde de geleneksel birçok kıyafet bulunmaktadır. Fauda dizisinde Yahudilerin geleneksel kıyafetlerine yer verildiği gibi modern hayatın öngördüğü giyim-kuşam biçiminin tercih edilme biçimi daha çok öncelenmiştir. Dizide bilindiği üzere yaşam biçimi sürekli olarak sahada olmayı, mücadelenin içinde olmayı gerektirmektedir. Bu yüzden İsrail gizli birimi çoğunlukla tebdili kıyafet tercih etmektedir. Müslüman Arapların arasında yaşadıkları için görünümelerini Yahudilikten çok Arap Müslümanlarına benzetmeye çalışmaktadırlar, işlerinin en önemli parçası da bu gizliliğin korunmasıdır. Dolayısıyla filmde Yahudilerin kalıplaşmış kıyafet biçimleri nadiren görünür. Fakat, yine de Yahudi giyim-kuşamına işaret eden temsiller belli oranda kullanılmıştır.

Bilindiği üzere Yahudilikte din adamı sınıfı bulunmaktadır. Onların kendine has giyim kuşam biçimleri vardır. Yahudi dinî sınıfının giyim ve kuşamları Tanrı tarafından belirlenmiştir.²⁰⁸ Giyim kuşamla ilgili Tevrat'ta zikredilen şu bölüm örnek verilebilir:

Bana kâhinlik etmeleri için İsraililer arasından ağabeyin Harun'u, oğulları Nadav, Avihu, Elazar ve İtamar'ı yanına al. Ağabeyin Harun'a görkem ve saygınlık kazandırmak için kutsal giysiler yap. Bilgelik verdiğim becerikli adamlara söyle, Harun'a giysi yapsınlar. Öyle ki, bana kâhinlik etmek için kutsal kılınmış olsun. Yapacakları giysiler şunlardır: Göğüslük, efod, kaftan, nakışlı mintan, sarık, kuşak. Bana kâhinlik etmeleri için ağabeyin Harun'a ve oğullarına bu kutsal giysileri yapacaklar. Altın sırma, lacivert, mor, kırmızı iplik, ince keten kullanacaklar.²⁰⁹

²⁰⁸ Bayrakdar, *Üç Dinin Tarihi*, 148.

²⁰⁹ Çıkış, 28:1-5.

Dizinin son sezonunun dördüncü bölümünün açılış sahnesinde başına kipa takmış bir haham görülür. Bilindiği üzere din adamlarının yanı sıra dindar Yahudi erkekleri ibadetlerde bazı özel giysiler giymektedirler. Bunların başında “tallit”ten bahsedilebilir. Günlük ibadetler başta olmak üzere çeşitli ritüellerde kullanılan “tallit” çoğunlukla mavi ve beyaz ipliklerden özel olarak dokunan ve dört kenarında da Tanrı’nın ismini temsil edecek şekilde düğüm atılmış püsküller (tsitsit) bulunan dua şalını ifade etmektedir.²¹⁰ Yahudiler, özellikle Ortodokslar ibadetleri esnasında kıyafetlerine özen göstermektedir Erkeklerin başlarına taktıkları “kipa” isimli küçük takke bu özenin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Kipa, Allah’ın büyüklüğü önünde küçüğüm anlamına gelmektedir.²¹¹

İbadetler esnasında kullanılan bu dinî objelerin yanı sıra Ortodoks Yahudi denilince akla öncelikle gelen bir imaj türü de bulunmaktadır. Bu bağlamda dindar Ortodoks Yahudi erkeğinin en belirgin fiziksel özelliği olarak ilk zikredilmesi gereken dayanağını Tevrat’tan alan uzun favorilerdir. Geleneksel Yahudiliğe ait bu tarz, Fauda dizisinde sadece bir kez gösterilmektedir. Dizinin üçüncü sezonunun birinci bölümünün açılış sekansında Yahudi bir baba elinde bebeğini susturmaya çalışmaktadır. Uzun favorileri ve başında kipasıyla ekrana yansıtılan bu şahsın dindar bir Yahudi olduğu kolayca anlaşılabilmektedir. Bu sahnenin dışında, yer yer kipa takan Yahudiler izleyiciyle buluşturulsa da alışılmalı geleneksel Yahudi imajıyla dizide pek karşılaşılmaz. Bunun nedeni de dizinin odak noktasını dindar Yahudilerin oluşturmamasında aranabilir. Nitekim bu durum bütününde göze çarpan bir durumdur. Zira filmdeki karakterler birkaç dua sahnesi dışında ibadet ederken görülmediği gibi yaşayış biçimi olarak da dindar bir Yahudi hüviyetinde değillerdir. Bu durum Yahudi dinine ait inanç, ibadet ve yaşam tarzlarının İsrail’de yaşayan tüm Yahudiler tarafından aynı oranda benimsenmediğinin ve hayata geçirilmediğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Öte yandan dizide zaman zaman dindar Yahudi profiline dair imgeler kullanılırken Radikal Yahudi gruplarına ve benzeri yapılanmalara hiç yer verilmemesi özellikle tercih edilen tavır olarak değerlendirilebilir. Zira dizi Yahudilerin dinî değerler etrafında kenetlenmesinden daha ziyade milli bilinçle, devleti koruma

²¹⁰ Alalu vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler Dinsel Bayramlar-Dinsel Kavramlar-Dinsel Gereçler*, 269.

²¹¹ Süleyman Özmen, *İsrail ve Etnik-Dini Çatışmalar* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006), 139.

şuuruyla ve ülkelerini teröristlerden temizleme motivasyonu ile birleşmelerine odaklanmaktadır. Ultra Ortodoks ya da Hasidilere yer verilmemesinin bir sebebi de onların Siyonist İsrail devletinin Filistin'e karşı eylemlerine karşı çıkmaları olabilir. Dizide bu şekilde gösterilmeleri belki de öncelikle bu Yahudilerin tepkisini çekecek düşüncesiyle, onlara yer verilmediği söylenebilir.

2.3.5. Evlilik ve Düğün

Tevrat'ta evlilik töreniyle ilgili ayrıntılara çok yer verilmemiştir. Tevrat metinlerinde sadece evlilik törenlerinin neşeli bir şekilde kutlanması gerektiği ifade edilmiştir.²¹² Tevrat'ta geçen şu ayetle evliliğin önemi vurgulanmıştır: “Tanrı, Nuh’u ve oğullarını kutsayarak, verimli olun, çoğalıp yeryüzünü doldurun,” dedi.²¹³ Yahudi düğün gelenekleri cemaatlerin uygulama biçimlerine göre değişse de evliliğe dair temel unsurlar değişmeden bugüne kadar gelmiştir. Yahudilikte evlilik neslin devamlılığını sağlayan, kutsal kabul edilen dinî bir buyruktur. Bu yüzden Yahudi düğünlerinde dinî ritüellere çok yer verilmektedir. Düğünler çoğunlukla sinagogda, bazen de açık havada bir hahamın eşlik etmesiyle yapılmaktadır. Bunun yanında düğünlerde birtakım geleneksel uygulamalar vardır. Bunlar; “Hupa”²¹⁴ altında yüzükleri takmak, “Ketuba”²¹⁵ vermek, yedi “Beraha”nın²¹⁶ okunması ve bardak kırmaktır.²¹⁷

Yahudilikte erkeklere yönelik bir dinî vecibe olarak kabul edilen çocuk sahibi olmak emri, eğer önemli bir mazeret yoksa evlenmenin Yahudilik açısından ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Sebepsiz yere evlenmemek, evlenmeyi devamlı olarak ertelemek günah telakki edilmiştir. Yahudilikte erken yaşta evlenmek teşvik edilmiş ve evlilik bir tür kutsama ritüeli olarak uygulanmıştır. Evlenmek Yahudiler açısından en önemli neşe ve sevinç kaynağı kabul edilmiştir. Düğüne katılanların

²¹² Alalu vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler Dinsel Bayramlar-Dinsel Kavramlar-Dinsel Gereçler*, 112.

²¹³ Yaratılış, 9:1.

²¹⁴ Yeni kurulan evlilik hayatını sembolize eden bir örtü. Detaylı bilgi için bk. Asife Ünal, “Yahudi Düğün Gelenekleri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2016), 231.

²¹⁵ İçinde erkeğin evlilik vaatlerinin ve boşanma durumunda kadına ödeyeceği mehir miktarının yazıldığı, damadın geline taktım ettiği Aramice bir metin. Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, 259.

²¹⁶ Hahamın okuduğu yedi kutsal dua. Dua metni ve detaylı bilgi için bk. “The Seven Benedictions (Sheva Berakhot)”, *chabad.org* (Erişim 14 Temmuz 2024).

²¹⁷ Ünal, “Yahudi Düğün Gelenekleri”, 226.

neşeli olması beklenir. Evlilik akdine şahit olan insanlar huzurunda birtakım ritüeller gerçekleştirilir. En önemlilerinden biri, düğünde gelinle damadın evlilik müessesesiyle ilgili olumlu ve teşvik edici konuşmalarıdır. Yahudiler için evlenmek ve neslin devamlılığı kutsal kabul edilen bir vecibe olmasının yanında, düğün vesilesiyle herkesin ümit ve neşe içinde olması, bir yönüyle de Yahudi toplumunun salahiyeti, Mesih'in zuhur etmesi açısından elzemdır.²¹⁸ Evlilik müessesesi ne kadar teşvik edilmiş ve emir telakki edilmiş olsa da hoş karşılanmamakla birlikte boşanmaya cevaz verilmiştir.²¹⁹

Dizide Yahudi düğünlerine gönderme yapan tek bir sahne bulunmaktadır. Sahne dördüncü sezonun birinci bölümünün başta 19:53 – 24:39 dakikaları arasında olmak üzere ilgili bölümün iki sahnesinde bir Yahudi düğününden kesitler gösterilmektedir. İsrail gizli servisindeki askerlerinin katıldığı düğünde İsrail eğlence müzikleri çalmaktadır. Şarap içilmekte ve herkes eğlenmektedir. Yahudilikte damat ve gelinin şarap içmesi düğün merasimlerinin ayrılmaz bir parçasıdır.²²⁰ Ayrıca şarap, Yahudilikte bereketi ve hayatın zevklerini sembolize eder.²²¹ Sagi ve Nurit'in evlendiği bu düğünde Yahudi örf ve adetlerinden görüntüler sahnelenmiştir. Damat, beyaz bir takım elbisenin üzerine giydiği tallit ve başına taktığı kipasıyla izleyicinin karşısına çıkarılmıştır.

Damadın annesi ve babasının refakatiyle davetlilerin huzuruna çıkması üzerine sevinç çığlıkları atılmış, ıslıklar çalınmıştır. Bu davranış Yahudi düğünlerinde olması beklenen neşeye ilişkin gösterge olarak yorumlanabilir. Damat gibi babasının başında da kipa vardır. Bu iki kişinin yanı sıra geline eşlik eden Gabi de başına kipa takmıştır. Kıyafetler açısından Yahudi sembolü olarak nitelenecek unsurlar resmedilmiştir.

Yahudilikte evlenme törenlerinde hâlâ yürürlükte olan bir başka gelenek de damadın bardak veya cam bir eşya kırmasıdır. Bu geleneğin kaynağı ise Beyt'ül-Makdis'in yıkılışının acısını en mutlu anlarda bile hissetmektir.²²² Nitekim bu gelenek dizide de sahnelenmiştir. Söz konusu sahnede düğün töreni esnasında damat bardak

²¹⁸ Gürkan, *Yahudilik*, 180-181.

²¹⁹ Roland de Vaux, *Yahudilikte Aile*, çev. Ahmet Güç (Bursa: Arasta Yayınları, 2003), 67.

²²⁰ Alalu vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler Dinsel Bayramlar-Dinsel Kavramlar-Dinsel Gereçler*, 117.

²²¹ Kılıç, *İlâhi Dinlerde Yiyecek ve İçecekler*, 75.

²²² Alalu vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler Dinsel Bayramlar-Dinsel Kavramlar-Dinsel Gereçler*, 117.

kırmıştır ve buna şahit olan insanlar da sevinç gösterisi yapmışlardır. Yine bahsi geçen bölümün 26. dakikası itibariyle Gabi mikrofonu eline almış ve düğünde Arapça bir şarkı söylemiştir. Herkes de bu şarkıya eşlik etmiştir. Filistin'deki Arapları düğün adetleri bakımından Yahudilerle benzerlik göstermektedirler.²²³ Dizinin ilgili sahnesinde Yahudilerle Arapların düğünlerde birbirlerinin kültürlerinden etkilendikleri ve körü körüne bir önyargıya sahip olmadıkları temsil edilmiş olabilir.

Fauda, Yahudi aile ilişkileri açısından da bazı veriler sunmaktadır. Dizi Yahudilerin evlilik ve aile yaşantıları açısından dindar bir tarzdan daha ziyade seküler bir portre sunmaktadır. Dizi karakterlerinin evlilik hayatları gözlemlendiğinde tarafların birbirlerine karşı seküler olarak nitelenebilecek eylemler içinde bulundukları durumlar söylenebilir. Oysa yukarıda bahsedildiği üzere Yahudilik, evlilik kurumuna kutsiyet atfettiğinden ötürü evliliğin devamlılığı önemli kabul edilmiştir. Evliliğin sürmesi bir yönüyle neslin devamlılığı açısından da önerilmektedir. Yahudiliğe göre evliliğin sağlam temeller üzerine inşa edilmesi gerekmektedir. Yahudiliğin bu tutumuna rağmen filmde özellikle başrolde olan Doron'un evlilik ve aile içi hayatı çalkantılı durumdadır. Filmdeki karakterlerin bütününe yansıyan bir ilişki bozukluğu hakimdir. Filmin adıyla müsemma bir hal yaşanmaktadır. Kaos sadece sokaklarda bir savaş şeklinde değil, aile içinde de bir karmaşa durumu olarak sunulmaktadır. .

Özetle dizide evlilik ve aile ile ilgili dinî değerlerle ilişkilendirilebilecek yeterli veri sağlanamasa da genel bir bakış açısı sunulmaya çalışıldığı söylenebilir. Her ne kadar dizideki Yahudi karakterler, yaşayış biçimi olarak Yahudiliğin her emrini yerine getiren bir imaj çizmemiş olsalar da düğünlerine bakıldığında karakterlerin Yahudi kimliğine bir şekilde dikkat çekildiği anlaşılabilmektedir.

2.3.6. Cenaze Töreni ve Yas Tutma

Yahudi geleneğinde kişi öldükten sonra eğer araya Şabat veya Bayram günleri girmemişse yirmi dört saat içerisinde cenaze defin işlemleri yapılmak durumundadır. Cenazenin bekletilmesi Yahudi geleneğinde doğru kabul edilmemektedir. Yahudi inancına göre ölüm, bütün insanlığı eşitler. Bu yüzden Yahudiler cenaze merasimlerinde gösteriştense ve şatafattan uzak dururlar. Oldukça sade bir merasim yaparlar. Cenaze, yıkandıktan sonra kefene benzeyen basit birkaç parça bezden oluşan

²²³ Vaux, *Yahudilikte Aile*, 65.

beyaz örtülere sarılır. Ardından ahşaptan yapılan tabuta konulur. Cenaze merasiminde ölünün yakınları giysilerinin üzerine siyah bir kurdele iliştirirler veya geleneksel bir yöntem olarak üzüntü belirtisi olarak elbiselerinin yakalarını yırtarlar. Defin işleminden hemen sonra da mezar başında on erkek hazır bulunur ve “Kadiş” duası okunur. Kadiş duası, defin işleminden sonra mevtanın yakınlarının okuduğu ve cenaze merasimlerinin en önemli dualarındandır.²²⁴ Ayrıca Yahudiler, aldıkları geleneksel eğitimlerle törenlerinde, sünnet merasimlerinde ilahiler söylemekte, cenaze merasimlerinde de Mezmurlar’dan pasajlar okumaktadırlar.²²⁵ Yahudiler, cenaze merasimlerinde çiçeklere yer vermedikleri gibi müzik de kullanmazlar.²²⁶

Defin işleminden sonra ölenin yakınları bir haftalık yas sürecine girer. Her ne kadar yas günü olarak yedi gün belirlenmiş olsa da bir gün Şabat’a veya Bayram’a denk geldiği için yas günü altı gün olarak ifa edilir. Ölenin yakınları mecbur kalmadıkça dışarı çıkmazlar. Taziye ziyaretlerini kabul ederler. Bunun yanında ev işi yapma, yıkanma, tıraş olma, yeni kıyafet ve ayakkabı giyme, yeni kemer takma gibi eylemlerden kaçınılması gerekir. Ayrıca yas tutanlar bu süreçte cinsel münasebette de bulunmazlar.²²⁷

Fauda dizisinde olay örgüsünden mütevellit fazlasıyla ölüm hadisesi gerçekleşmiştir. İsrail gizli birimi ekibinden birçok insan çatışmalarda vefat etmiştir. Her ölüm, İsrailler için büyük bir üzüntü ve yas süreci anlamına da gelmektedir. Hem arkadaşlarını yitirmenin derin üzüntüsünü hem de İsrail devletinin devamlılığı açısından bir askeri kaybetmenin eksikliğini yaşamaktadırlar. Çünkü mücadelelerinde bir kişinin bile ölmesi İsrailliler için çok büyük bir kayıp olarak telakki edilmektedir.

Dizinin ikinci sezonunun ikinci bölümünün 14:12-17:20 dakikaları arasında komutan Moreno’nun evinde taziye düzenlenir. Evin duvarlarına İbranice şöyle bir mesaj yerleştirilmiştir. “Oğlumuz Michael Moreno’nun ölümünü üzüntüyle bildiririz.” Taziye evinde Moreno’nun fotoğrafları bulunmaktadır. Cenazenin yakın akrabaları hüznün içindedir. Kıyafetleri geleneksel Yahudiliğin öngördüğü biçimde değildir. Günlük kıyafetler tercih edilmiştir. Eve giren Steve ve Doron, Moreno’nun annesine baş sağlığı dilerler. Moreno’yla ilgili konuşurlar. Morone’nun ekip arkadaşları üzüntü

²²⁴ Jacobs, *The Jewish Religion*, 116.

²²⁵ E. Harvey Goldberg, *Jewish Passages* (California: University of California Press, 2003), 196.

²²⁶ Gürkan, *Yahudilik*, 182.

²²⁷ Gürkan, *Yahudilik*, 183.

içinde olan anneyi teselli etmektedirler. Ev oldukça kalabalıktır. Yukarıda bahsedilen, Yahudiliğin taziye geleneklerine tam anlamıyla uymayan bir görüntüyle karşılaşılmaktadır. Normal şartlarda taziye evinde bir hafta boyunca yas olması gerekmektedir.²²⁸ Fakat İsrail terörle mücadele ekibi arkadaşları Moreno hakkında eski anılarını konuşmak için taziye evinde akşam yemeğinde bir araya gelmişlerdir. Moreno'nun kız kardeşi de masaya gelir ve Moreno'nun şerefine kadeh kaldırır. Hepsi birden bu kadeh kaldırışa eşlik ederler.

Fauda'da ikinci sezonun on ikinci bölümünün 21. dakikası itibariyle Al Makdisi, Doron'u rehin aldıkları yerde Doron'la konuşmaktadır. Aralarında geçen bu diyalog vesilesiyle ölüm, öldürmekle ilgili iki farklı dine ve millete mensup insanın birbirleriyle olan münasebetleri okunmaktadır.

Al Makdisi: Göze göz dişe diş. Değil mi Doron.

Sen benim babamı öldürdün, ben de senin babanı öldürdüm.

Doron: Ama unutma ben sana benzemem. Ben sivilleri öldürmem, çocukları da öldürmem.

Al Makdisi: Tabii öldürürsün. Ama siz yapınca, sözde hiç bilerek olmuyor. Kardeşimi öldürdünüz.

Doron: Yanılmıyorsam, kardeşini öldüren sendin. Onu sen vurdun, değil mi?

Al Makdisi: Allah'ım beni affet.

Yine dizinin başka bir sahnesinde yas tutma ile ilgili birtakım diyaloglar geçmektedir. Dizinin ana karakteri olan Doron'un, dinî literatüre bağlı bir görüntü verdiği bilinmektedir. Bu durum birinci sezonun onuncu bölümünün 17. dakikasında Doron ve Steve, Boaz'ın mezarına gittiklerinde daha net anlaşılmaktadır. Boaz ölmüştür ve tüm arkadaşları derin bir yas içindedirler. Doron ve Steve, Boaz'ın mezarına giderler. Doron, cebinden bir kitapçık çıkarır. Kitapçığı açar ve oradan şunları okur:

İradesiyle yarattığı bu dünyada ulu tanrının adı şereflesin ve mukaddes sayılsın. Yarattığı evrenin ve tüm İsrail evinin yaşamında ve günümüzde yüce Tanrı'nın ihtişamı ve hükümlerliliği daima var olsun. Amen.

Olağanüstü kudretinin muzaffer adı ebediyen övülsün.

Yaşadıkça, hayatımız devamınca kutsalların kutsalın adı şereflesin.

Taparcasına sevilsin, yüceltilsin.

²²⁸ Ahmet Güç, "Yahudilik'te Defin ve Sonrasına Ait Gelenekler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2001), 66.

Dünyamızda her türlü hayır duasının, ilahilerin, övmelerin üstünde olanın yüce ismi mukaddes kılınsın. Amen.

Gökten gelen derin sulh ve saadet bizlerin ve İsrail Evi'nin olsun. Amen.

Göklerde sulhu tesis etmiş yüce tanrı, üstümüze ve bütün İsrail Evi'ne sulhu yaysın. Amen.

Doron'un okuduğu Kadiş duasıdır. Kadiş duası defin işlemlerinden hemen sonra ve matem dönemi boyunca okunan bir duadır.²²⁹ Doron okumayı bitirdikten sonra Doron'la Steve birbirlerine sarılırlar ve ağlamaya başlarlar. Mezar başındaki hüznüleri ve manevi anlamdaki hissiyatları davranışlarından belli olmaktadır. Kutsal kitapla kurdukları ünsiyetin en önemli göstergelerinden biri duaları okurken dillerinin hiç sürçmemesidir. Bunu sıklıkla yaptıkları bellidir. Dua ederken büyük bir huşu içinde olmaları da dinlerine bağlılıklarından kaynaklanıyor olabilir.

2.3.7. Öteki ile İlişkiler

Yahudi inanç, uygulama ve yaşam tarzları film ya da dizilere aktarılırken en çok tercih edilen temalardan biri öteki ile kurdukları ilişkidir. Yahudilerin öteki ile ilişkileri ekranlara taşınırken şüphesiz ki en çok üzerinde durulan konulardan biri, kendilerine yöneltilen baskı ve şiddet unsurlarıdır. Bu yöndeki görüntüler doğal olarak Yahudilerin gerek ekranlarda gerekse reel hayatta başvurduğu şiddeti meşrulaştırıcı bir işlev üstlenebilmektedir.

Yahudilerin diğer din mensuplarına bakışı standart bir ötekine bakış anlamı taşımamaktadır. Seçilmişlik anlayışından Reformist Yahudiliğin liberal tutumuna varıncaya kadar her dönemde öteki kavramı şekil ve ton değiştirerek varlığını korumuştur. Yahudilikte öteki kavramı, seçilmiş ırk düşüncesinden hareketle belirlenmiştir.²³⁰

Yahudi olmayanlar konumlarına göre Tevrat'ta “goy”, “ger”, ya da “nokhri” olarak isimlendirilmektedir. Goy terimi Yahudi ilim adamlarınca yabancılar için kullanılır. Ger kavramı ise Yahudi cemaati içinde yaşayan, Nokhri de sürekli yahudiler arasında yaşamayan geçici olarak bu topraklarda ikamet eden kimseler için kullanılmaktadır. Tevrat'ın geneli dikkate alındığında ger ve nokhri terimlerinin İsrail

²²⁹ Alalu vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler Dinsel Bayramlar-Dinsel Kavramlar-Dinsel Gereçler*, 148.

²³⁰ Kürşat Demirci, *Yahudilik ve Dini Çoğulculuk* (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2000), 26.

topraklarıyla ilişkisi olan yabancılar için kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda ger kavramı dinen ve ırken azınlık durumunda olanlar için kullanılmaktadır. Ayrıca Yahudiler Tevrat'a göre azınlıklara kötü davranmamalıdır ve onlara zulmetmemelidirler, çünkü Yahudiliğe göre azınlıklar *garip* olarak kabul edilmektedir. Tüm bunların yanında Yahudiliğin bütünüyle yalnızca Yahudi milletine has bir din olduğu düşüncesiyle hareket edildiğinden ötürü misyonerlik faaliyetleri yapmadığı düşünülmektedir.²³¹

Öteki kavramı, Yahudilik geleneğinde önemli bir konumdadır. Bunun sebebi Yahudilerin diğer dinlere bakış açısının tarih boyunca konjonktüre göre değişiklik arz etmesidir. Bu durumun şekillenmesinin en önemli etkeni, Yahudilerin diğer din mensuplarıyla bir arada yaşama tecrübesidir. Yahudilerin tarihi süreçte bir arada yaşadığı dinler çoğunlukla putperestler, Hristiyanlar ve Müslümanlar olmuştur. Yahudilerin ötekiyle olan münasebetinde çelişkili sayılabilecek tutumlarının onun iki önemli özelliğinden kaynaklanmaktadır: Yahudiliğin bir yönü evrenselci bir mesaja sahipken diğer taraftan etnik bir kimliğe sahiptir.²³² Tüm bunların yanında özellikle Diasporadan sonra Yahudilerin Hristiyan coğrafyadansa Müslüman coğrafyalarda daha rahat yaşadığı gözlenmiştir. Müslümanların Yahudilere hukukî anlamda sağladıkları kolaylıklar, Yahudilerin sosyo-ekonomik gelişimlerine de imkân sağlamıştır.²³³

Yahudilerin tarih boyunca bir arada yaşadıkları farklı etnik kimliğe ve dine mensup insanlar, topluluklar olsa da Fauda'da yabancı olarak sadece Filistinli Müslümanlar görülmektedir. İlgili bölümlerde Filistinlilere dair dizideki İsraili karakterlerin tutumlarından örnek verilmiştir. Bu bölümde de Yahudiliğin ötekine bakışını ifade edebilecek birtakım sahnelerden ve diyaloglardan bahsedilebilir. Yahudiler, milli kimliklerinden hareketle kendilerini diğer milletlerden üstün gördükleri defalarca bahsedilen bir durumdur. Fakat Yahudilerin bu tutumlarını karşılaştıkları, bir arada yaşadıkları toplumların tutum ve davranışlarından ayrı düşünmek doğru olmayabilir. Zira Fauda'da Yahudilerin Filistinlileri öteki olarak addettikleri nispette Filistinlilerin de onları ötekileştirdikleri kanaatine varılabilecek

²³¹ Baki Adam, “Yahudilik ve Diğer Din Mensupları”, *Dinler Arası İlişkiler El Kitabı*, ed. Ali İsmail Güngör (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 88-90.

²³² Demirci, *Yahudilik ve Dini Çoğulculuk*, 20.

²³³ Ballı - Gökçe, “Yahudi Göçleri ve Yahudi Kimliğinin Oluşumu”, 77.

sahneler bulunmaktadır. Örneğin Filistinlerin Yahudilere bakışını temsil eden şu sahne örnek gösterilebilir:

Birinci sezonun onuncu bölümün 15. dakikası itibarıyla Nassrin çocuklarıyla birlikte bir taksiyle yolculuk yapmaktadırlar. Nassrin çocuğunun kucağındaki oyuncak ayıyı taksiyi durdurup otobüs durağına bırakmıştır. Buna çocuk tepki gösterir ve aralarında şöyle bir diyalog geçer:

Nassrin: Abura, Yahudilerin hediyeleri çok tehlikelidir. Onlardan gelecek hiçbir şeye ihtiyacımız yok. Bunu asla unutma.

Abir: Beni tedavi eden Yahudi'ydi, ayıyı veren adam da öyle.

Nassrin: Hastanelik olman da Yahudilerin hatasıydı. Anladın mı?

Abir: Hayır ben ayımı istiyorum.

Nassrin: Ben daha güzelini alacağım.

Abir: Hayır ben, Yahudi ayımı istiyorum.

Nassrin: Abura. Kendine gel.

Abir: Senden nefret ediyorum.

Bu diyalogdan anlaşılacağı üzere Filistinler nezdinde de Yahudiler bir ötekidir. Dizinin sadece Yahudilerin penceresinden değil, Filistinlilerin tarafından da bakmaya çalıştığı gözlemlenebilir.

Yine her iki tarafın birbirlerinden ayrıldıkları noktaları betimlemek açısından şu sahneler örnek gösterilebilir: İlk sezonun dördüncü bölümünde İsrail özel biriminin lideri, Yüzbaşı Ayub, Abu Ahmad'ın eşi Nassrin ile konuşur. Abu Ahmad'ın ölmediğini ima eder. Aslında niyeti gözdağı vermektir. Bombalı saldırıyı kimin organize ettiğini ve bu eylemde kimlerin yer aldığını tespit etmek için Nassrin'in ağzını aramaktadır. Nassrin'i ikna etmeye çalışır. Ona eğer Abu Ahmad'ın yerini söylerse onu ve çocuklarını yurt dışına çıkarabileceğini ve orada çocuklarına çok iyi bir gelecek sunulacağını vaadinde bulunur. Nassrin Abu Ahmad'ın öldüğünü söyler ve saldırıda bulunan kişileri tanımadığını, tanısa da onlara söylemeyeceğini ifade eder. Bu noktada Yahudiler, esasında Arapları kolaylıkla kandırabileceklerini, onlara vazgeçemeyecekleri teklifler sunarak kendi vatanlarından vazgeçirebileceklerini düşünmektedirler. Yahudiliğin Araplara bakış açısının Fauda dizi özelinde bu şekilde temsil edildiği söylenebilir. Yahudiler açısından Araplar, çıkarları söz konusu olduğunda kolaylıkla kandırılacak insanlardır. Yine aynı şekilde birinci sezonun altıncı bölümünde bu defa Filistinli Müslümanlarla İsraillilerin ayrımı daha net

yapılmıştır. Moreno, Boaz'ın Hamas tarafından kaçırılmasıyla ilgili Millî Savunma Bakanlığı tarafından sorguya çekilir. O sırada Doron, madem onlar Boaz'ı kaçırdı, biz de onların ailesinden birilerini kaçırılım teklifinde bulunur. Savunma bakanı, İsrail'in bir terörist devleti olmadığını, hukuk devleti olduğunu söyler. Burada Araplarla İsraililerin net bir ayırımı yapılmaktadır. İsrail'in, dolayısıyla Yahudilerin hukuka riayet gösterdikleri, Arapların ise terörist bir hüviyete sahip oldukları gözler önüne serilmeye çalışılmaktadır. Bu bakış açısı filmin tüm sezonlarına sirayet etmiş bir bakış açısıdır. Özetle diziye göre Arap Müslümanlar terörist; bunun karşısında İsraili Yahudiler ise devletini meşru yolla savunmaya çalışan hukuku merkezine almış kişilerdir.

Yahudiler, kendilerini üstün ırk görmüş olsalar da tarih boyunca yaptıkları birtakım yanlışlıklar yüzünden Tanrı'nın onlara kızgın olduğunu düşünmüşlerdir. Buna rağmen Yahudiler dünya nimetlerinden istifade etme noktasında Tanrı'nın yardımına duçar olduklarına inanmışlardır. Maddi çıkarlarını muhafaza etmek için her yolu denedikleri İsrail'in politikalarından da anlaşılmaktadır. Maddi beklentileri için komşu ülkelerle olan ilişkilerinin en belirleyici unsuru çıkarlarını koruma motivasyonudur. Bunu da Tevrat'tan referans alarak gerçekleştirmektedirler. Yine Yahudiler, komşularına borç vermek suretiyle onları kendilerine bağlamaktadırlar. Onları ekonomik olarak zayıflatmaya çaba sarf etmişlerdir. Hatta faiz yasaklanmış olmakla birlikte bu yasağın kapsamı Yahudilerle sınırlandırılmış, Yahudi olmayanlardan da faizin alınmasına cevaz verilmiştir.²³⁴ Geleneksel Yahudi anlayışında karşılaşılan dinî hükümlerin kendi çıkarları doğrultusunda yorumlanması durumu Fauda dizisinde de tesit edilebilir. Dizide Yahudilerin devletin çıkarları için birçok yolu denediklerine dair atıflar vardır. Üçüncü sezonun onuncu bölümün 19. dakikasında cereyan eden şu sahne meseleyi anlayabilmek açısından örnek olabilir. İsrail gizli servisi operasyon planı yaparken o esnada Hila, (dizinin üçüncü sezonunda kadroya dahil olmuştur) Hamas'ın elinde rehine olan kızı kurtardıktan sonra ekibe Gazze'yi sarsan bir hava saldırısı yapmaları talimatını verir.

Hila: Kızı alınca, Gazze'yi sarsan bir hava saldırısı yapın.

İçlerinden biri: Onları Abasan al-Zaira'dan geçiririz, tabii başarılılarsa.

²³⁴ Mehmet Altuntaş, "Tevrat ve Kur'an'a göre Yahudilerin Dünyaya Bakışı", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 3/3 (2016), 103-105.

Hila: Başarırlar. Bu evleri, camileri, okulları yıkmayı gerektirirse bölgeyi açmak için gerekeni yapın.

Bu ve benzeri sahnelerden hareketle Yahudilerin emelleri doğrultusunda şiddetli saldırı yapabilecekleri gerek maddi gerekse de manevi kazançları doğrultusunda hareket edebilecekleri ifade edilebilir. Yukarıda işaret edilen sahnede bombalanması emredilen şehirde Arap ama dinen Yahudi olanların da bulunduğu dikkate alındığında, ideolojileri uğruna yapamayacakları hiçbir şeyin olmadığını gözler önüne sermektedir. Çünkü diziden de anlaşılağı üzere, İsrail devletinin Filistin topraklarının tamamına hâkim olma isteğı öne çıkmış görünmektedir. Hamas'ı bertaraf etmek düşüncesi, Fauda'da adeta bir devlet politikası haline geldiğı ifade edilmektedir. Her ne kadar mücadelenin küçük bir alanda yapıldığı gösterilmiş olsa da tüm İsrail nüfusunu etkileyebilecek oluşundan hareketle Hamas'la mücadele edilmektedir. Yahudi çoğunluğunun tehlikede olduğu düşüncesinden hareketle, muhafazakâr Yahudilerden Batı Şeria'ya yapılan yerleşimleri organize den Yeşa Konseyi CEO'su Yigal Dimoni, *Kanal 10*'a verdiği bir demeçte, Filistinlilerin sayısına bakılmaksızın, Kutsal Toprakları yönetmenin tamamen Yahudilerin hakkı olduğunu dile getirmiştir. Yahudilerin, İsraililerin kutsal topraklara hükmeden taraf olacağını dile getirmiştir. Günümüze gelindiğinde artık demografik yapı neredeyse tamamen İsrail'in eline geçmiş görünmektedir. Yahudilerin elinde bulundurdıkları bu güçle, kutsal topraklara yönelik İsrail'in yönetim üzerindeki hak iddiası devletin Yahudi karakteriyle işlediğı görülmektedir. Bu düşünce de İsrail aşırı sağının en önemli karakterlerinden biri olan Rabbi Meir Kahane gibi düşünce insanlarına dayandırılmıştır.²³⁵

1967'den bu yana bölgede sürekli olarak İsrail'in silahlı kuvvetleri bulunmaktadır. Mevcut durum göz önüne alındığında artık İsrail ile Filistin savaşının güç dengesi bakımından mümkün olamayacağı öngörülmüştür. İsrail'in güvenlik politikası kapsamında savaş gerekliliğı tezinin yerini artık “mistik-dinsel ve tarihsel” bir mücadelenin sürdürülmesine zemin hazırlamıştır. Nitekim “Büyük İsrail” devletin tam anlamıyla kurulabilmesi için, İsrail birtakım sebepler ileri sürerek dinî Siyonizm'in hedeflerini gerçekleştirme yoluna gitmektedir. Bu yüzden İsrail, dinî

²³⁵ Menderes Kurt, “Yahudi Nüfus Problemi ve İsrail Devleti'nin Yahudi Karakteri”, *Mukaddime* 12/1 (2021), 109.

saiklerle hareket ederek Yahudi dinî terörizmini, aşırı dindar kesimin de yönlendirmesiyle, Batı Şeria'daki insanları öldürme meşruluğunu kendilerine hak görmektedirler. İsrail'in bu devlet politikası Mesiyanik bir inanışın tezahürüdür aynı zamanda. İsrail devleti; politik, ekonomik, dinî, tarihsel hedeflerle ve kutsal metinlere dayandırılan amaçlar doğrultusunda hareket etmektedir. Ötekiyle olan münasebetlerini de etkileyen merkez noktası budur.²³⁶

Fauda'da bazı sahnelerde ise daha yumuşak bir ötekileştirme sayılabilecek ve karşı tarafla empati kurulduğu düşünülebilecek sahneler de bulunmaktadır. Örneğin ikinci sezonun yedinci bölümünün dördüncü dakikası itibariyle Shirin'le Doron'un babası kahvaltı sofrasındadırlar. Doron'un babası, anneannesinin Bağdatlı olduğunu söyler ve Shirin'e Bağdat'a gidip gitmediğini sorar. Shirin de Bağdat'ın tehlikeli olduğunu söyler. Bunun üzerine Doron'un babası Bağdat'ta vaktinde Arapların ve Yahudilerin bir arada yaşadığından bahseder. Dünyadaki en iyi yer olduğunu söyler. Shirin, "Bu yüzden mi yarı Arap yarı Yahudi'siniz?" diye sorar. Doron'un babası da bunu tasdik eder ve şöyle cevap verir: "Ben Yahudi bir Arap'ım." Bu diyalogdan da anlaşılacağı üzere, dizide yer yer iki tarafın da birbirine yanaştıkları bölümler bulunmaktadır. Esas itibariyle Yahudilik, dinî ve hukukî uygulamalar açısından Müslümanların tesirinde kalmış, bunun yanında Yahudi dinî literatürü de Müslüman düşünce ve hukuki sistemini etkilemiştir. Yahudi düşüncesi adeta Arap-Müslüman tesiriyle sistemli hale gelmiştir. Yahudi-Arap birlikteliğinin bu denli iç içe geçmiş olması şüphesiz Yahudilerin Araplara olan bakışını de etkilemiştir.²³⁷

Bunun yanında dizide İsraillilerin ötekileştirme noktasından kendilerine özeleştirme yaptıkları bir sahne de bulunmaktadır: Dördüncü sezonun yedinci bölümün 27. dakikasında Doron ve Maya konuşurlar. Doron, Maya'ya kendisini Arap olarak tanıtmıştır. Doron, kendisinden bahsederken bir yıl boyunca Tel Aviv'de yaşadığından söz eder. Fakat Arap olduğu için kiralık ev bulamadığını ifade eder. Burada Yahudilerle Müslümanların bir arada yaşama deneyimleri için önemli bir ipucu olduğu düşünülebilir. İsraillilerin Araplarla birlikte yaşasalar da onları kabullenme açısından çok müsamahakâr olmadıkları düşünülebilir.

²³⁶ Kurt, Menderes, "İsrail'de Yahudi Dini Terörizmi", *FAD- Filistin Araştırmaları Dergisi* 4 (2018), 7.

²³⁷ S. D Goitein, *Yahudiler ve Araplar Çağlar Boyu İlişkileri*, çev. Nuh Arslantaş - Emine Buket Sağlam (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004), 26.

Özeleştirisi olmasa da Yahudilerle Müslümanların bir arada sorunsuz bir şekilde yaşayabildiklerini ifade eden sahneler az da olsa dizide yer almaktadır. Bu minvalde bir örnek teşkil etmesi açısından ikinci sezonun on birinci bölümün 8'inci dakikasında cereyan eden şu sahneye bakılabilir: Doron'un babasına (Amos) taziye için Arap kıyafetleriyle üç Müslüman gelir. Önce orada kapıda bulunan askerler onlardan endişe ederler, fakat Doron onları kabul eder ve babasının arkadaşları olduklarını belirtir. Ziyaretçiler Doron'a babasını çok sevdiklerini hatta onu kendilerinden daha iyi Arapça konuşan biri olarak tanımlayabileceklerini söylerler. Onlara her konuda yardım ettiğinden bahseder. Yani Yahudilerin Müslümanlarla iyi ilişkiler içerisinde olduğunu temsil eden bir diyalog aralarında geçer. Bunu da yapımcıların verdiği bir demeçten²³⁸ anlaşılacağı üzere, diziyi tarafsız bir kisveye büründürmek, sadece gerçeklerden yola çıkıldığı imajını vermek için tasarladıkları düşünülebilir. Bahsi geçen yumuşak bir karşı duruşun yanında İsraililer nezdinden karşı tarafı tamamen ötekileştiren sahnelerin yoğunluğunu daha fazla olduğu söylenebilir.

İsraililerin Filistinleri ötekileştirdiği sahnelerden biri olarak ise üçüncü sezonun ikinci bölümün 30. dakikasına bakılabilir. İlgili sahnede Amos sorguya çekilir. (Amos bir Yahudi'dir.) Eşi Maya'nın abisi Hizbullah'ın bir üyesidir ve aranan biridir. Polis, Amos'a Maya'yla nasıl tanıştığını sorar.

Polis: Ailen ilişkiyi nasıl karşıladı? Sonuçta madalyalı bir paraşütçüsün. Niye bir Arapla çıkasın?

Bu sahnenin Yahudi ve Arap münasebetinin durumunu ortaya koyma açısından önemli olduğu söylenebilir. Bu kısımda bir Yahudi'yle Arap'ın evlilik yapmasının mümkün olsa da sürdürülmesinin imkânsız olduğu vurgusu yapılmaktadır. Bu da Yahudilerin öteki olan Araplara bakışını ortaya koymaktadır. Bütün bu sahneler dizi üzerine kalem oynatmış Nahuel Ribke'nin "Fauda'nın İsraili izleyiciler tarafından hem çatışmanın gerçekçi bir tasviri hem de İsrail-Filistin çatışmasına ilişkin kendi önceden edinilmiş görüşlerini yeniden doğrulayan bir televizyon belgesi olarak algılandığı ileri sürülebilir"²³⁹ şeklindeki tespiti doğrular niteliktedir.

²³⁸ Lampert, "A Hamas Terror Attack was Mooted as a Storyline for Fauda but Series Creator Avi Issacharoff Thought it was Outlandish".

²³⁹ Ribke, "Fauda Television Series and The Turning of Asymmetrical Conflict into Television Entertainment", 3.

3. SONUÇ

Medyada dijitalleşmeyle birlikte film izleme platformları, zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın izleyicilerin çeşitli içeriklere kolaylıkla ulaşmasını sağladığı gibi seyirci sayılarının artmasına, böylece filmlerin daha geniş kesimlere ulaşmasına olanak sağlamıştır. Bu durumla birlikte dijital platformların geniş kitleler üzerindeki tesir gücünü gözler önüne sermiştir.

Hem sinema filmleri hem diziler gerek hayal dünyasını gerek duygu dünyasını gerekse de düşünce dünyasını etkilemektedir. Bu tür yapımlar aracılığıyla insanların hem hoşça vakit geçirmesi sağlanmakta hem de kitlelerin herhangi bir konu üzerindeki algıları şekillendirilebilmekte ya da düşünceleri değiştirilebilmektedir.

Daha özelde dizilere bakıldığında tarih bilim, teknoloji, savaş gibi çeşitli konuların yanı sıra dinin de bir tema olarak işlenebildiği görülmektedir. Nitekim Fauda dizisi de buna örnek teşkil edecek birtakım unsurlara yer vermektedir. Bununla birlikte Fauda dizisinin salt dinî argümanlar üzerine inşa edilmiş bir dizi olduğu söylenemez. Daha ziyade dinî, sosyolojik, siyasi, kültürel meselelerin bir arada ele alındığı, dolayısıyla da topyekûn bir bakış açısıyla değerlendirilmesi gereken bir yapım niteliği taşıdığı sonucuna ulaşılabılır. Fauda dizisinde konuşulan diller dikkate alındığında Arapçanın ve İbranice'nin neredeyse aynı oranda kullanıldığı, hatta Arapçanın daha çok tercih edildiği görülmektedir. Bu durumun oluşmasında dizideki pek çok sahnenin daha ziyade Arapların yaşadığı bölgede geçmesinin etkili olduğu düşünülebilir. Yine filmdeki İsraili karakterlerin ana dilleri gibi Arapça konuşabilmeleri ve Arap kültürüne olan hakimiyetlerinin, uzun yıllar birlikte yaşama pratiklerinin bir sonucu olduğu değerlendirilmesi yapılabilir.

Fauda'da Yahudilerin dinî yaşamlarının yeterince resmedilmediği sonucuna varılmıştır. Bundan kuşkusuz, yapımcıların bilinçli bir tercih yaptığı sonucuna varılmıştır. Dinî ritüellere fazlaca yer vermemek seyirci kitlesinin daha geniş olmasına olanak sağlamış olmakla birlikte total izleyiciye ulaşma kaygısı güttükleri de anlaşılmaktadır. Fauda karakterlerinin tutum ve davranışlarında Yahudiliğin baskın olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar karakterler sinagogda yahut ağlama duvarında ibadet ederken görünmeseler de Yahudi şuuruna ve bilincine sahip oldukları yaşayışlarından ve mücadele biçimlerinden anlaşılmaktadır. Duanın Yahudilikte

önemli olduğu bilinmektedir. Bu minvalde Fauda karakterlerinin dizide belli yerlerde duaya başvurdukları gözlenmiştir. Bunun yanında evlilik, düğün, cenaze merasimi, yeme içme alışkanlıkları gibi gündelik hayata dair eylemlerinde Yahudiliğin baskın olduğu anlaşılmaktadır. Yine Siyonizm'in de Fauda dizisinin merkez unsurlarından biri olduğu düşüncesine varılmıştır.

Fauda'nın, bir aksiyon dizisi olmanın tüm imkanlarından yararlanmasının yanında Yahudiliği, Filistin topraklarını, Kudüs'ü, Müslümanlığı kendi bakış açısıyla anlatan bir dizi olduğunu söylememiz gerekmektedir. Dizide her ne kadar objektif bir dil kullanılıyor gibi görünse de Fauda'nın Yahudileri haklı ve masum gösteren bir yapım olduğu anlaşılmaktadır. Tabii ki tezin konusu, kapsam ve sınırlılıkları düşünüldüğünde, çalışmamızda ele aldığımız esas meselenin İsrailiilerle Filistinlilerin savaşı olmadığını burada söylememiz gerekmektedir. Bu savaşın dinî, siyasi, tarihi, kültürel ve sosyolojik birçok temeli bulunmaktadır. Bu yüzden tezimizde bu konulara değinilmiş olsa da Fauda'nın konu sınırlamasına bağlı kalınmıştır. Bu açıdan tezimizin diğer çalışmalara bir kapı aralayabileceğini düşünüyoruz.

Günümüzde dijital medyanın yaygınlaşması göz önüne alındığında Yahudiliği konu edinen sinema ve dizilerin incelenmesi gerektiğinin, tezimizin dinler tarihi açısından en önemli bulgularından biri olduğu kanaatindeyiz. Günümüz dijital çağında dizilerin dili ve etkisi hız kesmeden artmaya devam etmektedir. Bu vesileyle; insanların dinî ve manevi algılarında tesirli olabileceği düşünülen bu platformların daha geniş kapsamlı bir incelemenin konusu olacağı kanaati oluşmuştur. Ayrıca yine bu doğrultuda dinlerin misyon ve vizyonlarının nasıl temsil edildiğiyle ilgili bu denli etkili olabilen dijital mecralar hakkında dinler özelinde spesifik çalışmalara devam etmek gerektiği çıkarımı yapılmıştır. Zira dinler tarihi açısından dijital platformlar, henüz çok ele alınan konular arasında değildir. Temennimiz odur ki, bu çalışma bundan sonraki çalışmalar için de bir yüreklenendirme ve ön açıcı olma imkânı sunar.

Fauda dizisinin izleyici sayısının fazla oluşu ve özellikle de Arap dünyası tarafından ilgiyle karşılanması, dizinin önemini daha da kuvvetlendirmiştir. Bu vesileyle dizinin çizmiş olduğu Müslüman imajının da mercek altına alınması vazgeçilmez olmuştur. Dizi incelendiğinde seyirciye sunulan Müslüman imajının, vizyon ve misyonunun genel hatlarıyla problematik olduğu sonucuna varılmıştır. Böylesi olumsuz bir Müslüman temsilinin geniş kitleler tarafından seyredilmesi,

özellikle bu dizi yapımcılarının nezdinde Müslüman Yahudi diyalogunun sağlıklı bir zeminde olmadığını göstermiştir. Bunun yanında Yahudi temsili de objektif olmadığı, eksik anlatıldığı, yeteri kadar Yahudi yaşantılarına örnek teşkil edecek sahnelerin olmadığı gözlenmiştir. Bu yüzden Yahudi inancı ve kimliği bakımından filmi izledikten sonra objektif çıkarımlar yapmak güç olacaktır. Dizide, insanların zihninde mevcut olan Yahudi imajının dışında bir temsil tercih edilmiştir. Ayrıca Yahudiliğin yakın tarihten bu yana var olan siyasi, ideolojik ve dinî politikaları da dikkate alındığında dizideki Yahudi temsili objektif temellere oturmadığı kanaatine varılmıştır.

Dizide Müslümanlığa dair mekânlar ve ibadet biçimleri Yahudilikten daha çok gösterilmiştir. Özellikle camii sahneleri, camiye Müslümanların kullanma biçimleri Yahudi bakış açısıyla gözler önüne serildiği için, Yahudilerin ötekisi olan Müslümanlar, kutsal topraklarda hiçbir hak iddiasında bulunamayan pasif ve terörden başka bir yol bilmeyen insanlar olarak temsil edilmiştir. Böylesi bir ötekileştirme, Müslüman izleyicilerin aklına Siyonizm'in onlara bakışını ve yaklaşım tarzını hatırlatmaktadır.

Yukarıda da bahsedildiği üzere, filmi değerli kılan onun sadece Yahudiliği konu etmesi değildir. Belgesel formatında olmayan, içinde bolca insani duyguların serpiştirildiği, aksiyon türünün akıcılığından ve hipnotize edici gücünden yararlanıldığı, kolaylıkla seyirciyle bağ kurabilen bir senaryoya sahip olması Fauda'nın en güçlü yanı olduğu kanaatine varılmıştır. Böylesi yapımların çok daha etkili olduğu sinema dünyasına ve dizilere bakıldığında kolaylıkla gözlenmektedir.

Dizi sektörünün siyasi, ideolojik ve ekonomik yönünün Fauda dizisinde başat bir aktör olduğu gözlenmiştir. Din olgusu bu hususların gölgesinde kalmış dip bir dalga olarak seyirciye sübliminal bir mesaj olarak verilmiştir. Zira Fauda'nın salt dinî bir mesaj verme kaygısı gütmmediği gayet açıktır. Tezin içerik analizi yapıldığında dinî ritüellere dair somut veriler bulunmuş olsa da dizinin tek başına bir Yahudilik analizini yapmaya yeterli olmadığı sonucuna varılmıştır. Zaten, konu belirlenirken, dizinin sadece Yahudiliği tasvir eden, Yahudi geleneklerini eksiksiz insanlara sunan bir senaryoya sahip olmadığı ön incelemeler sonucunda anlaşılmıştı. Yukarıda da dile getirildiği gibi, tezin sınırları dikkate alındığında Fauda dizisinden yola çıkılarak Yahudilik hakkında geniş bilgiye sahip olunamayacağı sonucuna varılmıştır.

Özetle İsrail yapımı olan Fauda dizisi, Yahudiliğin inanç sisteminden çok etnik, siyasi, ideolojik yönünü ele almıştır. İsrail yapımı dizi ve filmler başta Netflix olmak üzere birçok dijital medya platformlarında seyircinin önüne çıkmaktadır. Netflix'in kitlelere olan etkisi göz önüne alındığında, Yahudiliğin imaj inşasındaki rolü açısından önemli bir konumda olduğu sonucuna varılmıştır. Netflix ve diğer dijital mecralarda gösterime giren dinî içerikli dizilerin özellikle dinler tarihi alanında daha çok ele alınması gerektiği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Abbas, Menatalla. *Netflix's Role in Reshaping the Global Audience's Perception of Arabs and Muslims*. The American University in Cairo, Master Thesis, 2023.
- Adam, Baki. *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*. İstanbul: Pınar Yayınları, 20210.
- Adam, Baki. "Yahudilik ve Diğer Din Mensupları". *Dinler Arası İlişkiler El Kitabı*. ed. Ali İsra Güngör. 85-104. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Adam, Baki. "Sinagog". Erişim 02 Temmuz 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sinagog>.
- Adanır, Oğuz. *Sinemada Anlam ve Anlatım*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2003.
- Adıbelli, Ramazan. "İsa'nın 'Maşiah'a Dönüşümü: Mesihi Yahudilikte Mesihlik Fenomeni". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2016), 242-270.
- Adorno, Theodor W. *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi*. çev. Mustafa Tüzel vd. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.
- Adrew, J. Dudley. *Büyük Sinema Kuramları*. çev. Zahit Atam. İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2010.
- Ağkuş, Yusuf - Altuncu, Abdullah. "Yahudi Kutsal Metinlerinde ve Kur'an'da Şabat (Cumartesi) Yasakları ve Mesh Hadisesi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/5 (2017), 2775-2794.
- Aktaş, Celalettin. "İnternet'in Gazeteciliğe Getirdiği Yenilikler". *Selçuk İletişim Dergisi* 5/1 (2007), 30-41.
- Akyapı, Nisa. *Kullanımlar ve Doyumlar Bağlamında Yeni Medya Platformlarından "Netflix" Uygulamasının Dizi Film Tüketiminde Kullanıcı Etkisi*. İstanbul: aydın Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Akyol, Onur. *Gelişen Televizyon Yayın Teknolojileri ve Etkileşimli Yayıncılık Uygulamaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012.
- Alalu, Suzan vd. *Yahudilikte Kavram ve Değerler Dinsel Bayramlar-Dinsel Kavramlar-Dinsel Gereçler*. ed. Yusuf Altıntaş. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 2001.
- Alıcı, Mustafa. "Yahudilikte Otorite Kurumları Üzerine". *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 3/7 (2015), 9-29.
- Althusser, Louis. *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. çev. Alp Tümertekin. İstanbul: İthaki Yayınları, 2010.

- Altuncu, Abdullah. *Yahudilikte Gelenek ve Haskala İlişkisi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019.
- Altuntaş, Mehmet. “Tevrat ve Kur’an’a göre Yahudilerin Dünyaya Bakışı”. *Bozok üniversitesi ilahiyat fakültesi* 3/3 (2016), 89-110.
- Arın Karaçay, Ece. “İdeoloji ve İdeolojik Eleştiri Paradoksunda Sinema”. *Egemia Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi* 6 (2020), 70-90.
- Armes, Roy. *Sinema ve Gerçeklik*. çev. Zeynep Özen Barkot. İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2011.
- Armes, Roy. *Üçüncü Dünya Sineması ve Batı*. çev. Zahit Atam. İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2011.
- Arnheim, Rudolf. *Sanat Olarak Sinema*. çev. Rabia Ünal. Ankara: Öteki Yayınevi, 2002.
- Arslantaş, Nuh. “Hz. Peygamber’in Çağdaşı Yahudilerin İnanç-İbadet ve Dini Hayatları ile İlgili Bazı Tespitler”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (2014), 55-92.
- Arslantaş, Nuh. *İslam Toplumunda Yahudiler*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2008.
- Arslantaş, Nuh - Hasanoğlu, Eldar. *Kudüs: Vahiyle Kutsanan Şehir*. İstanbul: Albaraka Yayınları, 2023.
- Asutay, Hikmet. “Elektronik Yazın Yeni Teknolojilerle Birlikte Yazın Dünyasında Ortaya Çıkan Yeni Yazınsal Tür ve Biçimler”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11/2 (2009), 63-86.
- Attias, Jean-Christophe - Benbassa, Esther. *Paylaşılamayan Kutsal Topraklar ve İsrail*. çev. Nihal Önel. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Ballı, Abdulvehap - Gökçe, Ali Fuat. “Yahudi Göçleri ve Yahudi Kimliğinin Oluşumu”. *İletişim ve Diplomasi* 5 (2021), 57-80.
- Baltacı, Ali. “Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?” *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/2 (2019), 368-388.
- Barak, Naama. “10 Things You Don’t Know about Fauda but should”. *israel21c.org*. Erişim 10 Haziran 2024. <https://www.israel21c.org/10-things-you-didnt-know-about-fauda-but-really-should/>
- Baş, Türker - Akturan, Ulun. *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları, 2008.
- Başlar, Gülşah. “Yeni Medyanın Gelişimi ve Dijitalleşen Kapitalizm”. Antalya: XV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, 2013.

- Battal, Emine. *SineMormon*. Ankara: Eskiyeeni Yayınları, 2023.
- Battal, Emine - Turan, Süleyman. *Dünya Dinlerinde Kutsa Metinler*. Ankara: STS Yayınları, 2018.
- Bauman, Zygmunt. *Modernite ve Holokaust*. çev. Süha Setabiboğlu. İstanbul: Alfa Yayınları, 2022.
- Baybal, Sami. “Modern Yahudilikte Mesih İnancı Üzerine Bazı Mülâhazalar”. *Bütün Yönleriyle Yahudilik*. ed. Asife Ünal vd. 341-359. Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2012.
- Bayrakdar, Mehmet. *Üç Dinin Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları, 2016.
- Bazin, Andre. *Çağdaş Sinemanın Sorunları*. çev. Nijat Özön. Ankara: Bilgi Yayınları, 1966.
- Bazin, Andre. *Sinema Nedir?* çev. İbrahim Şener. İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2011.
- Besalel, Yusuf. *Yahudilik*. İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 2021.
- Biçer, Erol. “İşgal Dizi Oldu”. *lacivertdergi.com*. Erişim 12 Haziran 2024. <https://www.lacivertdergi.com/gundem/dunya/2015/07/07/isgal-dizi-oldu>
- Binark, Mutlu (ed.). *Yeni Medya Çalışmaları*. Ankara: Dipnot Yayınları, 2007.
- Binark, Mutlu - Löker, Koray. *Sivil Toplum Örgütleri İçin Bilişim Rehberi*. Ankara: STGM Yayınları, 2011.
- Birincioğlu, Derya - Baloğlu, Uğur. “Bir Kültürel Tüketim Pratiği Olarak Netflix Dizileri”. *Alanya Akademik Bakış Dergisi* 5/2 (2021), 547-570.
- Birsen, Haluk. *Dijital İletişim ve Yeni Medya*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Bulunmaz, Barış. “Yeni Medya eski Medyaya Karşı: Savaşı Kim Kazandı ya da Kazanacak?” *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2014), 22-29.
- Bulut Solak, Birsen. “Musevilikte Koşer Yiyecek ve İçecekler ve Koşer Beslenme Kanunlarının Koşer Gıda Üretimine Potansiyel Etkileri”. *Çatalhöyük International Journal of Tourism and Social Research* 6 (2021), 33-44.
- Can, Efe Numan vd. “Tüketicilerin Netflix Kullanımları Üzerine Bir Araştırma”. *Erciyes Akademi* 35/1 (2021), 323-344.
- Cardoso, Gustavo. *The Media in the Network Society: Browsing, News, Filters and Citizenship*. Lisboa (Portugal): CIES, 2006.

- Castells, Manuel. *Ağ Toplumunun Yükselişi*. çev. Ebru Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Cerrahoğlu, Zehra. "Sinemada Temsil Kurmak: Mustang (2015) Filmi Üzerine Bir İnceleme". *SineFilozofi Dergisi* 2019 Özel Sayı (2019), 518-535.
- Chandler, Daniel - Munday, Rod. *Medya ve İletişim Sözlüğü*. çev. Babacan Taşdemir. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Chomsky, Noam. *Medya Denetimi*. çev. Elif Baki. İstanbul: Everest Yayınları, 2008.
- Chomsky, Noam. *Medya Gerçeği*. çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Tüm Zamanlar Yayıncılık, 1993.
- Çakır, Furkan. "Dijital Platformlarda İslâmî İmgeler (Kalifat Dizisi Örneği)". *Atabe Dinî Araştırmalar Dergisi* 7 (2022), 1-13.
- Çınar, Ahmet Hamdi. *Din ve terör: Netflix Dijital Platformundaki İçerikler Üzerinde bir Din Sosyolojisi Araştırması*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Çiftçi, Halit Emre - Kaçar, Furkan. "Sinagogda Sembolik Değere Sahip Kutsal Nesneler". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50 (2023), 119-136.
- Darı, Abdulhakim Bahadır (ed.). *İletişim ve Medya Alanında Uluslararası Araştırmalar IX*. Konya: Eğitim Yayınevi, 2022.
- Daşbadem, İlknur. *Geçmişten Günümüze Yahudi Mezheplerinin Mesih Anlayışı ve Mesihi Hareketler*. Konya: Selçuk Üniversitesi, 2008.
- Debord, Guy. *Gösteri Toplumu*. çev. Ayşe Ekmekçi - Okşan Taşkent. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996.
- Demirci, Kürşat. *Yahudilik ve Dini Çoğulculuk*. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2000.
- Dewdney, Andrew - Ride, Peter. *The New Media Handbook*. Oxon: Routledge, 2006.
- Dijk, Jan A.G.M. van. *The Network Society*. London: SAGE Publications, 2006.
- Dikbaş, Tuğba Nazike. *Yahudilik ve Hristiyanlıkta Kutsal ve Kutsallaştırılmış Mekanlar*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Duman, Kenan. *Netflix Etkisi Dijital Çağda Ekran Kültürü*. İstanbul: Urzeni Yayınları, 2022.
- Duymuş, Kerem. *Post-İst Sinema*. İstanbul: Lulu Press, 2016.
- Eagleton, Terry. *İdeoloji*. çev. Muttalip Özcan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.
- Eisenstein, Sergey M. *Film Biçimi*. çev. Nijat Özön. İstanbul: Payel Yayınevi, 1985.

- Eisenstein, Sergey M. *Sinema Dersleri*. çev. Engin Ayça. Ankara: Öteki Yayınevi, 1986.
- Finkelstein, Norman G. *Holokost Endüstrisi - Yahudi Acılarının İstismarı*. çev. Utku Umut Bulsun. İstanbul: Kutadgu Yayınları, 2023.
- Foerstel, Lenora (ed.). *Medya ve Savaş Yalanları Gerçekler Nasıl Karartılıyor?* çev. Ahmet Antmen. İstanbul: Yordam Kitap, 2007.
- Goitein, S. D. *Yahudiler ve Araplar Çağlar Boyu İlişkileri*. çev. Nuh Arslantaş - Emine Buket Sağlam. İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.
- Goldberg, E. Harvey. *Jewish Passages*. California: University of California Press, 2003.
- Green, Lelia. *The Internet: An Introduction to New Media*. New York: Berg, 2010.
- Güç, Ahmet. *Dinlerde Mabed ve İbadet*. Bursa: Esra Fakülte Kitabevi, 1999.
- Güç, Ahmet. “Yahudilik’te Defin ve Sonrasına Ait Gelenekler”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat fakültesi Dergisi* 10/1 (2001), 63-78.
- Gülçay, Hakan - Balcı, Emre Vadi. “Medya ve Gelişim: Yakın Geleceği Üzerine Öngörüsöl Değerlendirmeler”. *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi* 26/3 (Ekim 2018), 238-247.
- Gümüş, Burcu. “Maraton İzleyiciliğinden Aşırı İzlemeye: Netflix’in İzleme Alışkanlıklarına Etkisi”. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi* 37 (2021), 147-169.
- Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik*. İstanbul: İsam Yayınları, 2012.
- Gürkan, Salime Leyla. “Kur’an’a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğulları’nın Seçilmişliği Meselesi”. *İslâm Araştırmaları Dergisi* 13 (2005), 25-61.
- Güz, Nurettin - Yegen, Ceren. *Media with its News, Approaches and Fractions in the New Media Age*. Berlin: Peter Lang Publishing, 2018.
- Hall, Stuart vd. *Siyaset ve ideoloji: Gramsci*. çev. Sadun Emrealp. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985.
- Hall, Stuart. *Temsil Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları*. çev. İdil Dünder. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2017.
- Hasanoğlu, Eldar. “Yahudilikte Ahit Anlayışı”. *Cihannüma Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 1/2 (2022), 41-68.
- Hasanov, Eldar. “Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 3/4 (2014), 676-695.

- Herzl, Theodor. *Yahudi Devleti*. çev. Sedat Demir. İstanbul: Ataç Yayınları, 2023.
- Horkheimer, Max. *Geleneksel ve Eleştirel Kuram*. çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- indyturk.com. “Netflix Dizisinin Ünlü Aktörü Gazze’de Ağır Yaralandı”. Erişim 03 Şubat 2024. <https://www.indyturk.com/node/688261/dünya/netflix-dizisinin-ünlü-aktörü-gazgede-ağır-yaralandı>.
- “İsrail-Filistin Çatışması Fauda’yı Yıldız Yaptı”. Erişim 15 Haziran 2024. <https://www.salom.com.tr/arsiv/haber/106914/israil-filistin-catismasi-faudayi-yildiz-yapti>.
- Jacobs, Louis. *The Jewish Religion*. ABD: Oxford Universty Press, 1995.
- Jenkins, Henry. *Convergence Culture*. New York: New York University Press, 2006.
- Jenner, Mareike. *Netflix and the Re-invention of Television*. UK: Palgrave Macmillan, 2018.
- Joffe, Josef. “What Critics Left and Right Get Wrong About ‘Fauda’”. Erişim 12 Nisan 2024. <https://www.tabletmag.com/sections/news/articles/what-critics-left-and-right-get-wrong-about-fauda>
- Johnson, Paul. *Yahudi Tarihi*. çev. Filiz Orman. İstanbul: Pozitif Yayınları, ts.
- “Kaosun Çoklu Yüzü ‘Fauda’”. Erişim 11 Mayıs 2024. <https://221bdergi.com/kaosun-coklu-yuzu-fauda/>
- Karaçay Arın, Ece. “İdeoloji ve İdeolojik Eleştiri Paradoksunda Sinema”. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi* 6 (2020), 70-90.
- Karadaş, Nergiz. “Televizyon Dizilerinde Gücün Temsili”. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik dergisi* 2/2 (2013), 67-90.
- Kartal, Nurullah Zafer. “Faşizmin Medya Üzerindeki Etkisi: İmaj Oluşturma Çalışmaları Kapsamında Musollini Dönemi Medya Yapılanması Örneğinde Bir İnceleme”. *İNİF E- Dergi* 7/2 (2022), 254-278.
- Kazancı, Metin. “Althusser, ideoloji ve İletişimin Dayanılmaz Ağırlığı”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 57/1 (t.y.), 55-87.
- Kellner, Douglas. *Sinema Savaşları Bush-Cheney Döneminde Hollywood Sineması ve Siyaset*. çev. Gürol Koca. İstanbul: Metis Yayınları, 2013.
- Kılıç, Sami. *İlâhi Dinlerde Yiyecek ve İçecekler*. Ankara: Sarkaç Yayınları, 2011.
- Köse, Hüseyin. *Şovenist İnşa Medya Gösterisinin Ahlaki Kapsama Alanı Üzerine Eleştirel Metinler*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.

- Kurt, Ali Osman. “Yahudilik’te Koşer ve Koşer Ekonomisi”. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2010), 103-149.
- Kurt, Menderes. “İsrail’de Yahudi Dini Terörizmi”. *FAD- Filistin Araştırmaları Dergisi* 4 (2018), 1-29.
- Kurt, Menderes. “Yahudi Nüfus Problemi ve İsrail Devleti’nin Yahudi Karakteri”. *Mukaddime* 12/1 (2021), 194-219.
- Küçük, Abdurrahman. “Yahudilikteki Arz-ı Mev’ûd Anlayışının Boyutları”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33/3-4 (1992), 101-112.
- Lampert, Nicole. “A Hamas Terror Attack was Mooted as a Storyline for Fauda but Series Creator Avi Issacharoff Thought it was Outlandish”. *jewishnews.co.uk*. Erişim 15 Mayıs 2024. <https://www.jewishnews.co.uk/a-hamas-terror-attack-was-mooted-as-a-storyline-for-fauda-but-series-creator-avi-issacharoff-thought-it-was-outlandish/>
- Lister, Martin vd. *New Media: a Critical Introduction*. New York: Routledge, 2009.
- Lobato, Roman. *Netflix Nations*. New York: New York University Press, 2019.
- Manovich, Lev. *Yeni Medyanın Dili*. çev. Akın Emre Pilgir. Ankara: AA Kitap, 2023.
- Mayring, Philipp. *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*. çev. Adnan Gümüş - M. Sezai Uygun. Ankara: BilgeSu yayıncılık, 2011.
- McDonald, Kevin - Daniel Smith-Rowsey (ed.). *The Netflix Effect*. New York: Bloomsbury Academic, 2016.
- McKernan, Brian. *Digital Cinema*. USA: The McGraw-Hill Companies, 2005.
- Medin, Burak - Kaymak, Ali. *Sinema ve Dijital Platformlar*. Doruk Yayıncılık, 2022.
- Meral, Yasin. “İbn Meymun’a Göre Yahudilik’te İman Esasları”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* LII/2 (2011), 243-266.
- Meral, Yasin. *Yahudi Düşüncesinde İslam Algısı İbn Meymûn (Maimonides) Örneği*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Meral, Yasin. *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*. İstanbul: Milet ve Nihal Yayınları, 2021.
- Mourad, Kenize. *Toprağımızın Kokusu Filistin ve İsrail’in Sesleri*. çev. M. Nedim Demirtaş. İstanbul: Everest Yayınları, 2010.
- Mutlu, Erol. *Globalleşme Popüler Kültür ve Medya*. Ankara: Ütopya yayınevi, 2005.
- Netflix. “About Netflix”.<https://about.netflix.com/tr>. 11 Şubat 2024.
- “Netflix-Codes”. Erişim 10 Nisan 2024. <https://www.netflix-codes.com>.

- Nittle, Nadraa Kareem. "Common Arab Stereotypes in TV and Film". *www.thoughtco.com*. Erişim 31 Ocak 2024. <https://www.thoughtco.com/tv-film-stereotypes-arabs-middle-easterners-2834648>
- Osur, Laura. *Netflix and the Development of the Internet Television Network*. Syracuse University, Doktora Tezi, 2016.
- Öner, Yasin. *Sinemada Dinî Sembolizm: Netflix Filmlerinde Hıristiyanlık*. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Örs, Hayrullah. *Musa ve Yahudilik*. İstanbul: Remzi Yayınları, 2000.
- Örücü, Sevdâ. "Yahudi Diasporası'nın Filistin'e Göçü ve İsrail Devleti'nin Kuruluşu" 3/2 (2018), 202-233.
- Özen, Adem. *Yahudilikte İbadet*. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2001.
- Özmen, Süleyman. *İsrail ve Etnik-Dini Çatışmalar*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.
- Plothe, Theo - Amber M. Buck (ed.). *Netflix at the Nexus*. New York: Peter Lang Publishing, 2019.
- Polat, Hıdır. "Geleneksel Medyada Temsil Sorunu: Alternatif Bir Mecra Olarak Yeni Medya". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 38 (2018), 45-60.
- Ramazanoğlu, Yıldız. *Gerçek ve Büyü Arasında Sinema*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2018.
- Ribke, Nahuel. "Fauda Television Series and The Turning of Asymmetrical Conflict into Television Entertainment". *Media, Culture & Society* 1/16 (2019), 1-16.
- Ryan, Michael - Kellner, Douglas. *Politik Kamera*. çev. Elif Özsayar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010.
- Said, W. Edward. *Medyada İslam Gazeteciler ve Uzmanlar Dünyaya Bakışımızı Nasıl Belirliyor?* çev. Alev Alatlı. İstanbul: Metis Yayınları, 2008.
- Said, W. Edward. *Şarkiyatçılık*. çev. Belma Yıldırım. İstanbul: Metis Yayınları, 2022.
- Sevindi Meltem, İşler - Katmer, Görkem. "Türkiye'de Netflix'in Serialler Açısından Genç Geleneksel Televizyon İzleyici Kullanım Pratiklerine Yansımaları". *İMÜ Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi* 6/1 (2020), 57-72.
- Shabi, Raachel. "The Next Homeland? The Problems with Fauda, Israel's Brutal TV Hit". *The Guardian*. Erişim 02 Haziran 2024. <https://www.theguardian.com/tv-and-radio/2018/may/23/the-next-homeland-problems-with-fauda-israel-brutal-tv-hit>

- Shaheen, Jack G. "Reel Bad Arabs: How Hollywood Vilifies a People". *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 588/1 (2003), 171-193.
- Sherbok, Dan-Chon. *Judaism: History, Belief and Practice*. Londra: Routledge, 2017.
- Söğüt, Fatih. "Blu Tv Netflix'e Karşı: İçeriklere Yönelik Bir Karşılaştırma". *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - TOJDAC* 10/4 (2020), 408-422.
- Sönmez, Mehmet Fırat. "Televizyon Dizilerinde Dindarlığın Temsili: 'Huzur Sokağı' Dizisi Üzerinden Bir İnceleme". *Atatürk İletişim Dergisi* 7 (2014), 113-125.
- Söylemez, Meltem. "Yeni Medya Sanatı ve Kuramsal Açılımlar". *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 24 (2010), 137-146.
- Stevenson, Nick. *Medya Kültürleri*. çev. Göze Orhon - Barış Engin Aksoy. Ankara: Ütopya Yayınları, 2008.
- Swartz, Charles S. (ed.). *Understanding Digital Cinema*. USA: Focal Press, 2005.
- Tansü, Yunus Emre - Semra Çerkezoğlu (ed.). "İsrailoğulları, Kutsal Topraklar ve Siyonizm". *Tarih Araştırmaları -II-*. Ankara: İksad Publishing House, 2022.
- Taşpınar, İsmail. *Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik'te Ahiret İnancı*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı yayınları, 2014.
- Tavşancıl, Ezel - Aslan, A. Esra. *İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*. İstanbul: Epsilon, 2001.
- Toprak, Bilal. "İsrail'e Dönüş Miti Bağlamında Kutsal Metnin Araçsallaştırılması". *Artuklu Akademi Dergisi* 10/2 (2023), 159-180.
- Uluç, Güliz - Küngerü, Ayhan. "Sinemada Arapların Temsiline Bir Örnek: 'Keskin Nişancı' Filmi". *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* 68 (2018), 1-13.
- Ünal, Asife. "Uyumlu Bir Dünya İnşası Bağlamında Sinema ve Din İlişkisi: 'Life of Pi' Örneği". *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)* 3/4 (2015), 567-583.
- Ünal, Asife. "Yahudi Düğün Gelenekleri". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2016), 225-241.
- Vaux, Roland de. *Yahudilikte Aile*. çev. Ahmet Güç. Bursa: Arasta Yayınları, 2003.
- Visel, Frieda. "I left the Satmar Hasidic community. 'Unorthodox' is a grossly inaccurate depiction of that world." <https://forward.com>. Erişim 08 Mart 2024. <https://forward.com/life/442798/i-left-the-satmar-hasidic-community-unorthodox-is-a-grossly-inaccurate/>

- Vural, Ali Murat vd. *Medya İlişkileri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi, 2017.
- Wayne, Mike. *Politik Film: Üçüncü Sinema'nın Diyalektiği*. çev. Ertan Yılmaz. İstanbul: Yordam Kitap, 2011.
- Yaman, Erkan. *Netflix'te Oryantalizm: Orta Doğu Konulu Dizilerde Emperyal İzler*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Yel, Ali Murat. "Medya ve Sinemada Temsil Edilme Biçimleriyle İslam Karşıtlığı". *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2018), 5-16.
- Yıldırım, Hakan Murat. *Yahudi ve Hristiyan Kaynaklarında Tanrı İmgesi*. İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2010.
- Yıldırım, Ramazan. "Yahudilerin Üstünlük İddialarının Yahudi Kutsal Metinlerindeki Dayanakları". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 11/1 (2024), 173-191.
- Yıldız, Aynur. *Yahudi ve İslam Kutsal Literatüründe Hz. Ya'kub ve Seçilmişlik Kavramı: Karşılaştırmalı Bir Çalışma*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Yılmaz, İlknur. *Yahudilikte Dua*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Yorulmaz, Bilal (ed.). *Sinema ve Din*. İstanbul: Dem Yayınları, 2015.